

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra Obecné antropologie

Bc. Lukáš Tůma

**Policejní identifikace osob v Československu
mezi lety 1918 a 1938**

Diplomová práce

Vedoucí práce: **Mgr. Pavel Himl D.Phil.**

Praha 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 10. září 2011

Lukáš Tůma

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu své diplomové práce Mgr. Pavlu Himlovi D.Phil. za velkou ochotu a cenné rady. Také děkuji PhDr. Lucii Storchové Ph.D. za hodnotné připomínky při diplomních seminářích.

Obsah

Abstrakt	4
1. Úvod	6
2. Československo a „moderní“ kriminalistika.....	10
2.1. Politický a správní kontext Československa	10
2.2. Policejní struktura v Československu	12
2.3. Kriminalistika jako vědní disciplína.....	16
2.4. Bertillonáž.....	20
2.5. Vývoj identifikačních dokumentů	25
3. Policejní techniky identifikace osob za první republiky.....	29
3.1. Identifikace a identita	29
3.2. Techniky identifikace osob	31
3.2.1. Daktyloskopie	31
3.2.2. Grafologie	33
3.2.3. Fotografie.....	35
3.3. Klady a zápory identifikačních technik	37
3.4. Identifikované osoby a účel identifikace	44
3.5. Skutečné využití identifikačních technik.....	48
4. Popis osob	50
4.1. Popis „zločince z povolání“	53
4.2. Popis „cikánů“	64
4.3. Shrnutí.....	70
5. Závěr	74
Literatura.....	77
Prameny	79
Internetové odkazy	80

Abstrakt

V této práci se věnuji policejním technikám identifikace osob, které se používaly v Československu mezi lety 1918 a 1938. Snažím se ukázat, jak měla vypadat policejní identifikace osob, resp. jaké techniky používali tehdejší kriminalisté, jak je popisovali, jaké klady a zápory v nich viděli, kdo podléhal identifikaci a za jakým účelem. Abych na toto mohl odpovědět, věnuji se nejdříve politickému a správnímu kontextu Československa, prvorepublikové policejní struktuře a také vývoji kriminalistiky, bertillonáži a identifikačním dokumentům (zejména pasům), přičemž vycházím především ze sekundární literatury. Následně se zabývám rozбором třech hlavních identifikačních technik, které se používaly za první republiky, a to daktyloskopií, grafologií a fotografií. V této části práce používám kriminalistické příručky, které byly vydané ve dvacátých a třicátých letech 20. století. Nakonec se zaměřuji na čtvrtou techniku identifikace osob, a to na popis osob, u kterého vycházím zejména z formulářů, které se také nacházejí v kriminalistických příručkách. Jádrem této práce jsou tak normativní dokumenty ze dvacátých a třicátých let 20. století, které byly sepsány tehdejšími kriminalisty či soudními grafology.

Klíčová slova

Policie, kriminalistika, identifikace, daktyloskopie, grafologie, fotografie, popis osob, bertillonáž, pasy, Československo, první republika.

Abstract

This thesis is focused on police techniques of identification of persons used in Czechoslovakia between 1918 and 1938. The goal of this thesis was to show, how the police identification of persons should look like, in other words which techniques were used by criminologists, how they described them, which accomplishments and negatives they saw in them, who had to be identified and for which purpose. To answer all these questions I deal with political and administrative context of Czechoslovakia, police

structure in Czechoslovakia between 1918 and 1938 and development of criminology, „bertillonage“ and documents of identification (especially passports) in the first part of the text, where I mainly use secondary literature. Then I focus on analysis of three main techniques of identification used between 1918 and 1938, namely dactyloscopy, graphology and photography. In this part of the thesis, I use criminology manuals, published in the twenties and thirties. Finally, I work with the fourth technique of identification of persons, namely the description of persons, where I mainly use forms, which are in the criminology manuals. Thus, heart of this work is based on normative documents from the twenties and thirties wrote by criminalists or graphologists.

Keywords

Police, criminology, identification, dactyloscopy, graphology, photography, description of persons, bertillonage, passports, Czechoslovakia, The First Czechoslovak Republic.

1. Úvod

Tato práce se zabývá policejními technikami identifikace osob v prvorepublikovém Československu. Snaží se popsat, z pohledu tehdejších kriminalistů, a analyzovat nejdůležitější identifikační techniky, které se v té době používaly pro identifikaci neznámé osoby. Mezi tyto techniky patřila daktyloskopie, grafologie, fotografie a popis osob. Prvorepublikoví kriminalisté se tedy prostřednictvím svých odborných prací pokusili podat jakýsi „návod“ na používání těchto čtyř technik identifikace osob. Spolu s tím ale také zaujímal určitý postoj vůči těmto technikám.

Mým záměrem je pak ukázat, jak měla vypadat policejní identifikace osob za první republiky. To znamená, jak popisovali identifikační techniky prvorepublikoví kriminalisté, jaké klady a zápory v nich viděli, kdo podléhal identifikaci a za jakým účelem?

Abych na toto mohl odpovědět, zabývám se nejdříve politickým a správním kontextem Československa, prvorepublikovou policejní strukturou, rozvojem kriminalistiky, bertillonáží, která byla důležitou identifikační technikou na přelomu 19. a 20. století, a vývojem identifikačních dokumentů, zejména pasů. Druhá kapitola tak má ozřejmit celkový kontext, ve kterém se používaly výše zmíněné identifikační techniky. Po ní následuje kapitola, ve které se zaměřuji na to, co vlastně je identifikace a identita, dále na popis daktyloskopie, grafologie a fotografie, na jejich klady a zápory z pohledu tehdejších kriminalistů, na osoby, které měly být identifikovány a tím pádem i na účel identifikace a nakonec na „skutečné“ využití těchto technik identifikace osob. Ve čtvrté kapitole se věnuji popisu osob, zejména těch, které byly považovány za zločinecké („zločinci z povolání“ a „cikáni“), přičemž tyto popisy zločineckých osob doplňuji popisy těch kategorií osob, které zločinecké nemusely být (neznámá mrtvola či pohřešovaný).

Ve své práci se opírám jednak o primární prameny, jednak o sekundární literaturu. Zanedbatelnou úlohu hrají internetové zdroje. Primární prameny, které používám zejména ve třetí a čtvrté kapitole, tvoří odborné práce, které vyšly ve dvacátých a třicátých letech 20. století v Československu a jejichž autory byli většinou kriminalisté (například Chyba, Košťák, Povondra, Protivenski či Šejnoha) nebo lidé nějak spjatí s kriminalistikou, například soudní znalci pro obor písma (Poppéeová či Zelinka) nebo profesori soudního lékařství (například Berka). Odborné knihy byly primárně určené bezpečnostním orgánům, mohly však sloužit i studentům policejních škol. Například publikace Povondry a Pinkase

Pokyny pro službu pátrací a daktyloskopickou bezpečnostních orgánů byla schválena ministerstvem vnitra jako služební a učební pomůcka. Naopak kniha Josefa Lebedy *Učebnice kriminalistiky* byla primárně určená studentům policejních škol. Tyto knihy také mohly posloužit i jiným orgánům, které přišly do styku s kriminalisty, například právníkům, vyšetřujícím soudcům, soudním lékařům atd. Avšak i široká veřejnost se mohla seznámit s těmito publikacemi, které byly v některých případech psány populární formou. Díla měla obvykle sloužit jako praktický rádce a účinná pomůcka při vyšetřování zločinu. Proto byla obvykle celkem stručná a nabízela základní cesty a prostředky k odhalení a ke zjištění trestných činů a také ke zjištění a dopadení jejich pachatelů. Zejména práce ze dvacátých let měly někdy sloužit jako podnět k sepsání obsáhlejších příruček a učebnic pro bezpečnostní orgány. Avšak i ve třicátých letech se můžeme setkat s publikacemi, které, z důvodu hospodářské krize, měly být napsány tak, aby byly co nejlevnější.

Ve třetí i čtvrté kapitole tedy používám pro popis a celkovou analýzu daktyloskopie, grafologie, fotografie a popisu osob (zejména „zločinců z povolání“ a „cikánů“) práce tehdejších kriminalistů či soudních grafologů, a to zejména díla *Pokyny pro službu pátrací a daktyloskopickou bezpečnostních orgánů* od četnických důstojníků Povondry a Pinkase, *Moderní pomůcky kriminalistiky* od policejního komisaře Chyby, *Systém kriminalistického vzdělání : Psychologie zločinu a zločinnosti* od policejního komisaře Šejnohy, *Učebnice pátrací taktiky* od majora četnictva Košťáka, nebo *Učebnice grafologie : Co prozrazuje rukopis člověka ?* od soudních grafologů Poppéeové a Zelinky. Všechny tyto knihy poukazují na způsob, jakým tehdejší kriminalisté či soudní grafologové nahlíželi na identifikační techniky. Podávají celkem přesný popis těchto technik, jejich přednosti, osoby, na které se měly vztahovat, a potažmo i jejich účel. Zejména v pracích výše zmíněných soudních grafologů je patrná tendence příliš vyzdvihovat grafologii, což bylo zřejmě dáno jejich zájmem o etablování této techniky coby vědecké metody. Řekl bych však, že slabou stránkou všech těchto prací je vědomé přehlížení zjevných nedostatků identifikačních technik. Je jasné, že se všichni autoři snažili popisovat ony techniky identifikace osob jako převratné „objevy“, které umožnily jasnější a přesnější identifikaci osob. A tak i když si uvědomovali možné nedostatky těchto technik, příliš je nezdůrazňovali. Jedinou výjimkou je práce policejního komisaře Čelanského *Vyšetřovací metody bezpečnostní služby*, který podává kritiku kriminalisticko-technických metod a naopak zdůrazňuje důležitost doznání pachatele používáním různých forem psychického nátlaku, výslechu v hypnóze atd.

Ačkoli se třetí i čtvrtá kapitola věnují popisu a analýze identifikačních technik (třetí kapitola se zabývá daktyloskopií, grafologií a fotografií, zatímco čtvrtá kapitola se věnuje popisu osob), každá k nim přistupuje trochu jinak. Ve třetí kapitole totiž čerpám obecně ze všech poznatků, které se nacházejí v prvorepublikových kriminalistických příručkách. Ve čtvrté kapitole se však spíše věnuji popisu a analýze formulářů, které se vyskytují v oněch kriminalistických pracích. Je tedy patrné, že pracuji pouze s normativními dokumenty, které popisovaly to, co a jak má strážník či soudní grafolog dělat a nikoli to, co opravdu dělal.

Vedle těchto primárních pramenů také čerpám ze sekundární literatury. Tu používám zejména v druhé kapitole, kde pracuji především s pracemi Macka a Uhlíře, Strause, Stokláskové, Denise nebo se sborníkem Caplanové a Torpeye.

Sekundární literatura mi umožňuje především popsat kontext, ve kterém se používaly identifikační techniky. V druhé kapitole tak pracuji s dílem Macka a Uhlíře *Dějiny policie a četnictva II. : Československá republika (1918-1939)*, díky kterému popisují celý politický a správní kontext prvorepublikového Československa i československou policejní strukturu. Práce Strause *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem (do roku 1939)* mi pak umožňuje zabývat se problematikou kriminalistiky, tj. její definicí, podobami, vývojem, hlavními osobnostmi a jejich díly atd. Pro popis vývoje identifikačních dokumentů (pasů), kde zlomovým obdobím je rok 1792, resp. 1801, používám zejména dílo Stokláskové *Cizincem na Moravě : Zákonodárství a praxe pro cizince na Moravě 1750-1867* a Denise *Une histoire de l'identité : France, 1715-1815*, díky kterým se zaměřuji na to, jak vypadaly pasy, kdo je vydával, komu byly vydávány a za jakým účelem. K doplnění informací mi pak slouží například i sborník od Caplanové a Torpeye *Documenting Individual Identity : The Development of State Practices in the Modern World*. Řekl bych, že v této druhé kapitole je vidět zásadní nedostatek české literatury, která by se věnovala problematice policie, oproti zahraničí. Ve Francii nebo v Německu bychom našli spoustu děl zabývajících se policií, avšak v českém prostředí tato literatura chybí.

K doplnění informací taktéž čerpám z internetových zdrojů. Ty však oproti primárním pramenům a sekundární literatuře tvoří naprosto zanedbatelnou část zdrojů, se kterými pracuji. Mezi tyto internetové zdroje patří stránky o kriminalistice, které byly vybrány Národní knihovnou jako kvalitní zdroj, dále stránky Muzea Policie České republiky nebo i stránky Muzea romské kultury. Řekl bych tedy, že se všechny zmíněné internetové stránky dají považovat za důvěryhodný zdroj nabízející kvalitní informace.

Výhodou i nevýhodou nejen těchto internetových stránek, ale v podstatě všech stránek na internetu je skutečnost, že se jejich podoba i obsah mohou neustále měnit, stránky mohou taktéž vznikat a zanikat. To samozřejmě může vést nejen k poskytování lepších a přehlednějších informací, ale také k problémům s vyhledáváním a prací s dříve nalezenými informacemi.

2. Československo a „moderní“ kriminalistika

V této práci bych se rád zaměřil na policejní techniky identifikace osob v Československu mezi lety 1918 a 1938. Půjde mi zejména o daktyloskopii, grafologii, fotografii a popis osob (zejména „zločinců z povolání“ a „cikánů“). Abych však mohl pracovat s těmito technikami identifikace osob, musím znát celkový kontext první republiky a také něco o tehdejší kriminalistice. Ještě než se tedy začnu zabývat výše zmíněnými policejními technikami identifikace osob, rád bych se zaměřil na prezentaci politického a správního kontextu nově utvořeného státu, a také na strukturu tehdejšího policejního systému. Zajímat mě též bude vznik a vývoj kriminalistiky (zejména v českém prostředí), popis Bertillonovy metody identifikace osob (tzv. „bertillonáž“), která hrála důležitou úlohu v kriminalistice na přelomu 19. a 20. století, a vývoj identifikačních dokumentů, zejména pasů.

2.1. Politický a správní kontext Československa

Československá republika (ČSR) vznikla 28. října 1918. Období mezi lety 1918 a 1938, kdy došlo k podepsání Mnichovské dohody, je nazýváno první republikou. První republiku rozděluje Macek s Uhlířem¹ do několika období:

„1) Období 1918-1920

Dochází k formování státu a stabilizuje se jeho území. V roce 1920 byla přijata ústava.

2) Období 1920-1928

Již existuje základní zákon státu, vnitřní správa by se teoreticky měla řídit župním zákonem. Ten však v plném rozsahu nikdy nevstoupil v platnost. V roce 1928 byl přijat zákon o organizaci politické správy.

3) Období 1928-1938

Stav definitivního uspořádání státu. Mezník představuje přijetí Mnichovské dohody.“

¹ MACEK, Pavel; UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva II. : Československá republika (1918-1939)*. Praha, 1999. s. 9-11.

Politická scéna první republiky se vyznačovala rozpory mezi politickými stranami, které usilovaly o převzetí výkonné moci. Tou disponovala vláda, která se skládala z předsedy vlády a z ministrů. Členové vlády byli jmenováni a propouštěni prezidentem republiky. Prezident stál v čele Československa, které bylo demokratickou republikou. Byl volen Národním shromážděním na dobu sedmi let. Národní shromáždění bylo nejvyšším zákonodárným sborem Československa. Skládalo se z poslanecké sněmovny, která čítala 300 členů, a senátu, ve kterém zasedalo 150 členů. Obě sněmovny pak sídlily v Praze. Od roku 1938 mělo také Slovensko i Podkarpatská Rus svojí autonomní vládu.

Politické rozpory neprobíhaly jen mezi jednotlivými stranami. Do těchto rozporů také zasahoval prezident Masaryk či jeho skupina, označovaná jako „Hrad“. Do politického života první republiky rovněž zasahovaly strany, které byly zaměřené proti stávajícímu systému. Mezi ně se řadila například Komunistická strana Československa (KSČ) či Národní obec fašistická (NOF), spolu s nacionalistickými stranami, jako například Slovenská ľudová strana. Již po vzniku státu se začaly objevovat konflikty národnostního charakteru, které byly vyvolávány národnostními menšinami (zejména německou menšinou v českých zemích a maďarskou menšinou na Slovensku).

Na úrovni mezinárodní politiky byla prvořadým spojencem Československa Francie, se kterou mělo podepsáno spojeneckou smlouvu (1924). Ve 30. letech pak Československo také podepsalo obranné smlouvy se Sovětským svazem. Žádná z těchto mezinárodních záruk však nezabránila zániku Československa, které postupně ztratilo po mnichovské konferenci v roce 1938 svá pohraniční území na hranicích s Německem, a poté i s Polskem a Maďarskem.²

Kromě toho, že prezident jmenoval a propouštěl členy vlády, mohl jim také přidělovat jednotlivá ministerstva. Mezi tato ministerstva patřilo například ministerstvo národní obrany, které mělo na starost armádu, či ministerstvo vnitra, pod které spadala policie a četnictvo.

Z hlediska fungování policejního aparátu nás nejvíce zajímá činnost ministerstva vnitra. Dalo by se říct, že do jeho kompetence spadaly v podstatě všechny záležitosti, které neměla na starost ostatní ministerstva. Od roku 1919 se ministerstvo vnitra skládalo z prezidia a 18 oddělení, z nichž 16 bylo seskupeno ve 4 odbory.³ V období první

² MACEK, Pavel; UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie*. s. 9-11.

³ Více o odborech viz MACEK, Pavel; UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie*. s. 18-19.

republiky však docházelo k různým změnám vnitřní struktury ministerstva vnitra. Z ozbrojených složek mu podléhalo četnictvo a policie. Jejich správa byla zpočátku záležitostí jednotlivých oddělení rozdělených podle zemského uspořádání. Až později byly četnictvo a policie spravovány centrálně.⁴

Československo se v období první republiky skládalo ze čtyř správních obvodů - zemí, a to ze země České, země Moravsko-slezské, země Slovenské a země Podkarpatoruské. Celková rozloha území činila asi 140 tisíc km² s přibližně 15 miliony obyvatel. V čele země stál zemský úřad, který měl svá sídla v Praze, Brně, Bratislavě a Užhorodu. Tento zemský úřad byl řízen zemským prezidentem (na Podkarpatské Rusi guvernérem), který byl předsedou zemského zastupitelstva. Zemský prezident byl jmenovaný ministerstvem vnitra a jemu podřízený. Zemské zastupitelstvo mělo na starost záležitosti hospodářské a správní. Ze svých řad volilo zemský výbor, kterému předsedal zemský hejtman. Zemský výbor měl v podstatě na starost správu zemského hospodářství.

Země se skládaly z okresů, které byly řízeny okresními úřady v čele s okresními hejtmány, kteří byli předsedy okresního zastupitelstva. Okresní zastupitelstvo volilo z řad svých členů okresní výbor, kterému předsedal okresní hejtman nebo jeho zástupce.

Města a obce byla řízena obecními zastupitelstvy, která byla volena oprávněnými voliči. Obecní zastupitelstvo volilo ze svého středu obecní radu, která se skládala ze starosty, jeho náměstka a členů rady. Obce si také mohly zřizovat poradní sbory ve formě komisí. Zvláštní postavení mezi obcemi měla statutární města (například Praha, Brno nebo Olomouc), která stála v podstatě na úrovni okresních hejtmanství. V těchto městech měl starosta také funkci okresního hejtmána, a dokonce musel být potvrzen vládou.⁵

2.2. Policejní struktura v Československu

Bezpečnostní služba byla v Československu vykonávána jednak policií, která operovala ve městech, jednak četnictvem, které působilo v terénu (na venkově). Policie byla buď státní nebo komunální (městská, obecní). Státní policie se skládala z uniformované stráže bezpečnosti (uniformovaná policie) a z neuniformované stráže bezpečnosti (neuniformovaná policie), které tvořily tzv. sbory stráže bezpečnosti. Státní a

⁴ MACEK, Pavel; UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie*. s. 17-20.

⁵ MACEK, Pavel; UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie*. s. 15-16.

městská policie vykonávaly stejné funkce. Avšak zatímco státní policie podléhala státním policejním úřadům, komunální policie podléhala jednotlivým obcím.

Vzhledem k tomu, že v období monarchie byl výkon policie svěřen obcím, nebyla síť státních policejních úřadů tolik rozvinutá. Na začátku první republiky disponovala státní policie policejním ředitelstvím v Praze (viz níže), Brně, Bratislavě a v Košicích, policejním komisařstvím v Plzni a Ostravě, a pohraničními policejními komisařstvími Podmokly (dnes součást Děčína), Cheb a Bohumín. Na ostatních místech byla bezpečnostní služba vykonávána členy obecních policejních sborů. V čele těchto státních policejních úřadů stáli policejní ředitelé nebo správci policejních komisařství. Tito státní úředníci mívali obvykle právnické vzdělání. Za první republiky byly státní policejní úřady postaveny na úroveň okresním úřadům. Zatímco policejní ředitelství byla podřízena zemskému prezidentovi, policejní komisařství podléhala příslušnému okresnímu hejtmanovi. V nejvyšší instanci však podléhala ministerstvu vnitra. Součástí agendy těchto státních policejních úřadů byla zejména „péče o zachování veřejné bezpečnosti, pořádku a pokoje, záležitosti tiskové, spolkové a shromažďovací, evidence obyvatelstva, péče o bezpečnost osob a majetku, služba dopravní, zbrojní záležitosti, dohled nad divadly, povolování veřejných produkcí, dohled nad hostinci a veřejnými místnostmi, mravnostní a čelední záležitosti“⁶.

Na Slovensku a Podkarpatské Rusi, kde přetrvával uherský systém municipální policie, zpočátku v podstatě neexistovala státní policie. Do čela policejních úřadů bývali obvykle dosazováni čeští policejní úředníci.

Největším státním policejním úřadem bylo policejní ředitelství v Praze.⁷ Toto policejní ředitelství se v roce 1926 skládalo z 18 oddělení, mezi které patřilo například oddělení pro veřejnou bezpečnost, které hrálo nejdůležitější úlohu v kriminální službě. Agenda tohoto oddělení byla rozdělena například na oddělení pro stíhání padělatelů platidel, oddělení pro stíhání kapesních zlodějů a lupičů pokladen nebo zjišťovací oddělení (viz níže), které vedlo ústřední daktyloskopickou registraci a ústřední sbírku fotografií pachatelů pro celé Československo. Bezpečnostní oddělení také vydávalo pro celé území Československa časopis *Ústřední policejní věstník*, od roku 1937 nazývaný *Československý policejní věstník*, a pro obvod země České také časopis *Policejní oznamovatel*.

⁶ MACEK, Pavel; UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie*. s. 21.

⁷ MACEK, Pavel; UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie*. s. 22-23.

Zjišťovací oddělení policejního ředitelství v Praze, kam se zasílaly daktyloskopické karty od všech policejních a četnických útvarů, existovalo nezávisle na Ústředním četnickém pátracím oddělení, které vzniklo v roce 1926. Na tomto místě je nutné upřesnit, že v roce 1922 vznikl sloučením daktyloskopické sbírky četnického důstojníka Povondry s daktyloskopickou sbírkou policejního ředitelství v Praze Poznávací úřad policejního ředitelství v Praze, který byl celostátní daktyloskopickou ústřednou. Sloučením obou sbírek byl dán základ společné kriminální služby policie a četnictva. Kvůli organizačním neshodám však spolupráce netrvala dlouho, a tak vzniklo Ústřední četnické pátrací oddělení, které pracovalo nezávisle na Zjišťovacím oddělení policejního ředitelství. Toto pátrací oddělení převzalo policejní a četnické daktyloskopické registrace a vytvořilo speciální daktyloskopickou registraci „cikánů a osob po cikánsku žijících“. Roku 1929 pak byla při policejním ředitelství v Praze založena Všeobecná kriminální ústředna, kam byly zasílány daktyloskopické karty z celého světa za účelem ověření totožnosti československých státních příslušníků daktyloskopovaných v cizině. Tato ústřední daktyloskopická registrace měla v roce 1939 250 000 karet.⁸

Mezi agendu Všeobecné kriminální ústředny⁹ patřilo „vedení ústředního přehledu zločinců, soustředování zpráv bezpečnostních orgánů o těchto zločincích, nápomoc při zdokonalování teoretického výcviku bezpečnostních orgánů (ohledně stíhání těchto zločinců), a také navazování a udržování styků se zahraničními a mezinárodními institucemi, které měly za úkol pátrání po zločincích a potírání zločinů“. Všeobecná kriminální ústředna tedy nejen spolupracovala se všemi státními bezpečnostními úřady a četnickými stanicemi v Československu, ale také v zahraničí. Pod tuto kriminální ústřednu zapadala oddělení, která dříve patřila pod jiné součásti policejního ředitelství v Praze. Mezi tato oddělení patřila například Ústřední daktyloskopická stanice, Oddělení ku zjišťování totožnosti, Oddělení k pátrání po nezvěstných osobách a k evidenci neznámých mrtvých, Oddělení pro srovnávání a zkoumání písma, Ústřední sbírka podobizen, Redakční oddělení (vydávalo *Ústřední policejní věstník* a *Policejní oznamovatel*), Policejní muzeum atd.

Jak jsem uvedl výše, skládala se státní policie z uniformované stráže bezpečnosti a z neuniformované stráže bezpečnosti. Sbory uniformované stráže bezpečnosti byly ozbrojeny a zřízeny po vojenském vzoru, zatímco sbory neuniformované stráže bezpečnosti mohly být ozbrojeny pouze dle potřeby. Uniformovaná stráž měla podle

⁸ Dostupné z: <<http://kriminalistika.eu/daktyl/daktyl.html>> [cit. 1.4.2011].

⁹ MACEK, Pavel; UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie*. s. 31.

služebního řádu ministerstva vnitra na starost pořádkovou a strážní službu, neuniformovaná stráž pak zajišťování zpravodajské služby. Podle tohoto řádu „uniformovaná stráž bezpečnosti vykonávala hlídky a pochůzky a hlídala vězně, poskytovala první pomoc, konala službu telefonní a telegrafní a vykonávala vůbec všechny úkoly, které byly v zájmu bezpečnostní služby nařizeny předpisy; neuniformovaná stráž vykonávala službu zpravodajskou, vyšetřovací, dohledací, pátrací, kancelářskou, ordonanční, telefonní a telegrafní, práce daktyloskopické aj.“¹⁰ Oba sbory byly v případě správních a hospodářských záležitostí podřízeny politickým a státním policejním úřadům. V záležitostech týkajících se výcviku, vyučování, kázně a kontroly služby byly podřízeny svým velitelům a představeným. Tyto policejní sbory však netvořily jednotný sbor. Ani nebyla zajištěna dostatečná kooperace mezi státní policií a dalšími bezpečnostními složkami, tj. četnictvem a obecní policií, zejména při řešení kriminálních případů. Ke změnám v organizaci policie došlo až v polovině 30. let, kdy byla odstraněna dosavadní roztržitost policejních sborů a kdy byl vytvořen jednotný uniformovaný a jednotný neuniformovaný sbor, které byly podřízeny ministerstvu vnitra.

Za první republiky stále převládal starý rakouský systém, kdy četnictvo podporované komunální policií plnilo úkoly na venkově a státní policie ve statutárních městech. Povšechnou policejní pravomocí disponovalo ministerstvo vnitra, zemské úřady, okresní úřady, státní policejní úřady a obce. Zvláštní policejní pravomoc pak měly také například báňské, plavební nebo železniční úřady. Státní policejní úřady měly za výkonný orgán četnictvo a sbory uniformované a neuniformované stráže bezpečnosti, obce disponovaly komunální policií. V případě, kdy tyto prostředky nestačily k udržení pořádku a bezpečnosti, mohlo být povoláno vojsko.

Komunální policie tedy podléhala jednotlivým obcím, které z hlediska bezpečnosti měly podle zákona upravujícího obecní zřízení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku¹¹:

- „přihlížet k bezpečnosti osob a jmění
- mít péči o zachování obecních silnic, cest, míst a mostů, o bezpečné a snadné ježdění po silnicích a vodách, jakož i konat policii polní
- vykonávat policii vztahující se k věcem potravním a přihlížet k prodeji na trhu, zvláště pak dohlížet k míře a váze
- vykonávat policii v příčině zdraví

¹⁰ MACEK, Pavel; UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie*. s. 36.

¹¹ MACEK, Pavel; UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie*. s. 41.

- konat policii týkající se čeledí a dělníků a držet ruku nad čeledním řádem
- konat mravnostní policii
- konat policii v příčině staveb a v příčině ohně, držet ruku nad řádem stavěcím a udělovat policejní povolení ku stavbám“.

Každá obec byla zvláštní v tom, že mohla díky ustanovení z roku 1862 vydávat v mezích zákonů nařízení, která se týkala místní policie (místního pořádku)¹² a která platila v dané obci. Místní policii vedl starosta, který byl v nejvyšší instanci podřízen ministerstvu vnitra. Pro udržení veřejného pořádku mohl zřizovat pomocníky z řad občanů. Společně se dvěma obecními staršími měl právo trestat přestupky podle místních policejních předpisů. Také měl právo užívat donucovacích prostředků. V případě nutnosti mohla být komunální policie přibrána pro výkon státní bezpečnostní služby. V takovém případě byli její členové podřízeni velení státní policie a náležela jim stejná práva a povinnosti jako členům státních policejních sborů, tedy i právo užit zbraně. Komunální policejní sbory se obvykle řídily velmi propracovanými četnickými předpisy.¹³

2.3. Kriminalistika jako vědní disciplína

V devatenáctém století vzniklo několik vědeckých disciplín, včetně kriminalistiky. Kriminalistiku definuje Straus jako samostatnou vědu „sloužící k ochraně občanů a státu před trestnými činy, tím, že objasňuje zákonitosti vzniku, shromažďování a využívání stop a jiných kriminalisticky relevantních informací a tím, že vypracovává podle potřeb trestního zákona a trestního řádu metody, postupy, prostředky a operace v zájmu úspěšného odhalování, vyšetřování a předcházení trestné činnosti“¹⁴. Za zakladatele evropské kriminalistiky se považuje Hans Gross, z něhož vycházeli také českoslovenští kriminalisté na počátku 20. století. S historií kriminalistiky je neodlučně spjata historie kriminalistických metod. Je velmi těžké určit, kdy vznikla první kriminalistická metoda,

¹² Slovo „policie“ zde zřejmě nemá význam jakéhosi samostatného rezortu, který by spadal pod ministerstvo vnitra, ale spíše odkazuje na raněnovověký význam, kdy pojem „policie“ označoval jak stav veřejného pořádku určitého společenství, tak i činnost veřejné moci k jeho docílení (různými normativními dokumenty). Více o pojmu „policie“ viz TŮMA, Lukáš. *„Policie“ a dohled na pořádek v pražských městech raného novověku (16.-17. století)*. Praha, 2009. s. 4-6. Bakalářská práce. Fakulta humanitních studií.

¹³ MACEK, Pavel; UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie*. s. 40-44.

¹⁴ STRAUS, Jiří, et al. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem (do roku 1939)*. Praha, 2003. s. 184.

nicméně lze s určitou pravděpodobností říct, že první kriminalistickou metodou byl výslech, který byl používán již ve starověkém Řecku nebo Egyptě. Jakési zárodky československé kriminalistiky jsou patrné již na přelomu 19. a 20. století, kdy kriminalistika na území českých zemí byla silně ovlivňována světovou kriminalistikou, především rozvojem kriminalistiky v Rakousko-Uhersku, Německu nebo Francii. Začátkem 20. století také vznikl termín kriminalistika, avšak nejdříve se mluvílo o kriminálních vědách. Kriminální věda byla definovaná „jako věda o zločinu a trestu jako zvláštních jevech společenských“¹⁵. Tato kriminální věda se rozdělovala na konkrétní a abstraktní. Abstraktní kriminální věda se zabývala obecně zločiny a tresty, konkrétní kriminální věda pak například kriminální antropologií, kriminální sociologií, vězeňstvím atd.

Kriminalistika využívá poznatky přírodních a technických věd již dlouhá staletí. Již přírodní národy uměly číst stopy v terénu a na jejich základě rekonstruovat například průběh události. Podle Noska¹⁶ byly identifikační prostředky mnohdy spjaty s jinými opatřeními proti zločincům a měly povahu jak represivní, tak i preventivní. Rak, Matyáš a Říha¹⁷ říkají, že v dřívějších společenstvích se důsledně a viditelně označovali zločinci, a to z důvodu vizuálního odlišení, odstrašování nebo prevence. Recidivistům bývaly obvykle usekávány ruce, prsty, uši nebo nos, čímž odpuzovali ostatní, kteří je tak vylučovali ze společenství. Dalším způsobem identifikace zločince bylo cejchování (například vypalování znaků nebo tetování). V této práci nás však zajímá „moderní“ kriminalistika, resp. kriminalistická technika, která vznikla až v období vrcholící průmyslové revoluce v druhé polovině 19. století a jejímž základem bylo přispět k identifikaci osob a věcí.¹⁸ Důležitými prostředky pro policejní identifikaci osob, které v podstatě „vznikly“ v tomto období, byly zejména bertillonáž, daktyloskopie, fotografie a grafologie.

První grafologická škola vznikla ve Francii v 19. století. Hlásily se do ní především duchovní osoby. Dříve se totiž mohli naučit číst a psát pouze panovníci a někteří církevní hodnostáři, a proto byli první badatelé zabývající se rukopisem kněží a mniši. Jedním z žáků těchto prvních badatelů, který v roce 1871 založil první grafologickou společnost,

¹⁵ STRAUS, Jiří, et al. *Dějiny*. s. 6.

¹⁶ NOSEK, Václav. *Daktyloskopie, Cheiroskopie, Podoskopie*. Kroměříž, 1947. s. 8.

¹⁷ RAK, Roman; MATYÁŠ, Václav; ŘÍHA, Zdeněk, et al. *Biometrie a identita člověka ve forenzních a komerčních aplikacích*. Praha, 2008. s. 145-146.

¹⁸ Více o identifikaci viz kapitola 3.1.

byl Jean Hyppolyte Michon (1806-1881). Ten teorii o systematické analýze písma označil termínem „grafologie“. Michon byl také prvním, kdo zavedl logicky uspořádaný systém do oblasti zkoumání rukopisu. Na tomto základě byla grafologie v roce 1875 klasifikována jako pomocná vědecká metoda, která na základě analýzy grafického projevu určovala individuální, povahové a osobnostní rysy konkrétního jedince.¹⁹ I když grafologie může hrát nesporně důležitou úlohu v policejní identifikaci, je nutné si uvědomit, že se více používá v jiných oblastech než v kriminalistice, jako například v pedagogice, medicíně, advokacii, personalistice atd.²⁰

V roce 1839 byla Daguerrem ve Francii vynalezena fotografie. Její vynález znamenal velký přínos pro kriminalistiku. Kolem roku 1882 bylo v Paříži Alphonsem Bertillonem zavedeno fotografování pachatelů podle jednotných technických zásad. Bertillon také zavedl pro dokumentaci místa činu speciální metrickou fotografii. Moderním prostředkem byla speciální dvojdílná fotografie (*profil* a *en face*), zavedená v Anglii roku 1890 Spearmannem a ve Francii (téhož roku) Bertillonem, na kterou navázala na začátku 20. století třídílná fotografie. Je zřejmé, že fotografie znamenala velký přínos pro kriminalistiku, avšak podle Strause²¹ ještě nebyla dokonalým identifikačním prostředkem.²² Proto se hledaly jiné prostředky, mezi které můžeme například řadit antropometrii, která byla zavedená v letech 1879-1883 u pařížského policejního ředitelství Alphonsem Bertillonem (tzv. bertillonáž).²³ Prapočátky antropometrie je však nutné hledat již ve starověké východní Asii, kde se provádělo měření lidského těla pomocí bambusové hole. Není ale přesně známo, k jakým účelům sloužily získané míry a jestli tyto míry byly někým registrovány. Proto se začátek vývoje antropometrie klade do roku 1860, kdy Stewens, přednosta trestnice v Lovani v Belgii, poukázal na Quételetovu teorii, podle které neexistují na světě dva lidé s naprosto stejnými tělesnými mírami, přičemž míry jistých lidských kostí zůstávají od určitého věku neměnné. Na jejím základě začal u trestanců měřit hlavu, uši, nohy, hrud' a délku těla. Všechna jeho měření však byla pouze ve stádiu pokusu. Současně se zavedením antropometrie u pařížského policejního ředitelství vznikla tzv. identifikační služba pařížské policie, která byla prvním specializovaným kriminalistickým pracovištěm. Antropometrie se rozšířila do celého světa, nicméně současně s ní se objevovaly jiné systémy identifikace osob, například odontometrie

¹⁹ Viz POPPÉEOVÁ, Dolfina; ZELINKA, Adolf. *Učebnice grafologie*. s. 12-25.

²⁰ Více o grafologii viz kapitola 3.2.2.

²¹ STRAUS, Jiří, et al. *Dějiny*. s. 10.

²² Více o fotografii viz kapitola 3.2.3.

²³ Více o bertillonáži viz kapitola 2.4.

(identifikace osob podle zubů) nebo kranioetrie (identifikace osob založená na měření lebečních kostí). Podle Strause²⁴ však žádný z nových identifikačních systémů nedokázal vytlačit „bertillonáž“, až na daktyloskopii. S touto technikou je spojován Jan Evangelista Purkyně (1787-1869), český učenec a fyziolog. V roce 1823 napsal habilitační práci „*Comentatio de examine physiologico organi visus et systematis cutanei*“ (Rozprava o fyziologickém zkoumání orgánu zrakové a kožní soustavy), které mělo zásadní význam v dějinách daktyloskopie. Purkyňovi se jako prvnímu podařilo popsat základní vzory papilárních linií na posledních člancích prstů a navrhl jejich klasifikaci. Jeho výzkumy však byly motivovány pouze biologickým zájmem. V žádném případě nepomýšlel na využití kresby papilárních linií pro identifikaci osob.²⁵

Důležitým mezníkem pro kriminalistiku v našich zemích bylo zavedení antropometrie na pražském policejním ředitelství v roce 1900. Velký podíl na tom měl František Protivenski, který v roce 1900 se svými kolegy uskutečnil první antropometrické měření. Toto měření (podle Bertillonovy metody) však trvalo pouze do roku 1908, kdy bylo nahrazeno „rychlejší a pohodlnější“ daktyloskopií. Od roku 1908 tak byla daktyloskopie oficiálně uznána jako jediný identifikační prostředek v Čechách. Další důležitou osobností československé kriminalistiky byl četnický rytmistr Josef Povondra, který v roce 1907 založil na okresním četnickém velitelství Praha daktyloskopickou sbírku, která byla v roce 1922 sloučená s daktyloskopickou sbírkou pražského policejního ředitelství.²⁶

Ačkoli je možné sledovat zárodky československé kriminalistiky již před první světovou válkou, řekl bych, že československá kriminalistika vznikla v podstatě až se zrodem československého státu, tedy v roce 1918. Jak již bylo řečeno, mnoho podnětů přebírala z Rakouska, resp. z děl rakouského kriminalisty Hanse Grosse (1847-1945)²⁷, který je považován za zakladatele kriminalistiky. V roce 1892 vyšla jeho kniha „*Příručka pro vyšetřující soudce*“, která byla určena k tomu, aby se stala první učebnicí vědecké kriminalistiky. Toto dílo také zpopularizovalo Grosse po celém světě. Jako první na světě založil Hans Gross v roce 1898 časopis „*Archiv für Kriminalanthropologie und Kriminalistik*“, který vychází dodnes. Je tedy patrné, že se meziválečná československá

²⁴ STRAUS, Jiří, et al. *Dějiny*. s. 11.

²⁵ Více o daktyloskopii viz kapitola 3.2.1.

²⁶ Viz kapitola 2.2.

²⁷ STRAUS, Jiří, et al. *Dějiny*. s. 11-13.

kriminalistika vyvíjela pod vlivem zahraničních kriminalistů, a to nejen rakouských, ale i německých a francouzských. Řada poznatků tak byla přejímána od zahraničních kriminalistů. I přesto vzniklo mnoho významných prací, které se staly základem pro další rozvoj kriminalistiky.

2.4. Bertillonáž

Na přelomu 19. a 20. století hrála důležitou úlohu ve světové kriminalistice identifikační metoda, zvaná bertillonáž, která spočívala v měření určitých částí lidského těla k policejním účelům. Až do 19. století se přistupovalo k měření tělesných rozměrů jednotlivce pouze k účelům vojenským nebo uměleckým. V roce 1870 však přišel Alphonse Bertillon nejen s myšlenkou využití tělesného měření pro kriminální službu, ale také s myšlenkou uspořádání sbírky fotografií u pařížské prefektury. A tak vznikl Bertillonův antropometrický systém – „bertillonáž“, který byl základem pro evropskou kriminologii po dalších čtyřicet let.

Za počátek Bertillonovy identifikační metody je považován rok 1879, avšak do praxe pařížské policie byla zavedena až v roce 1883. Poté se rozšířila do celého světa. Bertillonovo učení a antropometrický systém byl založen na dvou zásadách²⁸:

- 1) po 20. roce života se rozměry kostry již nemění; pouze délka těla a stehenních kostí se dle Bertillona mezi 20. a 23. rokem života celkem bezvýznamně mění;
- 2) vzhledem k tomu, že jsou rozměry jednotlivých lidí velmi rozdílné, není možné, aby dva různí lidé měli naprosto stejnou tělesnou stavbu;

Kromě toho Bertillon hlásá, že jeho metoda je nejjednodušším a nejspolehlivějším identifikačním systémem, jehož provádění v praxi nevyžaduje vysoké náklady ani zvláštní nástroje. Je vidět, že Bertillon vycházel z Quételetovy²⁹ teorie, podle které neexistují dva lidé na světě, u nichž by byly zcela shodné míry všech končetin, a navíc v určitém stáří je míra kostí neměnná.

²⁸ ŠEJNOHA, Josef. *Systém kriminalistického vzdělání : Psychologie zločinu a zločinnosti*. Praha, 1936. s. 192.

²⁹ Lambert Quételet byl belgický statistik, zajímající se o některé problémy kriminalistiky, který se snažil dokázat, že tělesný vývoj člověka je podřízen určitým zákonům.

Pro svůj identifikační systém navrhl Alphonse Bertillon³⁰ stručný metodický návod k přesnému měření různých částí lidského těla, zvláštní záznamový arch pro záznam délek na konkrétní osobě a také klasifikační systém pro řazení záznamů, které umožňovalo přesné a rychlé hledání již vytvořených záznamů podle antropometrického měření. Bertillon tedy nejprve měřil 13 tělesných rozměrů, později své měření omezil na 11 tělesných rozměrů, a to na měření: výšky těla ve stoje, výšky těla v sedě, šířky rozpětí paží, délky hlavy, šířky hlavy, délky pravého ucha, šířky pravého ucha, délky prostředníku levé ruky, délky prsteníku levé ruky, délky předloktí levé ruky a délky levého chodidla. Zjištěné míry pak dával zapisovat na tištěné antropometrické karty, které seřazoval podle stejných rozměrů. Celá jeho sbírka tak byla rozdělena do tří oddílů podle délky hlavy. V každém oddílu pak byly tři pododdíly podle délky prostředníčku, v každém z těchto pododdílů opět další oddělení podle šířky ucha a nakonec podle tělesné výšky. Tímto způsobem rozdělil Bertillon svoji sbírku na 729 oddělení s přibližně stejnými tělesnými rozměry. K těmto antropometrickým kartám byla později přiložena i fotografie a otisky čtyř prstů. Zde bych rád upřesnil, že Bertillon počítal s nejpřesnějším měřením, avšak nevyklučoval možné odchylky. Aby umožnil i v takových případech identifikaci, stanovil dovolené odchylky, jakož i odchylky, které totožnost zcela vylučují. Ačkoli tyto odchylky stanovil po předchozích studiích, podle Šejnohy³¹ a tehdejších kriminalistů byly stanovené celkem libovolně.

Za zvláštní zásluhu Bertillona se pokládá jeho přesné vymezení barev k popisu osob. Bertillon totiž rozeznával sedm druhů barev duhovky oka. V praxi probíhalo popisování tak, že třída barevného tónu očí byla vyznačena arabskou číslicí, k níž se připojovalo přídatné jméno, jímž byl vystižen celkový dojem z plynoucí barvy. A tak druh 1-3 byl nazýván modrý, druh 4³² kaštanový, druh 6-7 černohnědý. Vedle toho se ještě rozeznávaly červené oči – Albíni. Kromě očí byly i vlasy a vousy rozeznávány podle barvy, a to na rudou (ryšavou), plavou, hnědou, černou, šedou, bílou, přičemž u prvních tří barev se ještě rozlišovala intenzita zbarvení, která byla odstupňována na „světle“, „středně“ a „tmavě“. Někdy také docházelo k označování vlasu jako „prošedivělého“. Bertillon také rozděloval barvu pleti na bílou, růžovou, nažloutlou, červenou nebo zahrnědlou.

Bertillonova identifikační karta dále obsahovala popis zvláštních znamení, která byla nalezena na člověku. Takovým znamením byly buď zjevné tělesné vady (zkrivené nohy,

³⁰ Viz ŠEJNOHA, Josef. *Systém*. s. 191-210.

³¹ ŠEJNOHA, Josef. *Systém*. s. 195.

³² Druh 5 není vyznačen in ŠEJNOHA, Josef. *Systém*.

šilhání, koktání, hrb, zmrzačená končetina atd.) nebo menší zvláštnosti (bradavice, jizvy, vředy atd.). To, co u takového znamení bylo zvláštní a osobité, byl způsob, jakým se umístilo na těle, jeho rozměr, barva atd. Proto „záleží tedy v podstatě na tom, aby popis tohoto znamení byl tak přesný a tak výstižný, aby pomocí jeho bylo možno provést rozlišení“³³.

Při popisu osoby bylo tedy nutné uvést zejména:

- 1) druh zvláštního znamení
- 2) jeho formu, tvar, podobu atd.
- 3) jeho rozměry
- 4) jeho barvu
- 5) jeho směr (posuzuje se vždy při pohledu od shora dolů, a to od střední čáry postavy)
- 6) jeho polohu (na které části těla bylo znamení nalezeno)

Zvláštní znamení byla popisovaná v určitém pořádku. Nejprve na levé ruce a levém rameni, pak na pravém rameni a pravé ruce, dále pak na krku a obličeji, pak také na prsou a zádech, a konečně na nohách a na chodidlech. Při popisování těchto zvláštních znamení se používala zvláštní tabulka se zkratkami a znaménky.³⁴

Podle Bertillona byly všechny tehdejší dosavadní popisy osob povrchní, nepřehledné a nedokonalé. Každý druh užívané fotografie přinášel možný omyl, kdežto bertillonáž měla, podle Bertillona, nabídnout absolutní jistotu. Ještě za první republiky se používalo Bertillonovo učení o barvách a návod k popisování zvláštních znamení. Všechno ostatní však bylo povolna kriminalistikou vytlačováno.³⁵

Jak již bylo řečeno, antropometrie byla zavedena u pražského policejního ředitelství v roce 1900. Velkou zásluhu na tom měl zejména policejní komisař František Protivenski. Neměla však dlouhého trvání. Poslední antropometrické měření bylo totiž provedeno v roce 1908, kdy počet popsanych osob antropometrickým způsobem dosáhl počtu 4252.

³³ ŠEJNOHA, Josef. *Systém*. s. 196.

³⁴ Více viz ŠEJNOHA, Josef. *Systém*. s. 197-198.

³⁵ Alphonse Bertillon založil jakýsi technický slovník k popisování osob – „*portrait parlé*“ – který umožnil popsat podobu člověka tak, aby každý rys a každá zvláštnost mohla být přesně označena a popis vyvolal přesnou představu o popisované osobě. Nevýhodou *portrait parlé* byla jeho komplikovanost. Bylo totiž nutné absolvovat zvláštní kurz, aby se dalo popisovat podle této Bertillonovy metody. Proto se v našich končinách *portrait parlé* příliš nepoužíval. Kriminalisté si z něj ponechali pouze základní pravidla, která přetrvala dodnes. Dostupné z: <<http://www.muzeumpolicie.cz/clanek/historie-identifikace-zlocincu>> [cit. 10.4.2011]. O *portrait parlé* také píše Šejnoha in ŠEJNOHA, Josef. *Systém*. s. 198-210.

Od tohoto roku se pak provádělo pouze daktyloskopování a vedly se jen daktyloskopické karty. Podle Lebedy³⁶ vyžadovala antropometrie mnoho času a nákladů, a proto byla nahrazena rychlejší, pohodlnější a spolehlivější daktyloskopií. Nicméně v některých státech se stále používala, jako například ve Francii, kde bylo provedeno několik set tisíc měření zločinců.

Nakonec bych se rád zmínil o omezeních, které Šejnoha a tehdejší kriminalisté viděli v bertillonáži.³⁷ V první řadě došlo ke zpochybnění Bertillonovy teze, podle které se rozměry kostry člověka po 20., resp. 23. roce života nemění. Podle některých lékařů totiž člověk roste ještě po této věkové hranici. Někteří uváděli hranici, do které může lidské tělo růst, 25, nebo dokonce 40 let. Stejně tomu je s délkou hlavy. Navíc podle tehdejších odborníků je člověk po ránu vyšší než večer, také dlouhým ležením přibývá na velikosti, nebo od určité věkové hranice nastává úbytek v tělesných rozměrech. Jistí vědci dokázali, že svalstvo i kostru lze přizpůsobit tak, aby své tělesné rozměry bylo možné pozměnit podle vůle. Tímto byla tedy zpochybněna první zásada Bertillonova systému.

Podle druhé Bertillonovy zásady se nevyskytují na zemi dva lidé, kteří by měli stejné rozměry. Podle Bertillona se při měření 11 částí lidského těla tělesné míry jednoho jedince natolik liší od měr jiného jedince, že jím zavedené míry naprosto stačí k bezpečnému zjištění totožnosti. Avšak kriminologická literatura dokazovala, že počet přesných zjištění totožnosti, která byla provedena pomocí antropometrie, byl velice nízký. Podle některých kriminalistů Bertillonových 11 rozměrů nestačilo k bezpečné identifikaci, a proto byly učiněny (zejména ruskými kriminalisty) různé pokusy k doplnění antropologického systému. Navíc podle Šejnohy nastávalo jisté hromadění v některých třídách a pododděleních, takže docházelo k případům velmi shodných tělesných rozměrů, a to nejen mezi dvěma jedinci, ale také mezi celými skupinami osob. Také je nutné si uvědomit, že některé tělesné proporce jsou přímo vzájemně závislé na jiných rozměrech. Například dva lidé, kteří mají stejnou výšku, budou mít i stejnou výšku těla v sedě, stejnou délku chodidla atd. Tímto byla tedy zpochybněna i druhá Bertillonova zásada.

Další námitkou bylo to, že se Bertillonův systém v podstatě hodil pouze pro identifikaci mužů od 23 let. Ženy nemohly být naprosto přesně měřeny a identifikovány – z hlediska délky a šířky hlavy – kvůli jejich velkému vlasovému porostu. I u mladistvých

³⁶ LEBEDA, Josef. *Učebnice kriminalistiky : O zločinu a jeho potírání, daktyloskopii a jiných zjišťovacích metodách, soudním lékařství, Všeobecné kriminální ústředně a o vězeňství*. Praha, 1938. s. 127-128.

³⁷ ŠEJNOHA, Josef. *Systém*. s. 196-197.

obojího pohlaví se kriminalisté setkávali s potížemi, protože jejich kostra podléhá vývoji, vzrůstu a tedy i změnám, a tudíž nebyly vhodným materiálem pro antropometrické měření. Ostatně i dnešní autoři, jako například Martine Kaluszynski, mluví o nepoužitelnosti bertillonáže u žen a dětí, vzhledem k tomu, že výsledky jejich antropometrického měření jsou v podstatě nepoužitelné v rámci systému určenému zejména mužům starším 23 let.³⁸

Dále bylo podle Šejnohy nutné si uvědomit, že přesnost měření nezávisí na tom, kdo je měřen, ale na tom, kdo měří. Proto neúspěch bertillonáže závisel na subjektivních vlastnostech měřícího úředníka a na způsobu, jakým měření prováděl. Takovýto úředník se mohl splést při čtení míry, při jejím zapisování, mohl nesprávně přiložit měřítko atd. Ginzburg³⁹ dodává, že bertillonáž byla velmi komplexní identifikační metodou, která však mohla působit problémy strážníkům, kteří prováděli popis osoby. Každý strážník totiž může mít jinou představu o tom, jak vypadají například modro-zelené oči. A tak ačkoli by měl strážník vědět, co má popisovat a jak to má popisovat, různé části těla může vnímat jinak než jeho kolegové. Zde bych řekl, že byla do určité míry zpochybněna i třetí Bertillonova zásada.

Jistou zvláštností je i to, že Bertillon připouštěl chyby při měření. Jak jsem již poznamenal dříve, stanovil dovolené odchylky, jakož i odchylky, které totožnost zcela vylučují. Ginzburg⁴⁰ například ukazuje, že bertillonáž v podstatě neslouží k potvrzení identity jednotlivce na základě srovnání dvou sérií dat (data získaná momentálním měřením jedince a data uložena v registru), nýbrž k vyloučení možnosti, že ona identifikovaná osoba je osobou hledanou (tzn., že výsledky měření nesouhlasí s žádnými měřeními, které jsou v registru). Ukazuje se tedy, že pokud neexistuje antropometrická karta v registru, není možné identifikovat dotyčnou osobu na základě bertillonáže.

Podle Šejnohy⁴¹ pokud by Bertillonův systém stál na pevných vědeckých základech (což nebyl tento případ), mohl by po určitých přeměnách, které by vyhovovaly „moderní“ kriminalistice, být použit v kriminální praxi.

³⁸ KALUSZYNSKI, Martine. Republican Identity: Bertillonage as Government Technique. In CAPLAN, Jane; TORPEY, John. *Documenting Individual Identity: The Development of State Practices in the Modern World*. Princeton, 2001. s. 126.

³⁹ GINZBURG, Carlo. *Clues, Myths, and the Historical Method*. Baltimore, 1992. Clues: Roots of an Evidential Paradigm, s. 121.

⁴⁰ GINZBURG, Carlo. *Clues*. s. 120.

⁴¹ ŠEJNOHA, Josef. *Systém*. s. 196.

2.5. Vývoj identifikačních dokumentů

Jedním z dalších způsobů identifikace jsou identifikační dokumenty. V této části se tedy budu zabývat problematikou dokladů, zejména pasů. Pokusím se nastínit stručný historický vývoj těchto dokladů, přičemž mi půjde především o to ukázat, jak vypadaly pasy, kdo je vydával, komu byly určeny a za jakým účelem.

Podle Hojdy⁴² se zřejmě poprvé o „cestovním pasu“ dočteme již ve Starém zákoně, v knize Nehemjášově. Další zmínky nacházíme například také v barbarských zákonících (*Lex Salica*). Slovo „pas“ (*pasport, passaporte, litterae pasus*) pochází z francouzského *passer la porte* nebo italského *passare la porta*, což tedy odkazovalo na písemnost, která svému držiteli dávala právo projít městskou branou. Důležitým mezníkem v historii těchto dokladů byl rok 1792, resp. 1801.

V roce 1792 byl totiž ve Francii vydán zákon, který poprvé v rámci celého království stanovoval některé formální a materiální stránky pasů. Tato moderní pasová regulace nutila všechny cestující, aby u sebe stále nosili státem vydávané doklady. Je však nutné si uvědomit, že mnohá opatření vztahující se na pasy byla postupně ve Francii zaváděna již v průběhu 18. století.⁴³ Řekl bych, že mnoho ostatních evropských zemí se inspirovalo francouzským modelem. Příkladem mohou dle mého názoru být pasové regulace z roku 1801 zavedené v rakouské monarchii. V roce 1801 totiž došlo v rakouské monarchii k zavedení jednotného pasového formuláře, který měl být platný například i v českých zemích. Pro české země tak rok 1801 znamenal zlom ve vydávání pasů.⁴⁴ Do té doby mívaly pasy formu patentu.⁴⁵ Tato písemnost však neměla jednotnou podobu. Do roku 1801 se v rakouské monarchii cestovalo i s jinými identifikačními dokumenty, jako například s křestními listy či se studijními knížkami. Pasy do té doby bývaly obvykle ručně psané a rubriky se nemusely vždy shodovat. Nejčastější údaje, které se na pasech po staletí vyskytovaly byly jméno, povolání a původ nositele. K jejich autentifikaci sloužily různé

⁴² HOJDA, Zdeněk. Pasy 16.-18. století jako pragmatické písemnosti. In HOJDA, Zdeněk; PÁTKOVÁ, Hana. *Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním*. Praha, 2008. s. 155.

⁴³ Viz DENIS, Vincent. *Une histoire de l'identité : France, 1715-1815*. Seyssel, 2008.

⁴⁴ Viz STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. *Cizincem na Moravě : Zákonodárství a praxe pro cizince na Moravě 1750-1867*. Brno, 2007.

⁴⁵ V Ramešově slovníku pro historiky a návštěvníky archivů je patent (*mandát, littera patens, Offener Brief*) definován jako „otevřená, nezapečetěná písemnost opatřená jen přitištěnou pečetí“. RAMEŠ, Václav. *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů*. Praha, 2005. s. 196.

pečetě, podpisy a razítka. Další součástí pasu byly i diplomatické formulace adresy. V našich končinách se formulace obvykle obracela ke všem říšským stavům a poddaným. V pasu se taktéž objevoval motiv cesty (tím byla obvykle větší bezpečnost a pohodlí na cestě), žádost vydavatele pasu o volný a svobodný průchod pro žadatele pasu, osvobození od všech poplatků, které mohly být na cestách vybírány, či osvědčení o zdravotní nezávadnosti místa, odkud držitel pasu přicházel.

Na konci 18. století obsahovaly pasy v rakouské monarchii rubriky jako jméno a příjmení, povolání nebo stav, věk nebo rok narození, místo narození, rodinný stav a informace o počtu doprovázejících osob (například manželka, děti, služebnictvo), datum vystavení pasu, délku platnosti pasu, cíl a většinou také účel cesty. Po zavedení jednotného formuláře v roce 1801 obsahoval pas v rakouské monarchii údaje o jménu, příjmení, místu narození, povolání či stavu, místu vycestování, cíli cesty, důležitých místech na cestě, délce platnosti pasu a spolucestujících. Vedle těchto údajů se také zapisoval věk, postava, obličej, vlasy, oči a nos. Novinkou byl vlastnoruční podpis držitele pasu.

Ve Francii byl popis osoby zpočátku používán jen u zločinců a dezertérů. Teprve později se prostřednictvím pasů a jiných identifikačních dokumentů rozšířil na širší obyvatelstvo (žebráky, dělníky, cestovatele a migrující). Po roce 1792 se vztahoval na celou dospělou populaci Paříže a následně i na jiná francouzská města. V 19. století se k němu přidala i fotografie. Popis a fotografie byly nejen v 19., ale i ve 20. století nedílnou součástí identifikačních dokumentů. V roce 1792 se vedle popisu objevil i podpis nositele pasu. Do roku 1760 obsahoval pas ve Francii popis osob, který zahrnoval pouze věk, výšku, barvu vlasů, obočí a očí. Po roce 1760 se k těmto rubrikám přidal i popis čela, brady a barvy pleti. Na začátku 19. století obsahoval popis již patnáct rubrik.⁴⁶ Počet popisovaných rubrik na lidském těle se tedy neustále zvyšoval, přičemž postupně vytlačoval diplomatické formule používané po staletí.

Do 19. století byly pasy vydávány různými osobami, resp. úřady, mezi které patřily například král, vláda, státní tajemníci, správci, guvernéri, policejní důstojníci, soud, nemocniční úředníci, městští úředníci, biskupové nebo faráři. Různí vydavatelé tak vydávali různé pasy, což umožňovalo jejich falzifikaci. Do 19. století tedy v Evropě neexistovala jednotná podoba pasu, což mohlo stěžovat práci „policistům“ a naopak

⁴⁶ Viz DENIS, Vincent. *Une histoire*. s. 41.

usnadňovat práci podvodníkům.⁴⁷ Falzifikace byla také možná, díky cestujícím z vyšších tříd. Ti totiž nemuseli podléhat popisu, který by mohl být považován za urážející. Pasy vystavené těmto cestujícím tedy neobsahovaly jejich popis, ani příliš detailní záznam jejich cesty, a dokonce je osvobozovaly od častých kontaktů s „policisty“. Další zajímavostí je skutečnost, že pasy byly obvykle vydávány úředníky, kteří většinou nikdy neviděli ony osoby, kterým pas vydávali. Stát či panovník bojoval proti padělatelům různými prostředky, jako například speciálním neporušitelným papírem obsahující vodotisk, zvláštními inkousty a rytinami nebo také kontrolním ústřížkem.

Pasy byly do 19. století vydávány především vyslancům, poslům a kurýrům, šlechticům na cestách za vzděláním, poutníkům či vojákům. Některé kategorie osob však o pas nežádaly, poněvadž již měly jiné doklady. Mezi tyto osoby patřili například studenti nebo tovaryši. Někteří, kvůli svému nízkému společenskému postavení neměli na pas nárok, například žebráci, tuláci či prostitutky. Jiní zase díky svému vysokému postavení pas mít nemuseli, jako například panovníci s jejich doprovodem.

Pas tedy mohl poskytovat ochranu svému držiteli a umožnit mu volný pohyb. Také ho osvobozoval od všech „cestovních“ poplatků. Mohl být i potvrzením o nepřítomnosti epidemie v místě, odkud nositel dokladu přicházel, či potvrzením dobrých mravů nositele. Ve Francii se po roce 1789 začalo v pasech objevovat slovo „občan“, což představovalo jakési potvrzení o začlenění do místního nebo národního společenství. Postupem času měl pas sloužit jako ochrana vlastních poddaných či občanů i ochrana před nežádoucími cizinci. Pasy měly zamezit shromažďování nespokojených osob na strategických umístěních, zamezit infiltraci cizích špiónů, a také pomoci potlačit tuláctví, banditismus a zločinnost. Až do druhé poloviny 19. století byl pas vydáván na omezenou dobu, obvykle na jeden rok, a pro jednu konkrétní cestu.

Jednotný pasový formulář, který byl v monarchii zaveden v roce 1801, původně vznikl z obavy z nekontrolovaného proudu cizinců do země. V praxi byl však tak účinný, že se začal užívat i pro rakouské státní občany, kteří chtěli cestovat do zahraničí. V českých zemích byl tento formulář dvojjazyčný – německý a český. Pasový formulář

⁴⁷ Až v roce 1850 vznikl tzv. Pasový spolek, jehož členové se dohodli na jednotné formální podobě pasu. Ten měl mít dvě stránky. Na první stránce se měl nacházet znak státu, rok vystavení pasu, jméno, příjmení, povolání či stav a bydliště držitele pasu; na druhé straně měl být popis držitele pasu – jeho věk, postava, zvláštní znamení a vlastnoruční podpis.

zůstal v platnosti až do roku 1857, kdy byly kvůli zvyšujícímu se počtu mezinárodních cestujících a mnoha problémům pasového systému zrušeny pasové kontroly a víza na hranicích. Pasy již nebyly nezbytné pro cestování. Podle Fahrmeiera⁴⁸ se však staly důležitými úředními identifikačními dokumenty, které byly součástí každodenního života. Až během první světové války došlo ke znovuzavedení permanentních pasových kontrol, které se týkaly nejen cizinců, ale i vlastních občanů. To bylo nezbytné kvůli kontrole hranic proti nechtěným přicházejícím. Během i po první světové válce totiž vzrostl počet migrujících, především osob bez přístřeší nebo osob, které se staly uprchlíky. Na mezinárodní konferenci v roce 1920 pak pasy získaly dnešní podobu a v meziválečném období se staly téměř univerzálními doklady pro cestování.

Toto znovuzavedení pasových kontrol mnoha západními evropskými státy bylo podle Torpeye⁴⁹ zásadním aspektem identifikační revoluce. Ta dle něj měla vládám umožnit efektivnější identifikaci občanů a jejich odlišení od cizinců, stejně jako podpořit vznik národních států. Pasy se tak staly důležitým pilířem byrokratické administrativy moderní masové migrace.

⁴⁸ FAHRMEIR, Andreas. Governments and Forgers : Passports in Nineteenth-Century Europe. In CAPLAN, Jane; TORPEY, John. *Documenting Individual Identity : The Development of State Practices in the Modern World*. Princeton, 2001. s. 218-234.

⁴⁹ TORPEY, John. The Great War and the Birth of the Modern Passport System. In CAPLAN, Jane; TORPEY, John. *Documenting Individual Identity : The Development of State Practices in the Modern World*. Princeton, 2001. s. 256-270.

3. Policejní techniky identifikace osob za první republiky:

Daktyloskopie, grafologie a fotografie

V této kapitole se budu zabývat třemi technikami identifikace osob, které hrály důležitou úlohu v československé kriminalistice mezi lety 1918 a 1938. Mezi tyto techniky patří daktyloskopie, grafologie a fotografie. Pokusím se popsat nejen jejich charakteristiky z hlediska dobových příruček, ale také mě budou zajímat klady a zápory, které v nich tehdejší kriminalisté viděli; osoby, na něž měly být tyto techniky aplikovány, a potažmo i jejich účel. Nejdříve se však zaměřím na samotnou problematiku identifikace a identity z hlediska kriminalistiky.

3.1. Identifikace a identita

Základním úkolem „moderní“ kriminalistické techniky, která vznikla až v období vrcholící průmyslové revoluce v druhé polovině 19. století, bylo přispět k identifikaci osob a věcí. Noskova práce z roku 1947⁵⁰ identifikaci definuje jako „srovnávání dvou nebo více stejnorodých předmětů pomocí vhodných prostředků a method za účelem prokázání jejich shodnosti nebo rozdílnosti“⁵¹. Identifikační prostředek je pak „taková originální či zobrazená část identifikovaného předmětu, ať živého nebo neživého (osoby i věci), která, vykazujíc dostatečné množství individuálních zvláštností, umožňuje srovnávání s jinou stejnorodou částí a ze zjištěné shodnosti či rozdílnosti těchto částí usuzování na shodnost nebo rozdílnost celých identifikovaných předmětů“⁵². Identifikaci dělí Nosek podle prostředků na daktyloskopickou, kriminálně grafologickou, portrétní (fotografie, antropometrie a popis osoby) a mechanoskopickou, přičemž tři první prostředky se vztahují k identifikaci osob a čtvrtý prostředek k identifikaci věcí. Identifikační metodu Nosek nakonec definuje jako „způsob, jakým dva stejnorodé identifikační prostředky ztotožňujeme a totožnost prokazujeme“⁵³. Podle metody rozlišuje Nosek identifikaci taktickou (při ní je nutná účast nějakého svědka, který by identifikovanou osobu nebo

⁵⁰ NOSEK, Václav. *Daktyloskopie, Cheiroskopie, Podoskopie*. Kroměříž, 1947.

⁵¹ NOSEK, Václav. *Daktyloskopie, Cheiroskopie, Podoskopie*. Kroměříž, 1947. s. 7.

⁵² TAMTÉŽ

⁵³ TAMTÉŽ

předmět poznal) a identifikaci technickou (při ní stačí pouze dvě stejnorodé části identifikovaných osob nebo předmětů, jimiž mohou být obrazce papilárních linií, písmo, fotografie a míry těla a zbraně-střelivo-zločinecké nástroje atd.). Rak, Matyáš a Říha dále rozlišují identifikaci individuální a druhovou, které se dále dělí na identifikaci konkrétní (identifikace osob, živočichů, rostlin, předmětů, materiálů a látek) a abstraktní (identifikace jevů, projevů, procesů, potřeb, činností, chování, zájmů atd.).⁵⁴

S termínem identifikace osoby dále souvisí pojmy identita obecná a identita osoby. Identitu definují Rak, Matyáš a Říha jako „totožnost něčeho s něčím anebo se sebou samým“⁵⁵. Identita osoby je pak podle nich definována jako „nezbytná podmínka bytí každé konkrétní osoby“ nebo jako „podmínka být sám sebou a nikým jiným“⁵⁶. Lidská identita je tak v podstatě kombinací biologických i psychických, vrozených i získaných vlastností a schopností vnímat sám sebe. Kriminalistika dále rozlišuje pojmy identita a shodnost. Zatímco identita osoby je neměnná v čase, osoba je shodná sama se sebou pouze v jediném časovém okamžiku. Identitu jedince tak utváří pouze omezené množství identifikačních charakteristik (například otisky prstů). Naopak shodnost odkazuje na skutečnost, že člověk může být ztotožněn na základě všech svých vlastností, i těch méně významných.

Rak, Matyáš a Říha rozlišují základní identifikaci osoby pomocí tří přístupů: vlastnictví určitých vnějších, přidělených charakteristik a věcí dané osobě, znalostí konkrétní osoby a biometrických charakteristik lidského těla a jeho projevů. Člověk tedy dokazuje, resp. prokazuje svou identitu tím, „co má a co vlastní“ (například identifikační doklady, karty, čipy atd.), tím, „co zná a umí“ (například hesla, identifikační čísla a kódy atd.) a tím, „čím ve skutečnosti fyzicky a duševně je“ (tj. podle měřitelných biologických charakteristik, jako je například fyzický vzhled, tvar a rozměry těla a končetin, oči, hlas, otisky prstů atd.).⁵⁷

⁵⁴ RAK, Roman; MATYÁŠ, Václav; ŘÍHA, Zdeněk, et al. *Biometrie a identita člověka ve forenzních a komerčních aplikacích*. Praha, 2008. s. 36.

⁵⁵ RAK, Roman; MATYÁŠ, Václav; ŘÍHA, Zdeněk, et al. *Biometrie*. s. 37.

⁵⁶ RAK, Roman; MATYÁŠ, Václav; ŘÍHA, Zdeněk, et al. *Biometrie*. s. 39.

⁵⁷ RAK, Roman; MATYÁŠ, Václav; ŘÍHA, Zdeněk, et al. *Biometrie*. s. 48-94.

3.2. Techniky identifikace osob

Jak již bylo řečeno, dělí Nosek⁵⁸ identifikaci na daktyloskopickou, kriminálně grafologickou a portrétní. V této části se právě budu zabývat těmito technikami identifikace osob, které se používaly v meziválečném Československu.

3.2.1. Daktyloskopie

Začnu nejdříve daktyloskopií. Slovo „daktyloskopie“ pochází z řeckých slov *daktylos* (prst) a *skopein* (vidět). Jejím tvůrcem je zřejmě Juan Vucetich, přednosta statistické a identifikační kanceláře v Buenos Aires. Daktyloskopie je tedy nauka o otiscích obrazců papilárních linií na konečcích prstů. V *Instrukci pro daktyloskopickou službu četnictva* z roku 1922 se můžeme dočíst, že „daktyloskopie jest zkoumání a porovnávání otisků prstů za účelem zjištění totožnosti; používá se jí v nynější době ve všech moderních státech zejména k účelům kriminalistickým.“⁵⁹ Vedle daktyloskopie existuje také nauka o obrazcích papilárních linií na dlaních – cheiroskopie (*cheir* = dlaň) a nauka o obrazcích papilárních linií na chodidlech lidských nohou – podoskopie (*pous* = chodidlo).⁶⁰

První základy nauky o čarách a vráskách na lidské ruce v českém prostředí přinesla kniha *Chiromancie* (Rukozpyt), napsaná Františkem Heklem v roce 1845. V této knize byly poprvé přesně popsány čáry na lidské ruce i s jejich významem. Cheiromanteia (rukoznaectví) se však dost liší od daktyloskopie. Zatímco rukoznaectví používalo vrásky k věštění způsobu života a budoucnosti, daktyloskopie používá rýhy a čáry ke zjišťování totožnosti lidí. Z nauky se stala věda díky českému profesorovi a fyziologovi Janu Evangelistu Purkyněmu (1787-1869). Ten se zabýval starou cheiromanteií a užil jí k vědeckým pokusům, které uveřejnil. S Purkyněm tak podle Chyby⁶¹ začaly dějiny daktyloskopie. Když s touto naukou o otiscích prstů přišel na veřejnost, chopili se jí mnozí vědci a zjednodušili (například Juan Vucetich, který v Argentině propagoval daktyloskopii

⁵⁸ NOSEK, Václav. *Daktyloskopie*. s. 7.

⁵⁹ POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny pro službu pátrací a daktyloskopickou bezpečnostních orgánů*. Kroměříž, 1922. s. 106.

⁶⁰ NOSEK, Václav. *Daktyloskopie*. s. 13.

⁶¹ CHYBA, Petr. *Moderní pomůcky kriminalistiky*. Kroměříž, 1928. s. 3.

i Purkyněho). Zanedlouho se daktyloskopie rozšířila takřka po celém světě. Především pro kriminální potřebu byly zřizovány daktyloskopické stanice. Jak píše Chyba, ve dvacátých letech se daktyloskopie výhradně používala ke zjišťování osob.⁶² Po první světové válce pouze Spojené státy, Francie a některé státy latinské Ameriky si ponechaly některé prvky z bertillonáže. Podle Šejnohy⁶³, ze strany Francie a některých států latinské Ameriky to bylo z důvodu jakési národní prestiže; ze strany Spojených států z důvodu americké povrchnosti, „která třeba opožděně přijme z Evropy vše a pracuje pak na přijaté vědě detailně, aniž by se starala o zhodnocení věci s hlediska ideového“. Řekl bych, že zde Šejnoha považuje vědce a odborníky ze Spojených států amerických za méně inteligentní než ty evropské, poněvadž pouze s určitým zpožděním přijímají nové myšlenky z Evropy, se kterými navíc pracují bez jakékoli myšlenkové úvahy. Je zde tedy patrný určitý etnocentrismus, resp. eurocentrismus ze strany Šejnohy (a jistě ne jen jeho).

Dlouho panoval názor, že zakladatelem daktyloskopie byl Bertillon. Nicméně to byl právě Purkyně, který jako první učinil otisky prstů předmětem vědeckého zkoumání.⁶⁴ Právě Purkyně zjistil, že na vrchní ploše špiček prstů se tvoří papilární linie podobné brázdám, které nejsou dědičné a ani se nemění.⁶⁵ Velkou zásluhu tak má Purkyně v tom, že se mu poprvé podařilo popsat a rozlišovat devět základních vzorů papilárních linií na posledních člancích prstů a klasifikovat je. Daktyloskopie ho však nezajímala z hlediska kriminalistického, nýbrž „pouze“ z pohledu fyziologie. A tak Purkyně může být považován za zakladatele teoretické analýzy fyziologických zákonitostí daktyloskopie. Dalším „průkopníkem“ daktyloskopie byl Sir William Herschel, anglický guvernér v bengálské provincii. Ten si všiml, že tamní obyvatelé používají otisky prstů při stvrzení dopisů nebo jiných dokumentů. Rozhodl se tedy využít tuto metodu v britské administrativě. Tehdy totiž Britové nutně potřebovali nějaký přesný identifikační prostředek ve svých koloniích, díky kterému by jasně identifikovali negramotné a z pohledu Evropanů nerozeznatelné domorodce. Ačkoli tato identifikační metoda zaznamenala velké úspěchy, Herschel nikdy neuvažoval o jejím použití jinde než v administrativě. Z Purkyněho a Herschela pak čerpal

⁶² CHYBA, Petr. *Moderní pomůcky*. s. 3.

⁶³ ŠEJNOHA, Josef. *Systém kriminalistického vzdělání : Psychologie zločinu a zločinnosti*. Praha, 1936. s. 223-224.

⁶⁴ Vědeckou analýzou otisků prstů začal ve své habilitační práci z roku 1823 *Commentatio de examine physiologico organi visus et systematik cutanei*.

⁶⁵ Na konečcích prstů se nacházejí rýhy, které tvoří různorodé útvary. Tyto rýhy se nazývají papilární čáry – tzv. papily. Obrazce papilárních linií jsou nejen různé u každého člověka, ale i u každého prstu téže osoby. Tyto obrazce se nemění co do počtu, tvaru a rozlohy – od narození až do smrti zůstávají stále stejné. Papilární linie se tvoří u embrya, v šestém měsíci těhotenství a od té doby se nemění. I kdyby byla kůže například opařením porušena, opět se obnoví se stejnými kresbami. Viz CHYBA, Petr. *Moderní pomůcky*.

anglický přírodovědec Sir Francis Galton, který položil teoreticko vědecké základy daktyloskopie pro kriminalistické účely. Díky němu se daktyloskopie začala používat u anglické policie, odkud se rozšířila do ostatních částí světa. Jakožto zakladatel eugeniky se také pokusil najít jisté zvláštnosti v otiscích, které by se lišily podle rasy. Jeho pokusy však byly bezúspěšné.⁶⁶

3.2.2. Grafologie

Druhou významnou technikou identifikace osob je grafologie.⁶⁷ Slovo grafologie pochází z řeckého *graphein* (psát) a *logos* (nauka). Do češtiny se grafologie za první republiky překládala jako „písmozpyt“. Poppéeová a Zelinka definují grafologii jako nauku, „snažící se určit duševní ráz (povahu, charakter) i jiné zvyky neb náklonnosti pisatele z vlastností jeho písma (rukopisu)“.⁶⁸ Tato identifikační technika je založena na dvou hlavních zásadách.⁶⁹ Podle první zásady neexistují na světě dva úplně shodné rukopisy. Podle té druhé se rukopis jedné samé osoby může měnit. Rukopis každé osoby je tedy zvláštní a osobitý, přičemž se může měnit podle fyzického či psychického rozpoložení jedince. Rukopis je tak vlastně odrazem fyzického či psychického stavu člověka. Podle Zelinky⁷⁰ ani kaligrafie, která se za první republiky vyučovala na školách, neměla zásadní vliv na formu rukopisu. Ta je totiž formována vývojem povahy jedince. A tak s vývojem povahy se vyvíjí i rukopis každého jednotlivce. Písmo je tudíž jakýmsi nositelem individuálních charakteristik, které se mohou v průběhu života měnit.

Již děti školou povinné si tedy vytvářejí svůj individuální rukopis, a to takovým způsobem, že je odborník dokáže od sebe odlišit. Není tedy pravda, že všichni žáci jedné třídy anebo stáří píšou stejně. Osobní rukopis je totiž výrazovým projevem, a proto je individuální a osobitý. U dětí podle Šejnohy⁷¹ převládají neuvědomělé projevy, které jsou silnější než u dospělých osob. Tyto projevy jsou sice svým způsobem primitivnější, zato

⁶⁶ GINZBURG, Carlo. *Clues, Myths, and the Historical Method*. Baltimore, 1992. Clues: Roots of an Evidential Paradigm, s. 121-123.

⁶⁷ V této části budu vycházet z prací Poppéeové a Zelinky, tj. dvou soudních grafologů, kteří přibližují dobové pojetí grafologie a evidentně se snaží etablovat grafologii coby vědeckou metodu.

⁶⁸ POPPÉEOVÁ, Dolfina; ZELINKA, Adolf. *Učebnice grafologie : Co prozrazuje rukopis člověka ?*. Praha, 1922. s. 9.

⁶⁹ ZELINKA, Adolf. *O grafologii : (písmozpyt)*. Praha, 1920. s. 8-10.

⁷⁰ POPPÉEOVÁ, Dolfina; ZELINKA, Adolf. *Učebnice grafologie*. s. 191.

⁷¹ ŠEJNOHA, Josef. *Systém*. s. 273.

však svým vznikem prapůvodní, a tak výraz písma dostává silně individuální ráz. Proto bývá snadnější identifikovat dětské písmo než rukopis dospělých.

Pisatel tedy přenáší každou důležitou vlastnost do svého běžného písma. A grafolog se snaží na základě svých odborných znalostí a zkušeností dotyčné vlastnosti z písma vyzkoumat. Dva rukopisy sice mohou být podobné, ale nemohou být stejné. Rozdíly mohou být jen v maličkostech – detailech, které nesmí grafolog přehlédnout, a tím i pisatele poškodit nesprávným posudkem. Proto se podle Zelinky⁷² nesmí žádný grafolog ukvapovat v úsudku. A tak je nutná jistá vyškolenost a odborná praxe, kterou nelze získat za jeden nebo dva roky. Někteří lidé se dle Zelinky považují za grafology – odborníky, a to buď proto, že si přečetli pár odborných knih (avšak nemají náležitou praxi) nebo proto, že si chtějí „grafologii“ špinavě vydělávat peníze (různí šarlatáni). Opravdový grafolog je však podle Zelinky⁷³ nejen ten, kdo má odbornou znalost, ale také především ten, kdo má dlouholetou praxi.

Vedle celkového rázu písma si dle Zelinky⁷⁴ má grafolog všimnout především velikosti a síly písmen, naklonění písma, směru řádků, okrajů dopisu, hořejšků i dolejšků některých písmen a podpisu. Kromě toho Zelinka říká, že existuje řada menších vodítek (háček, závit nebo klička), kterými se grafolog zabývá a kterých si laik někdy ani nevšimne. Košťák⁷⁵ podal přesný popis toho, co měl znalec zkoumat: směr řádků, vzdálenost řádků od hran papíru, polohu jednotlivých písmen na začátku, uprostřed a na konci slova jednotlivých tahů písmene, vzdálenost řádků a vzdálenost jednotlivých slov mezi sebou, velikost písmen, sílu písmen, spojování písmen, rozdělení písmen atd. Hlavní pozorování se má podle Zelinky⁷⁶ upínat na povahu, charakter, nebo na pisatelovy zvyky. Grafologií je dle něj také možné odvodit to, v jakém rozpoložení myslí se pisatel nacházel (jestli byl na něm činně nátlak nebo byl-li například nemocný). Zelinka rovněž říká, že je možné určit nejen pisatelovu vzdělanost, city, společenský život, sklony k neupřímnosti, lhaní, egoismu a jiné osobní vlastnosti, ale i národnost a pohlaví, což mohlo napomoci policii při pátrání po pachateli.

⁷² POPPÉEOVÁ, Dolfina; ZELINKA, Adolf. *Učebnice grafologie*. s. 190.

⁷³ POPPÉEOVÁ, Dolfina; ZELINKA, Adolf. *Učebnice grafologie*. s. 187-190.

⁷⁴ ZELINKA, Adolf. *O grafologii*. s. 14.

⁷⁵ KOŠŤÁK, Rudolf. *Učebnice pátrací taktiky*. Praha, 1935. s. 235.

⁷⁶ ZELINKA, Adolf. *O grafologii*. s. 15.

3.2.3. Fotografie

Slovo fotografie pochází z řeckých slov *fós* (světlo) a *grafis* (štetec, psací hrot). Termín fotografie zřejmě jako první použil John Herschel v roce 1839.⁷⁷ Ve svých počátcích však byla fotografie nazývána podle svého vynálezce Daguerra – daguerrotypie. Ačkoli byla považována za velký technologický pokrok, měla také své slabé stránky. Daguerrotypie se totiž vyznačovala malou citlivostí ke světlu, vysokou cenou jednoho snímku a nemožností dalšího kopírování. I přesto začala od roku 1841 pařížská policie daguerrotypovat obličeje všech zločinců, které zatkla, přičemž portréty přikládala ke spisům. Toto pak bylo impulsem k zakládání rozsáhlejších fotoalb zločinců v ostatních částech Evropy. V roce 1895 bylo například založeno policejní album v Praze. Předchůdci dnešních policejních fotografů se snažili zachytit veškeré detaily a charakteristické znaky obličeje na jednom snímku. Proto za záda fotografovaného pachatele umístili zrcadlo, díky kterému objektiv zachytil nejen tvář pachatele zepředu, ale i v zrcadle jeho odražený profil. Podle Chyby⁷⁸ byl tento způsob fotografování praktický pro fotografa, avšak nedostačující pro kriminální účely, poněvadž se často stávalo, že fotografované osobě chybělo na obrázku v profilu kus hlavy. Ještě před vynálezem fotografie byly podle Šejnohy⁷⁹ obrazy stíhaných osob ryty. Rytiny však byly celkem nákladným a obtížným identifikačním způsobem. Jejich úspěšnost při zadržení zločince spočívala v tom, jaký umělec se rytinou zabýval a jakou paměť pro podobu vyobrazeného měl.

V období první republiky se používaly trojdílné fotografie „vizitkového formátu“, které se skládaly z *profilu*, *en face* a *tříčtvrtečního profilu* (tento typ fotografií používaly velké policejní úřady) nebo dvojdílné fotografie, skládající se z *profilu* a *en face* (používané četnickými stanicemi). Podle Šejnohy⁸⁰ byly trojdílné fotografie lepší než ty dvojdílné, protože pro svědky byla nejvíce vypovídající fotografie tříčtvrtečního profilu (v té podobě, v jaké pachatel vystupoval při činech, tj. například s kloboukem nebo naopak bez něho). Některé úřady tedy fotografovaly vězně bez pokrývky hlavy, jiné naopak s pokrývkou. Někde bychom našly fotografie bez límečku, jinde s kabátem apod. Zde platila zásada, že nejvhodnější způsob fotografování pachatele byl ten, který ho co nejlépe zpodobňoval tak, jak se jevil těm lidem, se kterými se stýkal. V dřívějších dobách se také

⁷⁷ Rok 1839 je také považován za datum vynálezu fotografie J. Daguerrrem.

⁷⁸ CHYBA, Petr. *Moderní pomůcky*. s. 95.

⁷⁹ ŠEJNOHA, Josef. *Systém*. s. 258-261.

⁸⁰ ŠEJNOHA, Josef. *Systém*. s. 260.

fotografovali zločinci podle toho, jakým činem se zabývali (například žena se slepicí – kradla totiž slepice, nebo listonoš – muž, který vykrádal cenné papíry). Důležité bylo, aby fotografie, zhotovené k identifikačním účelům, nebyly nikdy retušovány. U osob, které měly na svém těle nějakou nezměnitelnou zvláštnost, se doporučovalo zhotovit fotografii jejich celé postavy. Podle Šejnohy⁸¹ při fotografování celé postavy měl mít fotografovaný u sebe všechny předměty, se kterými se objevoval při svých činech, nebo jak ho viděli svědci. Také se mělo napodobit jeho držení těla.

Nutno podotknout, že při usvědčování pachatele dle fotografie nebyla směrodatná jenom shoda zločincovy podoby s fotografií, nýbrž se také porovnávalo v profilu zločincovo ucho⁸² s fotografií. Proto se při fotografování osob z profilu mělo dle Chyby⁸³ nejvíce dbát na to, aby pravé ucho bylo celé viditelné a také dokonale osvětlené. A tak zejména u žen, které měly dlouhé vlasy, se měly vlasy odstranit, aby bylo ucho dobře viditelné. Šejnoha⁸⁴ naopak upozorňoval, že pokud nosil pachatel vlasy přes uši, musel je tak mít i na fotografii. Dle něj totiž nebylo možné, aby stačila identifikace osoby podle závitů uší. Proto nebylo třeba odkrývat vlasy fotografovaného. A tak i v případě vlasů platilo, že na tříčtvrtečním snímku měl mít fotografovaný co nejpřesnější vzhled jako v době, kdy páchal trestné činy. Nejvěrnější podoby fotografovaného bylo možné docílit v co nejkratší době po zadržení. Podle Šejnohy⁸⁵ totiž vazbou člověk chátral.

Nakonec je ještě nutné upřesnit, že sbírka fotografií zločinců byla založena u Poznávacího úřadu policejního ředitelství v Praze. Fotografie se ukládaly buď do osobního výkazu dotyčného zločince nebo se připojovaly k trestnímu lístku případně k popisu osoby. Podle Chyby⁸⁶ se fotografie pro kriminální účely ukládaly ve zvláštním albu, a to za prvé podle abecedního pořádku a za druhé podle kategorií (podle toho, čím se kdo zabýval). Zločinci se rozdělovali na zloděje, podvodníky, vrahy, kapesní zloděje, tuláky, žebráky atd. (tyto kategorie měly ještě své podkategorie). Fotografie žen byly oddělené od těch mužských. I „cikáni“ tvořili zvláštní kategorii. Podle Berky⁸⁷ obsahovala taková policejní alba statisíce osob. Kriminální fotoalbum tak mělo podle Chyby⁸⁸ neomezenou cenu pro výkonnou pátrací službu.

⁸¹ ŠEJNOHA, Josef. *Systém*. s. 260.

⁸² Více o uchu viz kapitola 4.

⁸³ CHYBA, Petr. *Moderní pomůcky*. s. 98.

⁸⁴ ŠEJNOHA, Josef. *Systém*. s. 261.

⁸⁵ TAMTÉŽ

⁸⁶ CHYBA, Petr. *Moderní pomůcky*. s. 94-99.

⁸⁷ BERKA, František. *Soudní a úrazové lékařství : Nástin universitních přednášek*. Brno, 1925. s. 161.

⁸⁸ CHYBA, Petr. *Moderní pomůcky*. s. 97.

3.3. Klady a zápory identifikačních technik

V této části bych se rád pozastavil nad způsoby vnímání identifikačních technik tehdejšími kriminalisty. Ačkoli tyto byly jimi v podstatě kladně hodnocené a měly nesporné výhody, vykazovaly také jisté nevýhody, kterých si byli kriminalisté vědomi.

Prvorepublikoví kriminalisté považovali daktyloskopii, grafologii či fotografii za velmi přínosné. Například podle Šejnohy⁸⁹ byla daktyloskopie za první republiky pokládána za „generelní, všeobecně platný a bezpečný prostředek identifikační“, který se po první světové válce stal nejrozšířenějším identifikačním prostředkem. Dále pak dodává, že „vlastní papilární linie jsou nejlepším důkazem totožnosti a nejlepší její legitimací, které se nikdo ani útekem do ciziny, ani změnou jména nebo dokumentů nebo dokonce zevnějšku nemůže zbaviti.“⁹⁰ Chyba říká, že grafologie je výbornou pomůckou bezpečnostních úřadů.⁹¹ Také Košťák⁹² píše, že zkoumání písma náleží k průkazným indiciím. Podle něj totiž mohlo být procento jistoty u grafologie celkem vysoké (avšak ne tak vysoké jako například u daktyloskopie). I vynález fotografie byl podle Šejnohy⁹³ pro kriminalistiku „epochálním objevem dalekosáhlého významu“. Fotografie znamenala v identifikačních metodách „úplný převrat“; nahradila totiž dříve používané rytiny. Berka⁹⁴ považoval fotografii za nejjednodušší identifikační způsob. I úplný laik (který neovládá daktyloskopii nebo grafologii) totiž může jejím prostřednictvím identifikovat nějakou osobu.

Výše zmíněné identifikační techniky byly tedy tehdejšími kriminalisty hodnoceny velmi kladně. Tito je totiž považovali za velmi přesné, jisté, nenáročné a etické.

Řekl bych, že ony techniky identifikace osob byly kriminalisty považovány za velmi spolehlivé. Nicméně je patrná určitá míra spolehlivosti, která se liší podle techniky. Dle mého názoru byla nejlépe hodnocena daktyloskopie, a to proto, že vycházela z velmi pevných zásad, podle kterých na světě neexistují dva jedinci, kteří by měli shodné obrazce papilárních linií; tyto obrazce papilárních linií zůstávají po celý život člověka relativně

⁸⁹ ŠEJNOHA, Josef. *Systém*. s. 223-224.

⁹⁰ ŠEJNOHA, Josef. *Systém*. s. 224.

⁹¹ CHYBA, Petr. *Moderní pomůcky*. s. 90.

⁹² KOŠTÁK, Rudolf. *Učebnice*. s. 231.

⁹³ ŠEJNOHA, Josef. *Systém*. s. 258-261.

⁹⁴ BERKA, František. *Soudní a úrazové lékařství*. s. 161.

neměnné; a navíc jsou relativně neodstranitelné, pokud není odstraněna zárodečná vrstva pokožky.⁹⁵ Dle mého názoru však byla velkou nevýhodou daktyloskopie skutečnost, že identifikován mohl být jen jedinec, který již jednou v minulosti byl zadržen, daktyloskopován a jeho daktyloskopická karta zařazena do registru. Pokud tomu tak nebylo, ztrácela daktyloskopie svůj význam. Otisky prstů na místě činu totiž nebylo možné srovnat s jinými otisky prstů nacházející se v daktyloskopickém registru (a které byly také doplněny o popis osoby nebo i fotografií). Toto vlastně potvrzuje i Šejnoha⁹⁶, který říká, že se identifikace pomocí daktyloskopie může provést pouze za předpokladu, že již existují otisky prstů dotyčné osoby. V takovém případě jde o to porovnat otisky všech prstů s daktyloskopickou kartou, která vykazuje tytéž vzory a která se dá nalézt v registratuře bez ohledu na jméno zjišťované osoby a na jméno osoby, od níž srovnávaná karta pochází.

Po daktyloskopii byla celkem vysoce ceněna i grafologie. Nicméně ta už nestála na tak pevných základech. Grafologie sice také vychází z předpokladu, že na světě neexistují dva jedinci, kteří by měli stejný rukopis. Avšak rukopis jednoho stejného jedince se může měnit podle fyzického a psychického stavu pisatele nebo podle jakosti papíru či psacího náčiní. Míra spolehlivosti je tedy u grafologie nižší než u daktyloskopie. Navíc u ní hraje velmi významnou úlohu grafolog, který svými schopnostmi a zkušenostmi musí být schopen provést identifikaci na základě rukopisu. A tak úspěšnost v grafologii závisí velkou měrou na grafologovi. Avšak vzhledem k tomu, že je podobnost písem neurčitá a proměnlivá, je podle Saudka⁹⁷ důkaz na základě podobnosti písma nejistý. A proto se v minulosti stávalo, že se názory znalců o pravosti nějakého dokumentu často lišily, což vyvolávalo nedůvěru veřejnosti vůči grafologům. Tuto důvěru si však, dle mého názoru, grafologové pomalu během první republiky získávali zpět, a to díky Poppéeové a Zelinkovi.

Až po těchto dvou technikách přichází fotografie, která je dle mého názoru nejméně spolehlivá. Šejnoha⁹⁸ sice uznává, že to je „výtečná pomůcka kriminálně taktická“, protože umožňuje zachytit to, co není vidět pouhým okem, nebo také uchovávat do budoucna „vizuálně zachycené stopy“. Na druhou stranu však také přiznává, že „není nikdy naprosto spolehlivou pomůckou identifikační“. Proto je dle Šejnohy nutné opatřit si ještě jiný identifikační prostředek (jako například otisky prstů), aby se docílilo co největší

⁹⁵ RAK, Roman; MATYÁŠ, Václav; ŘÍHA, Zdeněk, et al. *Biometrie a identita člověka ve forenzních a komerčních aplikacích*. Praha, 2008. s. 170.

⁹⁶ ŠEJNOHA, Josef. *Systém*. s. 224-225.

⁹⁷ SAUDEK, Robert. *Zločin v písmě : Grafologie v soudní síni*. Praha, 1933. s. 7-14.

⁹⁸ ŠEJNOHA, Josef. *Systém*. s. 192.

nezaměnitelnosti. Rovněž Berka⁹⁹ uznává fotografii jako nejjednodušší identifikační způsob, na druhé straně jí také považuje za nedostatečnou „kontrolu“ identity, poněvadž vzhled pachatele se může změnit. A tak i když měla podle mě „zachytit realitu“ (tj. pachatele po zadržení), zachycovala pouze „zkreslený obraz“ reality. Fotografie totiž mohla být znehodnocena jak samotným fotografem, tak i fotografovaným. Fotograf totiž mohl použít špatné osvětlení nebo fotografii retušovat. Fotografovaný zase mohl změnit svůj vzhled, a to úmyslně (ostříhal se, oholil atd.) nebo i neúmyslně (zestárnul, onemocněl, zhubnul atd.). A tak, ačkoli to tehdejší kriminalisté výslovně neříkali, dalo by se usoudit, že fotografie nemohla být jediným usvědčovacím prostředkem. Vždy se k ní musel pokud možno připojit jiný identifikační prostředek (například otisky prstů), aby se docílilo co největší nezaměnitelnosti.

Dle mého názoru může být míra spolehlivosti, resp. nezpochybnitelnost, určitým znakem modernosti. V očích tehdejších kriminalistů byly výše zmíněné identifikační techniky v podstatě velmi spolehlivé (ačkoli si uvědomovali jejich nedostatky), a proto je mohli považovat za „moderní“. Dalším znakem modernosti může být i „stáří“ technik. Všechny tři techniky identifikace osob byly za první republiky poměrně novou záležitostí, a proto je lze také považovat za „moderní“. Daktyloskopie byla oficiálně zavedena v českých zemích v roce 1908. Od tohoto roku vytlačila bertillonáž z kriminalistiky a byla oficiálně uznána jako jediný identifikační prostředek. Grafologie nebyla podle Poppéeové a Zelinky¹⁰⁰ za první republiky oproti ostatním příliš rozvinutou vědou. Nicméně již obsahovala pevná základní pravidla, o která se mohli grafologové opřít.¹⁰¹ I fotografie byla celkem novou záležitostí, vzhledem k tomu, že až v roce 1895 bylo založeno policejní album v Praze. Třetím znakem modernosti bych považoval i původ a místo užívání identifikačních technik. „Moderní“ tak mělo být to, co pocházelo (a užívalo se) z „moderních“ států. V samotné *Instrukci pro daktyloskopickou službu četnictva*¹⁰² se můžeme dočíst, že tento identifikační prostředek byl za první republiky používán všemi „moderními“ státy. Předpokládám, že mezi „moderní“ státy patřily všechny tehdejší

⁹⁹ BERKA, František. *Soudní a úrazové lékařství*. s. 161.

¹⁰⁰ POPPÉEHOVÁ, Dolfina; ZELINKA, Adolf. *Učebnice grafologie : Co prozrazuje rukopis člověka ?*. Praha, 1922. s. 9.

¹⁰¹ Československo v té době celkem zaostávalo oproti ostatním evropským státům, což ostatně dokládá nedostatečná odborná literatura i nedostatek soudních grafologů. Vždyť československé bezpečnostní úřady postrádaly tyto odborníky, snad možná kromě Prahy, která disponovala dvěma experty – Poppéeovou a Zelinkou.

¹⁰² POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny pro službu pátrací a daktyloskopickou bezpečnostních orgánů*. Kroměříž, 1922. s. 106.

průmyslově rozvinuté země, mezi které se řadilo i Československo. Tehdy tedy zřejmě existovala představa „moderních“ států, tj. průmyslově rozvinutých států, které se vymezovaly proti „nemoderním“ státům, které zřejmě nebyly průmyslově rozvinuté. Daktyloskopie byla pro kriminalistické účely poprvé zavedena na konci 19. století v Anglii. Grafologie i fotografie vznikly v 19. století ve Francii.¹⁰³ Jak Anglie, tak i Francie byly jistě považovány za „moderní“ (tj. průmyslově rozvinuté) státy, odkud se ony identifikační techniky dostaly do ostatních zemí, včetně Československa.

Je tedy možné říct, že tyto tři techniky identifikace osob byly tehdejšími kriminalisty považovány za „moderní“, protože jimi byly uznány za spolehlivé, nové a pocházející (i užívané) z „moderních“ států.

Velmi kladně byly ony techniky identifikace osob vnímány také proto, že byly považovány za technicky, časově a někdy i finančně nenáročné. Daktyloskopie, resp. snímání otisků prstů jistě nebylo náročné. Naopak analýza otisků již mohla být dost složitá. Proto Chyba¹⁰⁴ říká, že každý není schopen ovládat tuto techniku identifikace osob. Je však zřejmé, že i „obyčejné“ snímání otisků se musely bezpečnostní orgány naučit. Jak se ale ukázalo, ne všichni strážníci byli s daktyloskopií (resp. se snímáním otisků prstů) obeznámeni. Technicky náročná také mohla být správa daktyloskopické registratury.

Daktyloskopické sbírky při policejních úřadech byly zařízené podle určitého systému, který Chyba definuje jako „postup a zakládání otisků prstů, aby byl veden o nich přesný přehled a aby bylo snadné hledání“¹⁰⁵. Nutno podotknout, že ne všichni příslušníci policie a četnictva byli obeznámeni s rozdělováním daktyloskopických karet podle určitého systému.¹⁰⁶ Tohoto daktyloskopického systému bylo tedy možné docílit označením a rozdělováním na oddělení a pododdělení. Základem všech daktyloskopických systémů jsou samotné útvary.¹⁰⁷ Daktyloskopický systém sloužil v první řadě k tomu, aby se hledaná

¹⁰³ Viz kapitola 2.3.

¹⁰⁴ CHYBA, Petr. *Moderní pomůcky kriminalistiky*. Kroměříž, 1928. s. V.

¹⁰⁵ CHYBA, Petr. *Moderní pomůcky*. s. 25.

¹⁰⁶ V meziválečném Československu se používal tzv. bruselský systém, který byl podle Chyby nejlepší a nejvíce používaný systém. Tento systém vznikl nahodilou kombinací Henryho systému a systému Vucetiché. Více o daktyloskopických systémech viz CHYBA, Petr. *Moderní pomůcky*. s. 28-38.

¹⁰⁷ Podle Povondry a Pinkase se při zkoumání dvou otisků prstů mělo provést postupně několik porovnání. Za první porovnání základního tvaru kresby. V daktyloskopii se rozeznávají čtyři hlavní tvary (vzory otisků prstů): vzory obloukovité, smyčkovité - otevřené nalevo, smyčkovité-otevřené napravo a závitkovité. Mimo tyto tvary, které jsou na první pohled znatelné a odlišné, existují ještě zvláštní rozmanité útvary, které jsou přechodné mezi obloukovými vzory a smyčkovitými vzory anebo mezi vzory smyčkovitými a závitovými. Za druhé se mělo provést porovnání středního pole. Za třetí porovnání počtu papilárních linií. Za čtvrté porovnání zvláštností papilárních linií. Tyto zvláštnosti se nazývají markanty, kterých může být 6 a mohou být pozorovány pouze lupou. Jde o: jednoduché rozvětvení, dvojitě rozvětvení, ostrůvek, val (krátká čárka,

daktyloskopická karta nalezla pokud možno co nejrychleji. Za druhé sloužil daktyloskopický systém k tomu, aby bylo při doplňování a zakládání nových karet ihned vidět, zda se v nich neobjevuje některý delikvent, který dříve používal jiné jméno. Systémy byly zaváděny pro otisky prstů, dlaní a nohou. Systémy pro otisky prstů se rozdělovaly na dvě kategorie: na systém, při kterém se hledělo na všech deset prstů rukou najednou (tzv. všeobecný systém); na systém, který se zabýval každým prstem zvlášť (tzv. monodaktyloskopický systém)¹⁰⁸. V monodaktyloskopickém systému měly karty jiný vzhled než ty, určené pro všeobecnou registraturu. Na daktyloskopické kartě, která byla určená pro všeobecnou registraturu, bylo všech deset otisků prstů, kdežto na monodaktyloskopické kartě byl každý jednotlivý prst otištěn na zvláštní kartě. Na této kartě bylo uvedeno jméno a příjmení (případně falešné jméno osoby, která byla monodaktyloskopována), dále čas a místo narození, a také příslušnost. Nebylo zapotřebí psát na tyto karty další osobní data, jelikož ta osoba, od které se odebíraly otisky prstů pro monodaktyloskopickou registraturu, byla také daktyloskopována i pro všeobecnou registraturu, kde se nacházely již úplné nacionále.¹⁰⁹ Ve všeobecné sbírce byly v abecedním pořádku založeny veškeré osoby, které byly daktyloskopovány. Tato sbírka se v první řadě užívala ke zjišťování osob, které udávaly nepravá jména a osobní údaje, na základě otisků všech deseti prstů. Monodaktyloskopické sbírky pak obsahovaly otisky prstů všech místních zlodějů, notorických zlodějů, těžkých zločinců (například vykradačů pokladen) a mezinárodních zločinců. Podle Povondry a Pinkase měly monodaktyloskopické registry budoucnost jako mezinárodní sdělovací prostředek, který mohl umožnit zjištění totožnosti, přenášením důležitých daktyloskopických značek zločinců, zejména těch mezinárodních.¹¹⁰ U obou sbírek se otisky prstů klasifikovaly stejným způsobem. Otisky prstů se pro všeobecnou registraturu zhotovovaly tzv. válením¹¹¹, zatímco otisky prstů se pro monodaktyloskopickou registraturu zhotovovaly

tečka), vložená linka (delší čárka), náhlý začátek anebo konec. A za páté se doporučovalo porovnávat nahodilé nebo přirozené nepravidelnosti (například jizvy nebo srostlé prsty). Viz POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny*. s. 93-99.

¹⁰⁸ Více o těchto systémech viz CHYBA, Petr. *Moderní pomůcky*. s. 37-42.

¹⁰⁹ Na kartách určených pro všeobecnou registraturu se na jedné straně nacházelo jméno osoby spolu s úplnými nacionálemi a klasifikační čísla otisků prstů, a na druhé straně pak úplný popis osoby s vlastnoručním podpisem a různými zvláštními znameními a tetováním. Tyto karty také obsahovaly čísla fotografie i fotonegativů dotyčných osob, spolu s číslem a záložkou spisu, ve kterém bylo o daktyloskopované osobě jednáno. Více viz CHYBA, Petr. *Moderní pomůcky*. s. 37.

¹¹⁰ POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny*. s. 120.

¹¹¹ Na hlazenou kovovou desku se gumovým válečkem rozetřelo trochu tiskařské černi, pak se prsty daktyloskopované osoby lehce položily na onu rozetřenou čern a otiskly se na její osobní arch. Viz BERKA, František. *Soudní a úrazové lékařství : Nástin universitních přednášek*. Brno, 1925. s. 162.

buď jen dotykem prstu anebo Vucetichovým způsobem¹¹². Zajišťování a snímání otisků prstů se dělo podle jejich druhu, přičemž otisky prstů se dělily na plastické (otisky učiněné v měkkých hmotách), barevné (otisky učiněné jakoukoli látkou) a latentní (otisky učiněné pouhým dotekem).¹¹³ Otisky prstů se shromažďovaly jednak u policejních ředitelstev a úřadů, jednak v četnickém centrálním Poznávacím úřadu v Praze. V *Instrukci pro daktyloskopickou službu četnictva* z roku 1922 se píše, že ústřednou pro daktyloskopickou službu pro celé Československo byl Poznávací úřad policejního ředitelství v Praze, u kterého bylo zřízeno zvláštní četnické oddělení, podřízené přímo ministerstvu vnitra a mající přímý služební styk s jednotlivými četnickými stanicemi a okresními četnickými velitelstvími.¹¹⁴

V případě grafologie byla identifikace pomocí této techniky velmi náročnou záležitostí. Vzhledem k tomu, že je rukopis individuální a osobitý, nebyl jeho rozbor mechanickou a stereotypní záležitostí. Grafologie byla naopak technicky, časově i obecně analyticky náročná.¹¹⁵

Fotografie byla tehdejšími kriminalisty vnímána jako velmi jednoduchá identifikační technika. Například Berka¹¹⁶ považoval fotografii za nejjednodušší identifikační způsob, poněvadž i úplný laik mohl jejím prostřednictvím identifikovat nějakou osobu. Je však jasné, že v některých případech ani zkušený kriminalista nemohl rozpoznat určitou osobu pomocí fotografie, která může „zkreslovat skutečnost“, kvůli špatnému osvětlení během fotografování nebo kvůli retušování. Ačkoli se identifikace pomocí fotografie zdála být kriminalistů jednoduchá, samotné fotografování a hlavně vyvolání fotografie jistě nebylo žádnou lehkou záležitostí. Fotograf totiž musel vědět, jak má dotyčného vyfotografovat a následně musel být schopný vyvolat onu fotografii, což určitě také vyžadovalo jisté

¹¹² Na zvláštní žlábek se položila karta a na ní se pak dal prst, který se mírně přitlačil tak, aby zmíněnou kartu do žlábků vtiskl. Tím se docílilo otisku, který se shodoval s originálem – s pokožkou prstu. Více In CHYBA, Petr. *Moderní pomůcky*. s. 50-60.

¹¹³ Více viz KOŠŤÁK, Rudolf. *Učebnice pátrací taktiky*. Praha, 1935. s. 98.

¹¹⁴ POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny*. s. 106.

Zde bych chtěl pouze připomenout, že v roce 1922 byl založen – sloučením Povondrovy četnické daktyloskopické sbírky s daktyloskopickou sbírkou policejního ředitelství v Praze - Poznávací úřad Policejního ředitelství v Praze, který byl celostátní daktyloskopickou ústřednou. V roce 1928 pak vzniklo Ústřední četnické pátrací oddělení, které převzalo policejní a četnické daktyloskopické registrace a při kterém byla vytvořena i speciální daktyloskopická registrace „cikánů a osob po cikánsku žijících“. Nezávisle na Ústředním četnickém pátracím oddělení existovalo Zjišťovací oddělení Policejního ředitelství v Praze, které shromažďovalo daktyloskopické karty od všech četnických a policejních útvarů. V roce 1929 pak byla založena Všeobecná kriminální ústředna, kam byly zasílány daktyloskopické karty z celého světa. Dostupné z: <<http://kriminalistika.eu/daktyl/daktyl.html>> [cit. 1.4.2011].

¹¹⁵ Jak píše Zelinka: „Před uplynutím jednoho měsíce rozbor neurgujte! Uznejte lask., že na takovém detailním rozboru nutno takřka celý den pracovati a pak i nervy grafologa potřebují své posily.“ In POPPÉEOVÁ, Dolfin; ZELINKA, Adolf. *Učebnice grafologie*. s. 200.

¹¹⁶ BERKA, František. *Soudní a úrazové lékařství*. s. 161.

schopnosti a zkušenosti. Také spravování policejního alba, resp. rozdělování fotografií podle určitého systému i jejich vyhledávání, jistě bylo technicky náročné. Sám Berka říká, že „jest značně obtížné zařadit fotografie do nějakého systému, aby se mezi velkým množstvím určitá osoba snadně mohla vyhledatí“¹¹⁷. Po svém vynálezu byla drahou záležitostí¹¹⁸, bohužel ale nemohu říct, zda tomu bylo stejně i za první republiky. Žádný z uvedených autorů se totiž nezmiňoval o nákladech spojených s fotografií. Řekl bych ale, že čím více se zdokonalovala, tím byla levnější a dostupnější. To ostatně může dokazovat i počet vyhotovovaných fotografií, který byl, podle Berky¹¹⁹, v řádu statisíců. Kdyby byly fotografie příliš drahé, nemyslím si, že by byly vyhotovovány v takovém množství. Fotografie tak byla podle mě především časově a technicky náročnou záležitostí.

Dle mého názoru je možné říct, že z právního hlediska byly daktyloskopie (resp. snímání otisků), grafologie (resp. diktát vykonaný v úřední místnosti) i fotografie etické jen potud, pokud nedošlo k fyzické újmě, ke které by nedal pachatel souhlas. Trestní zákonodárství za první republiky totiž připouštělo, aby zločinec nebo osoba podezřelá ze zločinu, byl podroben identifikačnímu zkoumání. Právní řád však nepřipouštěl, aby se toto dělo „za určité tělesné oběti měřeného, k níž by nedal souhlas“. A tak bylo dovoleno měřit, fotografovat, konfrontovat nebo daktyloskopovat každého člověka, i toho, který nesouhlasil, a to pouze v případě úkonů, kterými nebyla porušena tělesná nedotknutelnost zadrženého. Jakmile by však bylo proti vůli zadrženého a k účelům ztotožnění vynuceno něco, co by se týkalo jeho tělesné integrity, jednalo by se již proti právnímu řádu.¹²⁰ Je zajímavé, že tehdejší právní řád nepočítal s újmou psychickou. Mluvil pouze o zachování tělesné integrity člověka. Řekl bych, že ačkoli byly ony identifikační techniky považovány za etické, ve skutečnosti etické být nemusely. Jistě existovaly případy, kdy například strážníci použili násilí při získávání otisků prstů od pachatele. *Zpráva o zmizelé osobě*¹²¹ nepřímo dokazuje, že již zadržení pachatele nemuselo probíhat „jemným“ způsobem. V případě nalezení pohřešované osoby se totiž mělo zapsat, zda měl být zmizelý dopraven zpět, anebo měl být „šetrně“ zadržen. Čelanský¹²² zase říká, že tehdejší metody výslechu

¹¹⁷ BERKA, František. *Soudní a úrazové lékařství*. s. 161.

¹¹⁸ Jedna fotografie vyšla v přepočtu na dnešních 800 – 1000 Kč. Dostupné z: <http://kriminalistika.eu/krim_foto/krim_foto.html> [cit. 1.4.2011].

¹¹⁹ BERKA, František. *Soudní a úrazové lékařství*. s. 161.

¹²⁰ ŠEJNOHA, Josef. *Systém kriminalistického vzdělání : Psychologie zločinu a zločinnosti*. Praha, 1936. s. 210.

¹²¹ POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny*. s. 30-31.

¹²² ČELANSKÝ, Vítězslav. *Výšetrovací metody bezpečnostní služby*. Praha, 1932.

byly psychicky a často i fyzicky velkým mučením zatčeného. Je tedy vidět, že policejní metody vyšetřování za první republiky nemusely být etické tak, jak to vyžadoval zákon.

Všechny výše zmíněné identifikační techniky byly považovány tehdejšími kriminalisty za přínosné pro výkon jejich práce. Na druhé straně si tito kriminalisté také uvědomovali jejich nedostatky. Dle mého názoru však měly ony identifikační techniky své místo u prvorepublikových bezpečnostních orgánů. Nejvíce ceněna však byla daktyloskopie a teprve po ní připadala v úvahu grafologie nebo fotografie. Řekl bych, že grafologie a fotografie byly jakýmsi doplňky daktyloskopie. Pokud však chyběly otisky prstů, musely se bezpečnostní orgány „spokojit“ s grafologií nebo fotografií (či s jinou identifikační technikou).

3.4. Identifikované osoby a účel identifikace

V této části bych se rád pozastavil nad tím, kdo měl být za první republiky identifikován a za jakým účelem. Z prvorepublikových pramenů je patrné, že bezpečnostní orgány měly identifikovat zločince, osoby za zločince považované, osoby považované za slabomyslné a nalezené mrtvoly.

V případě daktyloskopie tak měli být podle Protivenského¹²³ daktyloskopováni všichni „zločinci z povolání“¹²⁴, kteří alespoň jednou byli potrestáni „pro zločin proti bezpečnosti majetku neb osoby“. Mezi tyto osoby řadí Protivenski například propuštěné trestance, notorické tuláky, vypovězené osoby z obce nebo ze země, cizí zločince a tuláky, „cikány“ atd. U těžkých zločinců se doporučovalo zhotovit druhou daktyloskopickou kartu pro speciální registraturu, případně také kartu pro otisky dlaní a pro monodaktyloskopickou soustavu.¹²⁵ Je zajímavé, že tuláci a „cikáni“ byli automaticky považováni za „zločince z povolání“, ačkoli jistě nemuseli spáchat zločin (proti „bezpečnosti majetku neb osoby“).¹²⁶ Ukazuje se zde, že odlišný způsob života byl kriminalizován. I Chyba¹²⁷ říká, že se měly fotografovat veškeré osoby, které byly stíhány pro těžší trestné činy. Mezi ty Chyba řadí například zloděje, podvodníky, žháře, vrahy atd.

¹²³ PROTIVENSKI, František. *Nauka o daktyloskopii a o popisování osob*. Praha, 1920. s. 45-46.

¹²⁴ Více o „zločinci z povolání“ viz kapitola 4.1.

¹²⁵ Osobami, které měly být daktyloskopovány se také zabývá Povondra s Pinkasem v *Instrukci pro daktyloskopickou službu četnictva* ze 17. března 1922 in POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny pro službu pátrací a daktyloskopickou bezpečnostních orgánů*. Kroměříž, 1922. s. 107-108.

¹²⁶ Více o „cikánech“ viz kapitola 4.2.

¹²⁷ CHYBA, Petr. *Moderní pomůcky kriminalistiky*. Kroměříž, 1928. s. 94-99.

Dále se měli fotografovat i notoričtí tuláci, perverzní osoby, homosexuálové, masochisté, sadisté atd. Toto dle mého názoru opět poukazuje na to, že lidé, kteří vedli jiný způsob života než většina společnosti, byli kriminalizováni. Daktyloskopování a fotografování tak měli být všichni zločinci i osoby, které byly tehdy za zločinné považovány. Vedle těchto kategorií osob měli být podle Protivenského¹²⁸ daktyloskopováni i hluchoněmí a slabomyslní, kteří se potulovali. I podle Chyby měli být fotografováni hluchoněmí a choromyslní. Je možné, že za první republiky byli hluchoněmí považováni za slabomyslné, a proto jsou začleněni do stejné kategorie. Nakonec podléhaly identifikaci, resp. daktyloskopování i fotografování, i všechny nalezené mrtvoly.

Je zajímavé, že některé kategorie osob byly automaticky vyňaty z identifikace. Například osoby s nakažlivými nemocemi (kožními nebo očními) se podle Protivenského¹²⁹ neměly vůbec daktyloskopovat. Autor bohužel nepíše důvody, proč se tito nesměli daktyloskopovat, a tak se můžeme pouze domnívat, že to bylo z důvodu ochrany bezpečnostních orgánů před nákazou.

V žádné z příruček věnující se grafologii se nedovídáme, kdo konkrétně měl být identifikován pomocí rukopisu. Řekl bych však, že tato identifikační technika sloužila více v jiných oblastech než v kriminalistice. Vzhledem k tomu, že měla „odhalit lidské nitro“, hrála velmi důležitou úlohu například při volbě povolání, u zamilovaných osob (které chtějí vědět, jestli se k sobě povahově hodí), u zaměstnavatelů, kteří prováděli nábor nebo jednoduše při poznání sebe sama. Takže dle mého názoru se grafologie spíše uplatňovala u „nezločinců“ spíše než u identifikace „zločinců“.

Rád bych dodal, že kromě daktyloskopie nebo fotografie mohl být dotyčný identifikován i pomocí popisu. Popisování tak mohli být jednak „zločinci z povolání“, jednak osoby považované za zločince (například „cikáni“), nebo také „nezločinci“, jako například neznámé mrtvoly či zmizelé osoby. Identifikována také mohla být známá osoba, tj. osoba, která již jednou v minulosti byla podrobena identifikaci (a existoval její úřední popis) nebo osoba neznámá, jejíž popis se dal získat například výsledkem.¹³⁰

Je zřejmé, že důvodů k identifikaci nějaké osoby mohlo být několik. Asi nejdůležitější úlohou identifikace bylo dokázat, že nějaká osoba je opravdu tou, za kterou

¹²⁸ PROTIVENSKI, František. *Nauka o daktyloskopii*. s. 45-46.

¹²⁹ TAMTÉŽ

¹³⁰ Více o popisu osob viz kapitola 4.

se vydává. To je dle Šejnohy¹³¹ jedním z úkolů daktyloskopie. V takovém případě se dle něj identifikace může provést pouze za předpokladu, že již existují otisky prstů oné osoby a že totožnost, připsaná na základě těchto otisků, je „správná“. Jde tedy o to porovnat otisky všech prstů s daktyloskopickou kartou, která vykazuje tytéž vzory a která se dá nalézt v registratuře bez ohledu na jméno zjišťované osoby a na jméno osoby, od níž srovnávaná karta pochází. Ostatně i Zelinka¹³² ukazuje, že grafologie může sloužit k poznání jiných (z duševní stránky) i sebe sama. A tak podle Zelinky hraje grafologie důležitou úlohu například při volbě povolání, u zamilovaných osob, u zaměstnavatelů atd. I Lebeda¹³³ píše, že fotografie slouží například ke zjištění totožnosti neznámé osoby.

Dalším účelem identifikace mohlo být zjištění totožnosti neznámého pachatele a jeho usvědčení. Je tedy zřejmé, že identifikace je vlastně něčím „objektivním“, to znamená, že člověk (resp. pachatel) mohl být identifikován pomocí různých stop (například otisky prstů), i když svoji totožnost zapíral nebo předstíral jinou. Například Šejnoha¹³⁴ říká, že dalšími úkoly daktyloskopie je jednak identifikace neznámého pachatele se známou osobou na základě nalezené stopy a vyhledané daktyloskopické karty s otisky všech desíti prstů, jednak identifikace několika stop z různých trestných činů jako stopy pocházející od jedné osoby, a to bez použití registračního materiálu. I Lebeda¹³⁵ píše, že fotografie sloužila k dopadení pachatele, k upozornění na zločince nebo k dodatečnému zjištění dříve spáchaných trestných činů. Jak jsem psal výše, sloužila grafologie spíše v jiných oblastech než v kriminalistice. Nicméně i pomocí rukopisu bylo jistě možné identifikovat neznámého pachatele. Mohl se totiž například porovnat rukopis nalezený na místě činu s rukopisem provedeným podezřelou osobou během diktátu, který byl napsán v nějaké úřední místnosti za přítomnosti strážníka.

Jinou úlohou identifikace mohlo být zjištění totožnosti neznámé mrtvoly. Totožnost mrtvoly se podle mě měla určit za účelem zjištění okolností jejího úmrtí. Nalezená mrtvola se měla daktyloskopovat, vyfotografovat a také se měla sepsat tzv. *Zpráva o nálezu neznámé mrtvoly*, která měla být zaslána ústřednímu pátracímu úřadu.¹³⁶ Nalezení neznámé mrtvoly často souviselo se zmizením nějaké osoby. To znamená, že nahlášená pohřešovaná osoba byla často nalezena na nějakém místě mrtvá. Identifikace tedy mohla sloužit i

¹³¹ ŠEJNOHA, Josef. *Systém kriminalistického vzdělání : Psychologie zločinu a zločinnosti*. Praha, 1936. s. 224-225.

¹³² ZELINKA, Adolf. *O grafologii : (písmozpyt)*. Praha, 1920. s. 11-12.

¹³³ LEBEDA, Josef. *Učebnice kriminalistiky : O zločinu a jeho potírání, daktyloskopii a jiných zjišťovacích metodách, soudním lékařství, Všeobecné kriminální ústředně a o vězeňství*. Praha, 1938. s. 126-127.

¹³⁴ ŠEJNOHA, Josef. *Systém*. s. 224-225.

¹³⁵ LEBEDA, Josef. *Učebnice kriminalistiky*. s. 126-127.

¹³⁶ Více o nálezu neznámé mrtvoly viz kapitola 4.1.

k nalezení zmizelé osoby. Taková identifikace však bývala zprostředkovaná. Pokud totiž neexistoval nějaký úřední popis zmizelé osoby, získávala se její identifikace pomocí výslechu příbuzných, známých, přátel, kolegů atd.¹³⁷

Identifikace tedy mohla sloužit k dokázání či potvrzení „skutečné“ totožnosti nějaké osoby, ke zjištění totožnosti neznámého pachatele a jeho usvědčení, ke zjištění totožnosti neznámé mrtvoly nebo také k nalezení zmizelé osoby. Identifikace se tak v podstatě mohla vztahovat na celé obyvatelstvo, tzn. jak na „zločinecké osoby“ (mezi které se řadí i ti, kteří žádný zločin neprovedli, ale jsou za „zločince“ považováni, jako například tuláci nebo „cikáni“), tak na „nezločince“. S identifikací pak také souvisí zakládání různých registrů (policejní daktyloskopický registr nebo policejní fotoalbum), kde by byly údaje o všech výše zmíněných kategoriích osob řazeny podle určitého systému.

Rád bych se nakonec zmínil o posledním možném účelu identifikace, a to o prospěchu celé společnosti. Například Chyba¹³⁸ doporučoval, aby se ve prospěch policejní služby, ba dokonce ve prospěch celé veřejnosti veškeré obyvatelstvo od určitého věku daktyloskopovalo a aby ony získané daktyloskopické karty byly uloženy na policejních úřadech ve zvláštních sbírkách, které by byly jedinou pomůckou při zjišťování mrtvol, choromyslných, hluchoněmých a obecně všech osob, které se zdráhaly nebo nedovedly udat svoji totožnost. Je tedy zřejmé, že již za první republiky existovala určitá představa totální kontroly obyvatelstva, která se však do dnešních dnů neuskutečnila. Tato kontrola, resp. identifikace takřka celé společnosti se měla dít ve prospěch této společnosti. Společnost, která by byla kontrolovaná, resp. identifikována, klasifikována a hodnocená, byla zřejmě považována za jakýsi ideální model, kterého chtěli kriminalisté dosáhnout. Proto jsou také identifikační techniky, užívané bezpečnostními orgány, jimi ospravedlňované. Jejich pomocí totiž bezpečnostní orgány mohou bojovat proti „zlu“, které sužuje společnost. A pokud se ono „zlo“ (tj. všichni zločinci a osoby považované za zločinecké) podaří pomocí plošné identifikace celé společnosti dopadnout a lokalizovat, prospěje to evidentně celé společnosti (na druhou stranu to však také může vést k „vytvoření“ onoho „zla“). Za takové situace by správa daktyloskopických sbírek jistě byla nákladnou záležitostí. Někteří by určitě začali mluvit o „policejním státě“. Na druhé straně by to však určitě napomohlo k lepší a rychlejší identifikaci jedince. Pomohlo by to také (z velké části) vyřešit jeden z nedostatků daktyloskopie. Omezila by se totiž na minimum pravděpodobnost, že by nebylo možné identifikovat zadrženého jedince na základě jeho

¹³⁷ Více o zmizelé osobě viz kapitola 4.1.

¹³⁸ CHYBA, Petr. *Moderní pomůcky kriminalistiky*. Kroměříž, 1928. s. 39.

otisků, protože by neměl svou daktyloskopickou kartu v registru. Téměř všichni obyvatelé tehdejšího Československa by měli svou kartu, a mohli by tak být okamžitě identifikováni (jiný problém samozřejmě nastává u těch, kteří kartu nemají, jako například novorozenci nebo cizinci).

3.5. Skutečné využití identifikačních technik

Prvorepublikoví kriminalisté nazírali na identifikační techniky, daktyloskopii, grafologii a fotografii, jako na velmi užitečné a přínosné. Na druhé straně si však také uvědomovali jejich nedostatky. Tyto identifikační techniky používali k identifikaci jak „zločinců“ a osob považovaných za „zločinecké“, tak i „nezločinců“. Důvodů k tomu měli několik, například dokázání či potvrzení „skutečné“ totožnosti nějaké osoby, zjištění totožnosti neznámého pachatele a jeho usvědčení, zjištění totožnosti neznámé mrtvolky nebo také nalezení zmizelé osoby. K těmto účelům pak potřebovali různé registry, kde by se uchovávaly údaje o výše zmíněných kategoriích osob. Identifikaci však chtěli vztáhnout takřka na celé obyvatelstvo, a to ve prospěch celé společnosti. Do dnešní doby se to však nepovedlo.

Závěrem bych rád ukázal, že ony identifikační techniky, které byly vysoce ceněny a užívány v boji proti „zlu“, jež mělo podle kriminalistů sužovat tehdejší společnost, byly dle mého názoru přeceňovány. Je sice zřejmé, že měly nesporné výhody, ale řekl bych, že tehdejší kriminalisté tyto výhody povyšovali nad nevýhody, které podle mě byly dost významné. Vždyť aby se mohla prokázat totožnost nějaké osoby pomocí daktyloskopie, bylo nutné, aby existovala karta v daktyloskopickém registru, která by byla porovnána s otisky např. neznámého pachatele. Při neexistenci daktyloskopické karty se jen těžko mohla provést identifikace prostřednictvím daktyloskopie. U grafologie byl velký problém v tom, že rukopis stejného člověka se mohl měnit, což značně komplikovalo jeho rozbor. A tak „správný“ rozbor mohl dle tehdejších grafologů provést pouze zkušený grafolog. Nicméně ani ten se podle mě nemohl vyvarovat omylu. V případě fotografie bych si dovilil nesouhlasit s tehdejšími kriminalisty v tom, že vynález fotografie byl „epochálním objevem“, alespoň ne v kriminalistice. Fotografie totiž podle mě věrně nezachycuje obraz fotografovaného. Stačí, aby byl fotografovaný špatně osvětlen, aby se na aparát dostaly nějaké nečistoty nebo aby fotografie byla retušována, a hned se mění obraz dotyčné osoby.

Hodnota fotografie také klesá tím, že zachycuje pouze jeden konkrétní okamžik. Po vyfotografování se však vzhled fotografovaného může změnit, a to buď úmyslně (dotyčný se ostříhá nebo oholí), nebo neúmyslně (dotyčný zestárne, onemocní nebo zhubne). Je tedy patrné, že výše zmíněné identifikační techniky, které byly vyzdvihovány tehdejšími kriminalisty, měly celkem velké nevýhody, které dle mého názoru omezují jejich přínos pro kriminalistiku, protože stejně jako předchozí identifikační techniky vůbec nemusely přispět k usnadnění identifikace.

Dalším nedostatkem těchto technik je také fakt, že v mnoha případech se na místě činu nenachází žádné stopy, resp. otisky prstů, písmo (např. dopis) či není k dispozici žádná fotografie. V takovém případě je celá nauka o identifikačních technikách zcela zbytečná. Proto i když, podle Čelanského, byly policejní identifikační techniky vzhledem k přesnosti naprosto vědecké, v praxi byly téměř nepoužitelné, protože ve většině případů nezanechal pachatel na místě činu žádné fyzické stopy. A tak když neexistovaly fyzické stopy (což bylo dle Čelanského v drtivé většině případů), musely se hledat stopy psychické, které se daly získat doznáním. Účelem bezpečnostních orgánů mělo tedy být dosažení kvalifikovaného doznání, resp. přimět člověka k reprodukování události, kterou jeho mozkový systém vnímal. Takového doznání se mohlo dosáhnout výsledkem v „narkóze“.¹³⁹ Tato metoda výslechu byla dle Čelanského neškodná životu a zdraví pro vyslýchaného, oproti tehdejším metodám výslechu, které psychicky a často i fyzicky byly větším mučením zatčeného. A právě z tohoto důvodu neznamenal dle Čelanského výslech v „narkóze“ porušení zákonem uznaných občanských práv, a tím pádem také neznamenal nesprávné užití úřední moci. Podle Čelanského nebyl výslech v „narkóze“ nezákonný nebo dokonce nemorální. Byl jen zdokonalením stávajících metod, které se ukázaly být v praxi neúčinné.¹⁴⁰

¹³⁹ Autor ve své knize mluví o narkóze, dle mého názoru však zřejmě myslí hypnózu.

¹⁴⁰ ČELANSKÝ, Vítězslav. *Výšetřovací metody bezpečnostní služby*. Praha, 1932.

4. Popis osob

V této kapitole se budu zabývat popisem osob, který podle Noska¹⁴¹ patří mezi tzv. portrétní identifikaci. Tento způsob identifikace nebyl tehdejšími kriminalisty tak vysoce ceněn, jako ostatní identifikační techniky (daktyloskopie, grafologie a fotografie), avšak i on měl své místo v kriminalistice. Zaměřím se především na popis „zločinců z povolání“ a „cikánů“, přičemž budu také odkazovat na popis neznámých mrtvol a zmizelých osob. Půjde mi tedy zejména o popisy kategorií osob, které byly považovány za zločinecké. Tyto popisy pak budu doplňovat o příklady z popisů těch kategorií, které zločinecké být nemusely (mrtvola nebo pohřešovaný). Čerpat budu zejména z Košťáka¹⁴² a Povondry s Pinkasem¹⁴³, kteří se popisem osob zabývali, přičemž ústředním bodem budou formuláře vztahující se k výše zmíněným kategoriím osob.

Zde bych rád předeslal, že prvorepublikoví kriminalisté, kteří se zabývali popisy různých kategorií osob, podali návody k tomu, jak správně popisovat, nicméně neukázali, jak mohl vypadat například typický zločinec v meziválečném Československu. Touto problematikou se však již v 19. století zabýval zakladatel italské antropologické školy, italský lékař – psychiatr Cesare Lombroso, který vytvořil tzv. typ zločince, přičemž podstatou jeho učení bylo, že určití jedinci již od narození tíhnou ke špatnostem a jakýkoliv pokus o nápravu u nich byl v podstatě nemožný. I podle amerického psychiatra Fredericka Tilneye byl sklon k zločinnosti již individuálně vrozen, přičemž šlo o vrozenou mozkovou úchylku, která se však dala léčit a dokonce i vyléčit. Podle Lombrosovy nauky bylo možné zločince poznat dle vnějších znaků, například podle zvláštního tvaru lebky, polohy očí, tvaru uší, vystupující dolní čelisti, délky rukou, nedostatku vousů, hustoty vlasů atd. Zvláštními charakteristikami těchto zločinců měla být jejich obliba v tetování, nedostatek vnímavosti pro tělesnou i duševní bolest nebo naopak zvýšená citlivost vůči určitým fyzickým jevům. Lombroso rozeznával pět tříd zločinců: šílené a rodilé, ze zvyku, příležitostné a z náruživosti. Tato nauka však byla vyvrácena, poněvadž se ukázalo, že není

¹⁴¹ NOSEK, Václav. *Daktyloskopie, Cheiroskopie, Podoskopie*. Kroměříž, 1947.

¹⁴² KOŠTÁK, Rudolf. *Učebnice pátrací taktiky*. Praha, 1935.

¹⁴³ POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny pro službu pátrací a daktyloskopickou bezpečnostních orgánů*. Kroměříž, 1922.

možné stanovit jistý typ zločince, protože výše naznačené znaky zločince se nacházejí i u bezúhonných lidí a naopak mnozí zločinci tyto znaky postrádají.¹⁴⁴

Řekl bych, že Lebeda poukazuje na Lombrosa z toho důvodu, že chce ukázat, že se „zločinec z povolání“ nevyznačuje žádnými zvláštními vnějšími (tělesnými) znaky, nýbrž spíše určitými způsoby chování vůči společnosti, strážníkům či svým druhům atd. Lebeda se snaží ukázat, že Lombrosova nauka byla za první republiky již překonána. To však podle mě nebránilo tomu, aby byli prvorepublikoví kriminalisté do určité míry ovlivněni Lombrosovým učením (už jen tím, že na něj odkazovali a distancovali se od něj).

Lebeda¹⁴⁵ poukázal na to, že zločinci bývali tříděni různě podle toho, jak je jednotliví odborníci pojímali. Dle něj však stačilo rozdělení zločinců na dvě skupiny: „zločinci z povolání“ (tzv. specialisté) a „nahodilí zločinci“. „Zločinci z povolání“ byli ti, pro které se zločinná činnost stala zvykem a denní potřebou a k tomuto cíli pak směřovalo všechno jejich jednání. Projevovali velkou a stálou náklonnost k trestnému jednání. Vyhledávali s rozvážností každou příležitost, přičemž zločin prováděli s klidem a rozvahou. Všechny tyto předpoklady chyběly u náhodných zločinců, kteří často litovali svých činů a vraceli se k řádnému životu s vědomím, že jejich jednání ublížilo nejen jim, ale i druhým lidem.

„Zločinci z povolání“ se podle Lebedy nevyznačovali žádnými zvláštními charakteristickými znaky. Takový zločinec byl člověk, jako každý jiný, přičemž působil dojemem „řádného“ člověka. Dá se tedy předpokládat, že za první republiky existovala představa o „řádném“ a možná i „neřádném“ člověku. Lebeda se však nad tímto nepozastavuje, takže můžeme pouze předpokládat, že „řádný“ člověk mohl být jedinec, který nespáchal žádný zločin, který nebyl společností vnímán jako zločinný nebo který nejednal proti nějakému „obecnému blahu“ společnosti. Není ani jasné, jak takový „řádný člověk“ mohl vypadat. „Neřádný“ člověk pak mohl být opakem tohoto „řádného“ člověka. Podle Lebedy byl „zločinec z povolání“ člověk, který byl vždy tělesně nebo duševně silnější než jeho oběť a který znal slabosti toho, kterému chtěl uškodit. Tento zločinec se ve vězení obvykle přetvařoval, kdežto na svobodě jednal bez přetvářky. Na svobodě tak holdoval všemožným požitkům, což byla pro něj jakási náhrada za újmu ve vězení, kde musel strádat. „Zločinec z povolání“ neměl smysl pro rodinný život, rád si užíval života. Většinou se neženil, nýbrž žil s prostitutkou. Zde se zdá, že se předpokládalo, že

¹⁴⁴ LEBEDA, Josef. *Učebnice kriminalistiky : O zločinu a jeho potírání, daktyloskopii a jiných zjišťovacích metodách, soudním lékařství, Všeobecné kriminální ústředně a o vězeňství*. Praha, 1938. s. 20.

¹⁴⁵ LEBEDA, Josef. *Učebnice kriminalistiky*. s. 47-51.

„zločincem z povolání“ býval obvykle muž. Takový zločinec míval dobré srdce. Často rozdával blížkým lidem i to poslední, co vlastnil. Zločinec nešetřil, protože věděl, že si nemůže nic natrvalo uspořít, a počítal s tím, že mu v případě potřeby pomohou jeho druzi. Každý trest, který mu byl uložen, považoval za bezprávní, a proto stál nepřátelsky proti společnosti, která ho stíhala. Vůči svým druhům zachovával věrnost, která mohla vést i k sebeobětování. Při své zločinné práci si počínal s naprostým klidem. Na místě činu projevoval velkou jistotu a chladnokrevnost. V bezpečnostních orgánech viděl zločinec pouze osoby dělající svojí práci, která jim poskytuje živobytí. Proto k nim necítil nenávist a v případě nutnosti se jim podrobil. Nicméně takový zločinec se choval jinak vůči zkušenému bezpečnostnímu orgánu, jemuž se spíše přiznal, nežli vůči „nováčkovi“ (nebylo to pod jeho čest). V některých zemích měli zločinci svoji vlastní mluvu, tzv. zločineckou hantýrku, která jim sloužila jako dorozumívací prostředek a také jako prostředek k sebeuvědomování. „Zločinci z povolání“ také mívali nějakou přezdívku, kterou dostali obvykle za nějaký „vynikající“ čin nebo za zvláštní tělesné či duševní schopnosti nebo také podle původního zaměstnání. Přezdívky, které bývaly odlišné od původního jména, mohly mít i žertovný ráz. Každý „zločinec z povolání“ byl podle Lebedy sobecký a bezohledný. Čím větší byla škoda, kterou způsobil, tím byl spokojenější. K lidské společnosti byl škodolibý, lhal, mstil se a zlomyslně porušoval každá mravní nebo právní ustanovení. Pokud nebyl usvědčen, zatvrzele zapíral. Zesměšňoval a útočil na bezpečnostní orgány. Byl cynický, lstivý a lhostejný vůči cizí bolesti. Inteligence zločinců byla dle Lebedy pouze jakýmsi drzým užíváním lsti, rafinovanosti a lži. Skutečných inteligentů – zločinců bylo jen málo. Většina zločinců tak byla povrchní (nenamáhající mozek myšlením), což dokazovalo to, že většina během krátké doby ztratila vše, co zločinem získala.¹⁴⁶

Podle Lebedy byl tedy „zločinec z povolání“ spíše svobodný, ne příliš inteligentní, ani bohatý muž, který choval určitou lhostejnost až nenávist vůči společnosti, ne však vůči svým druhům. Byl zřejmě součástí určité „zločinné subkultury“, v jejímž rámci si zločinci navzájem pomáhali, dávali si různé přezdívky nebo užívali zvláštní mluvu (tzv. zločineckou hantýrku). Byli jakýmsi „zlem“, proti kterému bylo nutné bojovat, přičemž důležitou pomůckou při tomto boji byla přesně vymezená a jasně stanovená identifikace, jejíž součástí byl i popis osob.

¹⁴⁶ LEBEDA, Josef. *Učebnice kriminalistiky*. s. 47-51.

4.1. Popis „zločince z povolání“

Podle Chyby¹⁴⁷ je popis osob doplňkem daktyloskopie. Ta je totiž podle tehdejších kriminalistů jistější, přesnější a spolehlivější než ostatní identifikační techniky.¹⁴⁸ Stejně jako ona má popis své kořeny v historii, nicméně v praktickém životě se vžil dříve než daktyloskopie. Již před našim letopočtem používali podle Chyby¹⁴⁹ Egyptané „policejní spisy“, přičemž lze pozorovat, že existovaly dva způsoby popisování osob: podrobný a kratší. Podrobný popis obsahoval jméno a věk, výšku a postavu, barvu pleti, barvu očí, barvu vlasů, útvar vousů, tvar obličeje, nosu, uší atd. a zvláštní znamení na jednotlivých údech. Krátký popis osoby pak obsahoval jen věk a zvláštní znamení. Zprvu se používaly zejména podrobné popisy (nejstarší nalezený je z roku 238 př. n. l.) až později se rozšířily i popisy krátké (první nalezený krátký popis je z roku 9 př. n. l.). Po celá staletí probíhalo popisování osob různými způsoby. Někdy byl popis velmi jednoduchý a nedostačující, jindy zase nepochopitelný a složitý. Až v 19. století sestavil Bertillon¹⁵⁰ důmyslnou metodu měření lidského těla, která měla sloužit k přesnému popisu osob. Tato metoda však vzhledem ke své nepraktičnosti musela ustoupit před daktyloskopií. Za první republiky se tedy bertillonáž v podstatě již nepoužívala. Metoda, která se v té době používala, sice vycházela z velké části z bertillonáže, byla však doplněna a zjednodušena, a to tak, „jak toho praktické stopování vyžadovalo“.¹⁵¹

Bezpečnostní orgány vždy popisovaly zatčené osoby a všechny osoby, jejichž popis byl z nějakých příčin nutný (například při nálezu neznámé mrtvoly nebo při hledání zmizelé osoby). Popisy se obvykle používaly při stíhání známých pachatelů. Mohly však také sloužit ke zjišťování neznámých pachatelů - recidivistů, a to v případě, že bylo možné porovnat popisy svědků s uloženými popisy. Takovéto popisy byly většinou nespolehlivé, protože při nahodilém a zběžném pozorování nebylo v podstatě možné, aby v paměti svědka utkvěl přesný a správný obraz pachatele. Nicméně podle Povondry a Pinkase¹⁵² není dobré vzdát se popisů, které byly strážníkům sděleny svědky. Strážníci se naopak

¹⁴⁷ CHYBA, Petr. *Moderní pomůcky kriminalistiky*. Kroměříž, 1928. s. 107.

¹⁴⁸ Viz kapitola 3.

¹⁴⁹ CHYBA, Petr. *Moderní pomůcky*. s. 107.

¹⁵⁰ Více o Bertillonovi a jeho metodě viz kapitola 2.4.

¹⁵¹ CHYBA, Petr. *Moderní pomůcky*. s. 108.

¹⁵² POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny pro službu pátrací a daktyloskopickou bezpečnostních orgánů*. Kroměříž, 1922. s. 75.

musí snažit dalším vyšetřováním doplnit takový popis a zjistit co nejvíce nápadných znaků, na jejichž podkladě by bylo možné soudit o totožnosti určité osoby. Usvědčující poznání pak bylo možné až při konfrontaci se svědkem. Při stíhání známých pachatelů se nepoužíval úplný popis, který byl uložen na stanici, nýbrž jen nápadná a pro poznání jisté osoby nutná data z tohoto popisu. Tato data se pak uváděla vždy stejně podle pořadí naznačeném v předpisu. Mezi tato data patřilo jméno a příjmení, datum a místo narození, příslušnost, zaměstnání, výška, vlasy, vousy, oči, obočí, čelo, nos, uši, chůze, hlas a zvláštní znamení.

Za první republiky existovalo několik směrnic pro zjišťování totožnosti osob. Vztahovaly se nejen na živé osoby (známé nebo neznámé pachatele, zmizelé osoby atd.) ale i na mrtvol. Nutno podotknout, že směrnice určené pro zjišťování totožnosti živých se v mnoha ohledech mohly vztahovat i na identifikaci mrtvol.

Polzer tak uvádí směrnice pro zjištění totožnosti živých i mrtvých.¹⁵³ Podle těchto směrnic se za prvé mělo co nejpřesněji postupovat a povolávat způsobilé znalce (zřejmě odborníky zabývající se daktyloskopií, grafologií, fotografií, soudní lékaře atd.).

Za druhé byla nutná důkladná osobní prohlídka. Podle Košťáka¹⁵⁴, který odkazuje na postupy, podle kterých se měl bezpečnostní orgán řídit při popisu živé osoby, měl vyšetřovatel nejdříve vykonat osobní prohlídku a pátrat po dokladech, monogramech (například na oděvu nebo na prádle) a jiných osobních značkách. Ve směrnici pro zjišťování totožnosti mrtvol¹⁵⁵ Košťák dále uvádí, že při nálezů neznámé mrtvoly měl bezpečnostní orgán vykonat důkladnou prohlídku šatů a těla mrtvol. Šaty měl podrobně popsat a pak uschovat, aby oděv mohl být předložen příbuzným k identifikaci. V některých případech byla totiž totožnost mrtvoly zjištěna jen díky šatům.

Za třetí se měl srovnat oblek a zevnějšek neznámého, aby se zjistilo, zda obojí se k sobě „hodí“, to znamená, jestli neznámý pachatel úmyslně nezměnil oblečení (za „horší“ nebo „lepší“) za účelem oklamání strážníků.

Za čtvrté se mělo tělo prozkoumat za účelem nalezení zvláštních znamení (známky povolání, jizvy, tetování atd.). U popisu hrála velký význam právě zvláštní znamení, obzvláště znamení, která byla skrytá a která musela být známa blízkým osobám. U

¹⁵³ POLZER, Vilém. *Praktická příručka kriminalistiky*. Kroměříž, 1931. s. 30-40.

¹⁵⁴ KOŠŤÁK, Rudolf. *Učebnice pátrací taktiky*. Praha, 1935. s. 79-80.

¹⁵⁵ KOŠŤÁK, Rudolf. *Učebnice*. s. 72-76.

zohavených a rozkouskovaných mrtvol¹⁵⁶ mělo podle Košťáka velký význam pro identifikaci ucho, poněvadž se nikdy nemění.¹⁵⁷ U shořelých mrtvol měl zase velký význam chrup. Na těle si měl bezpečnostní orgán také všimnout rukou, poněvadž podle nich se dle Košťáka dalo usoudit, jaké měl dotýčný zaměstnání.

Dále měl podle Košťáka bezpečnostní orgán sepsat podrobný osobní popis. V případě mrtvol měl sepsat *Zprávu o nálezů neznámé mrtvoly*, kterou měl zaslat ústřednímu pátracímu úřadu. Také měl rozeslat pátrací oběžníky stanicím a policejním úřadům, ve kterých měl uvést popis mrtvoly a všechny okolnosti, které uvedl ve zprávě. U pohřešovaných osob měla být sepsána *Zpráva o zmizelé osobě*. Podle předpisu se mělo pátrat po zmizelých osobách uveřejněním v policejním věstníku, oznamovatelích a pátracími oběžníky. Všechny státní policejní úřady a četnické stanice měly nahlášené všechny zmizelé osoby z jejich obvodů a některé i z cizích obvodů. Při pátrání bylo vždy výhodné získat fotografii zmizelého.

Za páte se měla najít důvěryhodná osoba, která mohla neznámého znát a poznat. Na to mělo podle Košťáka následovat pátrání v širokém okruhu. Pak měl být dle Košťáka zadrženy daktyloskopován, přičemž daktyloskopická karta měla být zaslána Ústřednímu četnickému pátracímu oddělení. Ve zvláště důležitých případech měla být neznámá osoba vyfotografována. V případě neznámých mrtvol měly být tyto daktyloskopovány¹⁵⁸ i fotografovány, přičemž daktyloskopická karta měla být zaslána daktyloskopickému ústředí spolu se zprávou a fotografií mrtvoly. Mrtvola však neměla být fotografována tak, jak byla nalezena. Musela být na ní provedena alespoň tzv. malá toaleta, tzn. že mrtvole musel být dán pokud možno takový vzhled, jaký měl člověk zaživa. Mrtvola měla být fotografována v sedící nebo stojící poloze. Nesměla ležet, viset apod., neboť tyto polohy nejsou přirozené a změny tvářnosti obličeje.¹⁵⁹ Samozřejmě pokud byla mrtvola v rozkladu, bylo fotografování za účelem zjištění totožnosti zbytečné. Fotografovat se smělo až po skončené

¹⁵⁶ Rozkouskované mrtvoly jsou mrtvoly, které byly rozřezány nebo rozsekány úmyslně. Zohavení mrtvol však mohlo být jak úmyslné (určité díly těla byly násilím třetí osoby učiněny nepoznatelnými), tak i neúmyslné (různá zvířata mohla mrtvolu ožrat nebo mrtvola byla přejetím roztrhána). Viz POLZER, Vilém. *Praktická příručka*. s. 39-40.

¹⁵⁷ Pro identifikaci pachatele mohlo mít největší cenu právě ucho (popisovalo se jen pravé ucho), poněvadž na uchu se nachází velmi mnoho podrobností, podle kterých lze jednoho člověka odlišit od druhého. Navíc se ucho ve svých útvarech nemění a po smrti bývá dlouho zachováno. Proto bývá často jedinou pomůckou ke zjištění identity mrtvoly. srov. Bertillon. Více o uchu viz KOŠTÁK, Rudolf. *Učebnice*. s. 53.

¹⁵⁸ Snímání otisků prstů probíhalo v podstatě stejným způsobem jako u živých osob. Viz kapitola 3.3.

¹⁵⁹ Podle Lebedy se však nalezené mrtvoly neznámých osob fotografovaly nejdříve v poloze, ve které byly nalezeny a potom ve stoje pomocí různých zařízení, jako přivázání, podepření nebo zavěšení na kříže. Tato zařízení byla zhotovena proto, aby se docílilo podoby životní velikosti. Viz LEBEDA, Josef. *Učebnice kriminalistiky : O zločinu a jeho potírání, daktyloskopii a jiných zjišťovacích metodách, soudním lékařství, Všeobecné kriminální ústředně a o vězeňství*. Praha, 1938. s. 134-136.

prohlídce a popisu, poněvadž fotografováním se ničily stopy. Podle Lebedy¹⁶⁰ se fotografie neznámých mrtvol uveřejňovaly v *Ústředním policejním věstníku*. Zprávy o nalezení neznámé mrtvoly, jakož i zprávy o zmizelých a pohřešovaných osobách se soustřeďovaly u Všeobecné kriminální ústředny v Praze.

Za šesté se dle potřeby mělo nahlédnout do zvláštních seznamů (seznamy ztracených, zmizelých a úřady pronásledovaných osob), aby se zjistilo, jestli se tam již nachází popis dotyčné neznámé osoby. Pokud došlo policejnímu úřadu (resp. četnické stanici) sdělení o zadržení neznámé osoby, měl být podle Košťáka nejdříve prohlédnut seznam zmizelých osob a porovnán popis zmizelé osoby s popisem neznámé osoby. Pokud se shodoval, měli být vyrozuměni příbuzní a policejnímu úřadu, který zadržel neznámou osobu, měl být zaslán k nahlédnutí opis zprávy o zmizelé osobě, fotografie atd. V mnoha případech bylo zmizení nějaké osoby úzce spjato s nálezem neznámé mrtvoly.

Podle další směrnice¹⁶¹ se měl dotyčný orgán snažit mluvit se zadrženou osobou, aby zjistil jakým nářečí mluví, a mohl tuto osobu zařadit do konkrétní oblasti. Je však otázkou, zda strážníci mohli být dostatečně kvalifikováni na to, aby rozpoznali různá nářečí. Řekl bych, že tento požadavek byl spíše nesplnitelným přáním. Také bylo nutné zjistit, zda zadržený měl například pracovní nebo čelední knížku a podle nich porovnat osobní doklad se skutečností. Pokud se někdo vydával za šlechtice, mohl dotyčný orgán požádat o informace na „Heraldische Gesellschaft Adler“.

Podrobnost popisu byla založena na tom, zda popis vycházel z výpovědi svědků nebo z vlastního měření (tj. měření strážníka). Podle toho se rozlišoval popis generální či všeobecný a popis podrobný či úřední.¹⁶²

Podrobný popis prováděl strážník podle zvláštních předpisů. Popisovaného měl před sebou v úřední místnosti, a proto měl možnost provést přesný a správný popis. Zdá se, že k popisování docházelo po zatčení pachatele (bezpečnostní orgány totiž vždy popisovaly zatčené osoby a všechny osoby, jejichž popis byl z nějakých příčin nutný – viz výše). Podrobný popis se v podstatě používal jen při evidenci „zločinců z povolání“. U těchto osob se zřejmě předpokládalo, že budou páchat trestné činy opakovaně, a proto bylo nutné opatřit si jejich podrobný popis za účelem usnadnění jejich budoucí identifikace.

¹⁶⁰ LEBEDA, Josef. *Učebnice kriminalistiky*. s. 134-136.

¹⁶¹ POLZER, Vilém. *Praktická příručka*. s. 37-39.

¹⁶² KOŠTÁK, Rudolf. *Učebnice*. s. 34-62.

Při identifikaci zločince se bezpečnostní orgán mohl opírat o osobní data, „obecný“ fyzický popis, zvláštní znamení nebo o popis šatů a jiných osobních věcí.

V případě osobních dat je nejen důležité jméno, datum a místo narození a příslušnost, ale také přezdívka. Tu podle Lebedy¹⁶³ dostávali všichni „zločinci z povolání“ (zřejmě od jejich okolí), kteří se nějakým způsobem „vyznamenali“ ve zločineckém světě. Přezdívku tak měli za nějaký vynikající čin nebo za zvláštní tělesné či duševní schopnosti nebo také podle původního zaměstnání. Jména mohla být žertovného rázu. Pod touto přezdívkou, která byla odlišná od původního jména, byl zločinec znám ve svém okolí. Mnohdy okolí znalo pouze tuto přezdívku a ne původní jméno zločince. Důležitost přezdívky v identifikaci „zločince z povolání“ je ostatně vidět i na formuláři pro popis osoby¹⁶⁴, kde se nachází hned za jménem. Navíc spolu se jménem, datem a místem narození a příslušností patří mezi nejdůležitější údaje mezi osobními daty, poněvadž se nacházejí na předních místech a jsou tučně zvýrazněny.

Podle Lebedy¹⁶⁵ se „zločinec z povolání“ obvykle neženil, nýbrž žil s prostitutkou. Tím jakoby naznačoval, že „zločincem z povolání“ obvykle býval svobodný muž. Ve formuláři pro popis osoby se však předpokládá, že „zločinec z povolání“ býval obvykle ženatý – nachází se tam totiž kolonka pro údaj o jméně manželky. Určitou zvláštností je, že tam není údaj o jméně manžela, jako by se předpokládalo, že „zločinci z povolání“ bývali pouze ženatí muži. Na druhou stranu se v osobních údajích nacházejí kolonky narozen(a) a příslušný(á) do, takže se dalo předpokládat, že zločinci budou i ženy. Je celkem možné, že bylo důležitější uvést jméno manželky než jméno manžela, protože muži mohli mít své manželky jako spolupachatelky, kdežto ženy mohly operovat samy.

U „zločince z povolání“ se podle všeho předpokládalo, že se málokdy zdržoval na adrese svého trvalého bydliště. Mohl se skrývat před policií nebo se například přesouval „za prací“. Proto ve formuláři pro popis osoby se údaj o bydlišti nachází na posledním místě mezi osobními údaji (a navíc je napsán netučným písmem).

Zde bych rád poznamenal, že výčet osobních dat je u „zločinců z povolání“ celkem přesný, poněvadž se může zakládat na ověření dat z jiné legitimace nebo na výsledku zatčeného. Jiné to však je v případě neznámých mrtvol, kdy strážník musí pouze odhadovat určité údaje. To je patrné ve *Zprávě o nálezů neznámé mrtvol*¹⁶⁶, kde se nacházejí rubriky

¹⁶³ LEBEDA, Josef. *Učebnice kriminalistiky*. s. 50.

¹⁶⁴ POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny*. s. 70-75.

¹⁶⁵ LEBEDA, Josef. *Učebnice kriminalistiky*. s. 49.

¹⁶⁶ POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny*. s. 28-29.

„domnělé zaměstnání“ nebo „stáří“. Zaměstnání totiž může strážník odhadnout například podle rukou nebo šatů, stáří pak podle celkového vzhledu.

Vedle osobních dat se při identifikaci také uvádí „obecný“ fyzický popis. Tím míním popis všech částí a charakteristik těla, kterými disponují všichni jedinci. Tento „obecný“ fyzický popis pak dávám do protikladu ke zvláštnostem, které mohou být typické pro určitou skupinu nebo jednotlivce. Jak již bylo řečeno, provádí se fyzický popis „zločince z povolání“ velmi podrobně. To potvrzuje samotný formulář pro popis osoby, ve kterém se nachází údaje o velikosti, postavě, vlasech, vousech, obličejí, očích, obočí, čele, nosu, uchu, ústech, rtech, zubech, bradě, pohybu těla a řeči. U těchto kategorií se pak také rozlišuje například tvar, rozměry, barva, směr, podoba, zvláštnosti atd. U neznámých mrtvol a zmizelých osob je naopak fyzický popis méně podrobný. Údaje nejsou ve stejném pořadí, jako u „zločinců z povolání“, a ani tam není vyhrazeno tolik místa pro určení tvaru, rozměru, barvy, směru, podoby, zvláštností atd. Oproti formuláři pro popis osoby se v těchto formulářích však objevují údaje o rukách, které mohly určovat možné zaměstnání dotyčné osoby, nebo například i místo, kde se mohla ona osoba zdržovat. Informace tedy nemohly být tak přesné, nicméně předpokládám, že se popis řídil podle stejných pravidel jako u „zločinců z povolání“. Dle mého názoru nebyl popis u neznámých mrtvol tak přesný, což mohlo být dáno tím, že popisování mrtvoly mohlo být náročnější než popis živého člověka, protože mrtvola mohla být v některých případech v pokročilém stádiu rozkladu. V případě zmizelých osob býval popis pohřešovaného zprostředkovaný (příbuznými, známými nebo přáteli zmizelé osoby), čímž se jeho hodnota snižovala, a proto mu dle mého názoru nebyl ponechán tak velký prostor jako u „zločinců z povolání“. Není divu, že se vždy upřednostňovaly úřední popisy před výsledky.

Údaje o fyzické podobě vyplňoval strážník podle přesně stanovených pravidel – k tomu měl k dispozici návod a seznam zkratk. Tato přesně vymezená pravidla pro popis osoby měla vést ke sjednocení způsobu popisování i interpretování popisu. Proto podle Košťáka¹⁶⁷ bylo nutné věnovat zvláštní pozornost učení popisu osoby. Není totiž možné, aby jeden orgán popisoval jednu osobu jinak, než druhý orgán. A proto mělo probíhat současně praktické a teoretické cvičení na osobách, přičemž strážník měl mít u sebe již zmíněný návod k popisu osoby a seznam zkratk a znamének.

Návod k popisování osob¹⁶⁸ určuje míry, v jakých měl být dotyčný měřen (například velikost měla být uváděna v centimetrech), výrazy pro vystižení určité charakteristiky,

¹⁶⁷ KOŠTÁK, Rudolf. *Učebnice*. s. 37.

¹⁶⁸ POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny*. s. 73-75.

například jakosti (*vlasy zježené*), hojnosti (*vlasy husté, obočí řídké*), tvaru (*vlnité obočí, tříhranné ucho*), velikosti (*krátké obočí, malá ústa*), barvy (*bledý obličej, světle-prošedivělé vlasy*), výšky (*velká u čela nebo malá u brady*), zvláštnosti (*skvrny na vousích, vyrážka na obličejích, skleněné oko*), nebo také různá pojmenování (například zvláštních znamení – jizvy, mateřská znamení atd., druhu šatů – kabát, vesta, kravata atd.). Pro zjednodušení a zrychlení popisu se používaly zvláštní zkratky a znaménka.¹⁶⁹ Ty se obvykle týkaly nějaké části těla (např. nos, oko nebo ruka), velikosti (malý, prostřední), rozměru (milimetry nebo centimetry), tvaru (ovální, vlnitý), směru (vertikální, horizontální), umístění (vlevo, vpravo, vně) atd.

Ačkoli strážník věděl, co a jak má popisovat, řekl bych, že stejně docházelo k odlišnostem ve vnímání těla a interpretování popisu. Dle mého názoru strážník sice věděl, že například šířka nosu může být „malá, prostřední nebo velká“, tuto šířku však mohl vnímat jinak než jiný strážník, a proto také mohlo docházet k různým interpretacím šířky nosu. Takže přesto, že existovala přesná pravidla pro to, co se má popisovat a jak se to má popisovat, řekl bych, že stejně mohlo docházet k různým způsobům vnímání lidského těla a interpretování popisu (vzešlého z jistého vnímání těla). Další nevýhodou popisu osoby byla jeho omezená platnost, poněvadž podoba člověka se neustále mění, a to pod vlivem stárnutí, hubnutí, zranění, onemocnění, anebo jednoduše proto, že si pachatel úmyslně svůj vzhled změní. Podle Polzera¹⁷⁰ výška těla a postava, barva vousů a vlasů, chůze, držení těla, řeč, a dokonce i zvláštní znamení, obličej, útvar a barva očí mohou být za účelem oklamání změněny. Popisování osob tedy podléhalo přesně stanoveným pravidlům, a tak nezbylo mnoho místa pro nějaký „vlastní a osobitý“ popis. U formuláře pro popis osoby je vidět, že v podstatě pouze v kolonce „poznámka“ mohl bezpečnostní orgán psát svým stylem. U ostatních částí formuláře se musel řídit pevně danými pravidly a pojmy. Popisovalo se tak v přesně daném pořadí, přesně vymezené okolnosti – forma, tvar, podoba, rozměry, barva, směr, poloha, zvláštnosti atd. – podle přesně vymezených termínů, které se nacházely v návodu. I v ostatních formulářích (*Zpráva o nálezů neznámé mrtvoly* a *Zpráva o zmizelé osobě*) se dle mého názoru popisovala osoba podle stejných pravidel jako u „zločinců z povolání“, nicméně zde bylo více místa pro „vlastní styl“ psaní strážníka, a to zejména v částech, kde se měly přiblížit okolnosti úmrtí či zmizení dané osoby. Je tedy možné říct, že ve všech zmíněných formulářích podléhá popis osoby přesným pravidlům, které musel bezpečnostní orgán dodržovat.

¹⁶⁹ POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny*. s. 69-70.

¹⁷⁰ POLZER, Vilém. *Praktická příručka*. s. 48.

Vedle tohoto „obecného“ fyzického popisu se strážníci také zaměřovali na zvláštnosti, typické pro určitou skupinu nebo jednotlivce. Mezi tyto zvláštnosti řadím tetování, zvláštní znamení a šaty. Dalo by se říct, že nejen u „zločinců z povolání“, ale i u neznámých mrtvol a zmizelých osob hrály tyto zvláštnosti velmi důležitou, možná dokonce nejdůležitější úlohu při identifikaci jedince. V mnoha případech se totiž pouze díky těmto zvláštnostem podařilo strážníkům identifikovat dotyčnou osobu. Ve formuláři pro popis osoby je těmto údajům vyhrazeno dost prostoru, nicméně se nacházejí na posledních místech. Možná se vycházelo z předpokladu, že tetování a zvláštní znamení mohla být někdy skryta pod oblečením, takže si jich svědci nebo strážníci nemuseli všimnout. I údaje o šatech, které hrály důležitou úlohu v identifikaci v dřívějších dobách (šaty byly vzhledem ke své nákladnosti totiž jakousi součástí člověka) se nacházejí na téměř posledním místě. Je to zcela jistě dáno tím, že šaty si zločinec mohl libovolně měnit a také vizuálně měnily výšku a postavu, a proto nebyly v popisu příliš důležité.

I ve *Zprávě o nálezu neznámé mrtvoly* se nachází údaje o zvláštních znameních, tetování a oděvu na posledních místech. Nicméně právě šatům je věnován největší prostor. Je to zřejmě dáno tím, že oděv mohl být většinou jedinou pomůckou k identifikaci mrtvoly, a proto bylo velmi důležité ho důkladně popsat. Navíc se dalo předpokládat, že mrtvola si oděv záměrně nezmění za účelem zmatení strážníků. Je to tedy sice jeden z posledních údajů, ale je mu ponechán největší prostor. O důležitosti oděvu také svědčí další informace, které se zapisovala za popisem oděvu, a to údaj o místě, kde bylo šatstvo uschováno. Spolu s touto informací se mělo uvést, ke kterému úřadu bylo učiněno oznámení a také zvláštní poznámky. Těm je také ponechán velký prostor.

Ve *Zprávě o zmizelé osobě* se údaje o zvláštních znameních, tetování a oděvu taktéž nacházejí na posledních místech. Navíc jim není věnován takový prostor, jako u předešlých formulářů. Na druhé straně se tam ale nachází údaje o předmětech, které měl dotyčný u sebe. Popis těchto osobních předmětů byl taktéž velmi důležitý, protože i díky nim bylo možné identifikovat pohřešovaného nebo rozpoznat, že se zdržoval na určitém místě. Je zřejmé, že všechny tyto informace mohly být velmi přínosné, nicméně mohly taktéž být nepoužitelné v případě, kdy pohřešovaný měl zakrytá zvláštní znamení i s tetováním (pokud tedy vůbec nějaká měl) a kdy nosil jiné oblečení než to, které bylo nahlášené.

Generální popis zahrnuje: osobní data, stáří, výšku, postavu, pohlaví, barvu vousů, vlasů a obličeje, barvu očí a zvláštní znamení. Podle Košťáka¹⁷¹ to býval popis neúplný a mnohdy nepřesný, protože byl získáván především výsledkem svědků, kteří často viděli člověka jen letmo. Člověk si všímá zejména nápadností. A proto se nedoporučovalo zatýkat člověka na základě generálního popisu, i kdyby byla známa zvláštní znamení. Generální popis byl obvykle užíván v pátracích oběžnicích, telegramech, v legitimacích, při popisu zmizelých osob a při popisu mrtvol.

Je pravda, že jak u *Zprávy o nálezů neznámé mrtvoly*¹⁷², tak i u *Zprávy o zmizelé osobě*¹⁷³ je popis osoby méně detailní než u formuláře pro popis osoby, vztahující se na „zločince z povolání“.

U neznámých mrtvol nebylo místo pro přesný popis, což mohlo být dáno tím, že popisování mrtvoly, které prováděl bezpečnostní orgán, mohlo být náročnější než popis živého člověka, protože mrtvola mohla být v některých případech v pokročilém stádiu rozkladu. Různé části těla nejsou ve *Zprávě o nálezů neznámé mrtvoly* popisovány ve stejném pořadí, jako u živých osob. Zdá se, že popis jde od shora směrem dolů (tj. od hlavy směrem k nohám). Navíc některé části těla tu nejsou uváděny, oproti popisu živé osoby (jako například rty). Naopak, oproti popisu živých, se zde nachází údaj o rukách. Ty hrály velmi důležitou úlohu při stanovování zaměstnání. V tomto popisu je ponechán velký prostor pro popis oděvu. Jak jsem již napsal výše, je to zřejmě dáno tím, že oděv mohl být většinou jedinou pomůckou k identifikaci mrtvoly, a proto bylo velmi důležité ho důkladně popsat. Navíc se dalo předpokládat, že si mrtvý oděv záměrně nezmění za účelem zmatení. O důležitosti oděvu také svědčí další informace, které se zapisovala za popisem oděvu, a to údaj o místě, kde bylo šatstvo uschováno. Je zvláštní, že se na konci zprávy nachází pouze údaje o místě a datu zpracování zprávy, bez jakéhokoli kolonky pro podpis a razítko bezpečnostního orgánu.

Ukazuje se, že pro dobrou identifikaci neznámé mrtvoly bylo důležité, aby mrtvola byla v co nejmenším stádiu rozkladu. Pokud však mrtvola byla již delší dobu po smrti, nezbylo nic jiného než spoléhat na její oděv, trvalá zvláštní znamení (jizvy, mateřská znamení, amputované končetiny, slepota, šilhavost atd.) nebo tetování.

¹⁷¹ KOŠTÁK, Rudolf. *Učebnice*. s. 34.

¹⁷² POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny*. s. 28-29.

¹⁷³ POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny*. s. 30-31.

Oproti identifikaci neznámé mrtvoly, kterou prováděl bezpečnostní orgán, se popis zmizelé osoby dal získat jednak výsledkem, jednak bylo možné opatřit si úřední popis, který se nacházel u bezpečnostních úřadů, v polepšovacích ústavech, ve věznicích, ve vězeňských nemocnicích a v donucovacích pracovnách (šlo tedy o zločince). Úřednímu popisu však měla být dána přednost před výsledkem.¹⁷⁴

Zpráva o zmizelé osobě se velmi podobá *Zprávě o nálezu neznámé mrtvoly*. I zde popis osoby v podstatě postupuje odshora směrem dolů. Také zde není ponecháno mnoho prostoru pro detailnější popis. Avšak oproti popisu neznámé mrtvoly, kterou bezpečnostní orgán viděl, byl popis zmizelé osoby zprostředkovaný. Proto podrobnější popis nebyl úplně možný, poněvadž bezpečnostní orgán musel vycházet pouze z popisu od známé osoby nebo například z fotografie. Oproti *Zprávě o nálezu neznámé mrtvoly* se v této zprávě také nachází údaje o chůzi a řeči, což je celkem logické. Naopak zde není ponecháno tolik prostoru pro popis oděvu. Jistě nebyl tolik důležitý, jako u popisu neznámé mrtvoly. Nicméně za popisem oděvu se nachází informace o předmětech, které měl dotyčný u sebe. Popis těchto osobních předmětů byl taktéž velmi důležitý, protože i díky nim bylo možné identifikovat pohřešovaného nebo rozpoznat, že se zdržoval na určitém místě. Údaje o zaměstnání a osobních poměrech (například vztah s manželkou) mohly v podstatě také napomoci při odvozování příčin zmizení, nebo dokonce místa, kde by se pohřešovaný mohl nacházet. Stejně jako u *Zprávy o nálezu neznámé mrtvoly*, i zde chybí kolonka pro podpis a razítko bezpečnostního orgánu.¹⁷⁵

Kvalita *Zprávy o zmizelé osobě* se velmi výrazným způsobem odvíjela od „zdrojů“, které měly zprostředkovat popis pohřešované osoby. Popis mohl být obdržen výsledkem příbuzných, známých nebo přátel pohřešované osoby. Takový popis nemusel být vždy úplně věrný, protože příbuzní nejsou schopni popisovat osoby stejným způsobem jako kriminalisté. Velkou výhodou bylo, když existoval úřední popis pohřešované osoby. V takovém případě nemuselo vůbec dojít k výsledku příbuzných, známých nebo přátel. Dobrým prostředkem k identifikaci byla též fotografie. Avšak i ta měla své nevýhody.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Informace se mohly získat výsledkem příbuzných, známých, přátel, zaměstnavatele, kolegů atd. V zájmu těchto lidí obvykle bývalo nalezení pohřešovaného, a tak údaje, které poskytovali, jistě byly pravdivé. V některých případech však příbuzní mohli lhát ohledně domnělé příčiny zmizení, například kvůli studu nebo rodinnému tajemství. Proto se měly vyslýchat i jiné osoby (známí nebo přátelé).

¹⁷⁵ Naopak u formuláře pro popis osoby můžeme alespoň nalézt místo pro podpis popisované osoby a popisujícího strážníka. Viz POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny*. s. 72.

¹⁷⁶ Viz kapitola 3.

Podle Chyby¹⁷⁷ poskytovalo výbornou stopu k vypátrání pachatele i jeho písmo, a proto bylo dobré si také opatřit jeho rukopis (podpis, dopis, poznámkový notes atd.). Při dřívějších metodách popisování osob se kladl důraz na správný popis těch částí lidského těla, které nebyly zakryty šaty nebo které byly lidskému oku na první pohled viditelné. Za první republiky se však metody popisování osob zabývaly i zvláštními znameními a tetováním, které byly zakryty šaty. Nutno podotknout, že u žen měly provádět popisování jen ženy. Tehdejší kriminalisté to nijak nezdůvodňují, předpokládám však, že to bylo z důvodu zachování důstojnosti vyšetřované.

Podle Košťáka¹⁷⁸, pokud se zjišťovala identita člověka podle udaného popisu, musely se brát v úvahu všechny známé body popisu. Čím více jich bylo, tím větší byla šance na úspěch. Při výslechu svědků a popisu neznámého pachatele se mělo vždy pečlivě zkoumat, zda se výpovědi shodují. Bylo nutné brát v potaz fakt, že někteří svědci dokáží popsat neznámého pachatele velmi podrobně, ačkoliv si mnohých okolností ve skutečnosti nevšimli. V případě, že neznámého pachatele vidělo více svědků, bylo nutné opatřit si více svědectví. Výpovědi se pak porovnávaly, čímž se zjišťovalo, který popis byl nejpravděpodobnější. Doporučovalo se vyslechnout všechny svědky, kteří viděli neznámého pachatele v různých dobách při různých příležitostech, na různých místech a za různého osvětlení.¹⁷⁹

Podle Lebedy¹⁸⁰ tedy existovaly tři druhy popisu.¹⁸¹ Za prvé to byl popis provedený bezpečnostním orgánem. Ten byl nejspolehlivější, poněvadž popisující přesně věděl, co má dělat a čeho si všimat. Za druhé existoval popis získaný od osob, které pachatele znaly delší dobu nebo ho několikrát viděly. Tento popis byl již méně spolehlivý, vzhledem k tomu, že si laik obvykle nevšiml všech okolností důležitých k popisu pachatele. Třetím popisem byl popis získaný od svědků, kteří náhodně viděli pachatele, potkali ho nebo s ním jednou mluvili. Tento popis byl nejméně spolehlivý a bylo nutné ho brát s určitým odstupem. U posledních dvou popisů bylo nutné rozšířit pátrání a vyšetřování za účelem

¹⁷⁷ CHYBA, Petr. *Moderní pomůcky kriminalistiky*. Kroměříž, 1928. s. 109.

¹⁷⁸ KOŠTÁK, Rudolf. *Učebnice*. s. 61-62.

¹⁷⁹ Více viz tabulka In KOŠTÁK, Rudolf. *Učebnice*. s. 62.

¹⁸⁰ LEBEDA, Josef. *Učebnice kriminalistiky : O zločinu a jeho potírání, daktyloskopii a jiných zjišťovacích metodách, soudním lékařství, Všeobecné kriminální ústředně a o vězeňství*. Praha, 1938. s. 123.

¹⁸¹ Řekl bych, že tyto druhy popisu se vztahovaly nejen na pachatele, ale také na „řádné“ občany, například zmizelé osoby nebo mrtvolky.

doplnění popisu. Nakonec bylo nutné mít na paměti, že velmi důležitou úlohu při popisu hrála zvláštní znamení.

4.2. Popis „cikánů“¹⁸²

„Cikáni“ byli za první republiky oficiálně uznáni za svébytnou národnostní menšinu. Nicméně se dá říct, že se k nim obecně přistupovalo jako k asociálnímu a kriminálnímu živlu. Podle zákona ze dne 14. července 1927¹⁸³ je „cikán“ nejen osoba, která náleží k „cikánskému plemeni“, ale i osoba, která žije po způsobu „cikánů“. Po způsobu „cikánském“ měl žít ten, kdo se potuloval v tlupách od místa k místu, bydlel v přírodě (například ve vozech) a živil se žebrotou, krádežemi nebo jinými trestnými činy. Zvláštním nařízením pak byly vyňaty všechny skupiny, které ačkoli se potulovaly od místa k místu, měly řádné živnostenské oprávnění a platily daně (například brusiči, majitelé houpaček, střelnic, kolotočů apod.). Tento zákon o „potulných cikánech“ vycházel z francouzského zákona o „kočovnicích“ (1912) a bavorského zákona o „cikánech a zahalečích“ (1926). Na jeho základě mělo Ústřední četnické pátrací oddělení (viz níže) vést evidenci všech osob označovaných za „potulné cikány“ nebo „osoby žijící po způsobu cikánském“. K první evidenci prováděné bezpečnostními orgány tak došlo mezi lety 1928 a 1929. Prostřednictvím této evidence bylo zaevidováno asi 36 000 „cikánů“, kterým byly následně vystaveny „cikánské legitimace“. Tyto doklady, které byly vydávány „cikánům“ starším 14 let, obsahovaly mj. osobní data, popis osoby a otisky prstů. Všichni zaevidovaní „cikáni“ byli povinni tento doklad neustále nosit u sebe a na požádání státních úřadů se jím prokazovat. Kočovní „cikáni“ pak také museli žádat o „kočovnický list“.¹⁸⁴

Podle Košťáka se měla kontrola „cikánské“ tlupy odehrávat na několika úrovních.¹⁸⁵ Za prvé „cikáni“ nesměli provozovat neoprávněnou živnost, žebrot a páchat trestné činy. Také nesměli tábořit na místech, kde by působili škodu. Za druhé každý „cikán“ starší 14 let musel předložit „cikánskou“ legitimaci. Za třetí byl od vůdce tlupy požadován kočovný list, ve kterém byli zapsáni všichni členové tlupy, vozy a zvířata (kromě koček, psů a drůbeže). Za čtvrté měly být kontrolovány dobytčí pasy. Za páté měl být „cikánský“ tábor,

¹⁸² V této práci používám pojem „cikán“ tak, jak jej užívali tehdejší kriminalisté, resp. tak, jak byla tato skupina označovaná v tehdejších odborných textech.

¹⁸³ Viz KOŠTÁK, Rudolf. *Učebnice pátrací taktiky*. Praha, 1935. s. 81-82.

¹⁸⁴ Dostupné z <<http://www.rommuz.cz>> [cit. 1.5.2011].

¹⁸⁵ Viz KOŠTÁK, Rudolf. *Učebnice*. s. 84-89.

resp. vozy, prohledán, a všechny zbraně, k jejichž nošení byl zapotřebí zbrojní lístek¹⁸⁶, a jiné podezřelé předměty měly být zabaveny. Za šesté měl být dobytek prohlédnut, jestli není nakažen nějakou nakažlivou zvířecí nemocí.

Jak jsem uvedl výše, mělo Ústřední četnické pátrací oddělení v Praze vést evidenci „cikánů“ a osob „po cikánsku žijících“. To je již zřejmé u *Cikánského evidenčního listu*¹⁸⁷, kde se nacházejí údaje pro vnitřní potřebu Ústředního četnického pátracího oddělení, a to klasifikace prstů, značka spisu, číslo matriky a značka spisu pátrací stanice. Toto pátrací oddělení, které vzniklo v roce 1926, spravovalo speciální daktyloskopickou registraci „cikánů“ a osob „po cikánsku žijících“. Každá četnická stanice byla povinna podávat Ústřednímu četnickému pátracímu oddělení vždy, když to bylo nařízeno, určité zprávy, které měly obsahovat například jména a veškerá dříve uvedená data všech „cikánských“ rodin, které se objevovaly v obvodu; směr, odkud přišli a kam odešli; trestné činy příslušníků tlup; průkazní listiny (číslo, datum, úřad, který je vyhotovil); majetek; opatření, která byla s „cikány“ učiněna atd. Ke každé zprávě pak musely být připojeny řádně vyplněné daktyloskopické karty všech členů „cikánských“ tlup. K hlášení se používaly tiskopisy¹⁸⁸ podle zvláštního připojeného vzoru, které byly určeny pro členy tlupy starší 14 let.¹⁸⁹

Povondra a Pinkas¹⁹⁰ uvádějí, že se „cikáni“ obvykle potulovali v tlupách a svým tuláckým životem ohrožovali veřejnou bezpečnost, přičemž se snažili vyhnout policejnímu dohledu. Tlupy zpravidla táhly vždy po stejných cestách. Tábořily obvykle blízko obydlených míst, poblíž vody – na místech, kde by nebyly hned viděny (například v lesích). Na tulácký život ostatně poukazuje *Cikánský evidenční list*, ve kterém se nachází rubrika „občasné bydliště“. V *Cikánské zpravodajské službě*¹⁹¹ se měly udat informace o tom, kdy a kde byl dotyčný cikán přistižen a odkud přišel a kam šel. Náčelníkem tlupy byl,

¹⁸⁶ „Cikáni“ totiž nesměli obdržet zbrojní lístek.

¹⁸⁷ Viz KOŠTÁK, Rudolf. *Učebnice*. s. 85. Je zřejmé, že *Cikánský evidenční list* byl dokument sloužící Ústřednímu četnickému pátracímu oddělení k evidenci a kontrole „cikánských“ skupin na území Československa. Více o Ústředním četnickém pátracím oddělení viz kapitola 2.

¹⁸⁸ Viz *Cikánská zpravodajská služba* in POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny pro službu pátrací a daktyloskopickou bezpečnostních orgánů*. Kroměříž, 1922. s. 81.

¹⁸⁹ Členové mladší 14 let museli být také daktyloskopováni, avšak nebylo třeba o nich zasílat výše uvedené zprávy. Viz POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny*. s. 78 -79.

¹⁹⁰ POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny*. s. 76.

¹⁹¹ POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny*. s. 81. Stejně jako u *Cikánského evidenčního listu* i zde platí, že tento dokument sloužil Ústřednímu četnickému pátracímu oddělení k evidenci a kontrole „cikánských“ skupin na území Československa.

dle Košťáka¹⁹², vždy nejstarší člen (muž nebo žena), kterému druzí prokazovali velkou úctou. O jisté soudržnosti skupiny svědčí rubriky v *Cikánské zpravodajské službě*, kam se měly zapisovat informace o rodičích (resp. jejich jména), sourozencích (jejich jméno a věk), dětech (jejich jméno a datum a místo narození) a stavu (svobodný, ženatý, ovdovělý nebo konkubinát). Je zvláštní, že se neuvádělo jméno manžela či manželky. Navíc se zdá, že formulář mohl být určen pouze mužům, vzhledem k tomu, že údaje o stavu jsou pouze v mužském rodě. V *Cikánském evidenčním listu* je však stav uváděn i v ženském rodě (jméno manžela či manželky tu však také chybí). Naopak se zde nenachází údaje o dětech či sourozencích.

Nejčastějším trestným činem, kterého se podle Povondry a Pinkase¹⁹³ „cikáni“ dopouštěli, byla žebrota, lesní a polní pych, krádež zvířete a ryb a podvod. Navíc byli nebezpeční tím, že šířili nakažlivé nemoci. Někdy měli i řádné zaměstnání. To ale bylo jen sezónní – například česání chmele; anebo bylo podle Košťáka¹⁹⁴ jen zástěrkou pro to, aby se dostali do obydlí vesničanů. O provozování určitého zaměstnání svědčí i kolonka „povolání“ v *Cikánském evidenčním listu* či rubrika „zaměstnání“ v *Cikánské zpravodajské službě*. Košťák dodává, že v „cikánské“ tlupě kradli všichni – muži, ženy i děti, a to podle svých schopností. Jejich hlavním zdrojem obživy tak byly příležitostné a kapesní krádeže, krádeže v obchodech při nákupu nebo při výměně peněz. Většina „cikánů“ však měla soustavně páchat krádeže vloupáním za noční doby, a to i se střelnými zbraněmi. Košťák uvádí, že „cikáni“ jsou velmi vytrvalí v chůzi a v běhu. Jsou schopni provést krádež ve vesnici, vzdálené mnoho kilometrů od jejich tábořiště. „Cikáni“ však páchali málo loupeží, a to proto, že dle Košťáka jsou zbabělí. Košťák sice neuvádí důvod, proč by „cikáni“ měli být zbabělí, nicméně můžeme předpokládat, že to bylo z důvodu jakéhosi pocitu nadřazenosti „necikánů“ vůči „cikánům“. Zbabělost totiž může být považována za určitou slabost. „Cikáni“ vedli odlišný způsob života, který se „necikánům“ nezamlouval a možná ho i považovali za „primitivní“, a proto jim připisovali různé negativní a „podřadné“ vlastnosti, mezi které patří i zbabělost. Ve skutečnosti však „cikáni“ vůbec nemuseli být zbabělí. Všechny negativní charakteristiky připisované „cikánům“ mohly být pouze plody představivosti „necikánů“, kteří nemuseli vůbec znát život „cikánů“. Nicméně na trestnou činnost „cikánů“ poukazuje *Cikánský evidenční list*, kam se na zadní stranu formuláře zapisovaly údaje o zatčení, předvedení, kontrolování, na jaké četnické stanici, jakým

¹⁹² KOŠŤÁK, Rudolf. *Učebnice*. s. 82.

¹⁹³ POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny*. s. 76.

¹⁹⁴ KOŠŤÁK, Rudolf. *Učebnice*. s. 82.

pátracím oběžníkem byl dotyčný „cikán“ hledán, a v jakém policejním časopise byl uveden zatykač (uvádí se *Ústřední policejní věstník* a *Policejní oznamovatel*). V *Cikánské zpravodajské službě* se měly uvádět známé tresty a pověšt.

Povondra a Pinkas¹⁹⁵ říkají, že „cikáni“ většinou neuměli číst a psát; někdy toto však předstírali. Dle mého názoru určitým důkazem negramotnosti „cikánů“ mohl být otisk prstu místo podpisu. V *Cikánském evidenčním listu* bylo totiž místo pro otisk pravého palce (pokud chyběl, měl být otištěn nejbližší prst) hned vedle podpisu bezpečnostního orgánu. Tento otisk se měl získat při zatčení. Pokud tedy „cikán“ neuměl psát, stačilo pouze, aby mu byl otištěn jeho pravý palec.

„Cikáni“ si podle Povondry a Pinkase¹⁹⁶ také měli opatřovat falešné a cizí legitimace, domovské, křestní a oddací listy, jakož i různá potvrzení o ztrátě listin, jejich odeslání k prodloužení, k potvrzení o odpykání trestu, o pobytu v některé obci, jimiž se pak prokazovali apod. Povondra s Pinkasem také říkají, že si „cikáni“ často mezi sebou půjčovali své legitimace, čímž se vědomě dopouštěli podvodu. O tom, že „cikáni“ mohli mít u sebe několik legitimací, pravých i falešných, svědčí rubrika „průkaz“ v *Cikánském evidenčním listu* i kolonka „průkazy (číslo, datum, úřad)“ v *Cikánské zpravodajské službě*.

Podle Povondry a Pinkase¹⁹⁷ se „cikáni“ obvykle snažili zakrýt svou totožnost. Kromě toho, že dle nich používali cizí průkazy, také si dávali falešná jména. To, že se předpokládalo, že „cikán“ bude používat falešné jméno, dokazuje *Cikánský evidenční list*, kam se měla zapisovat falešná jména pod stejnojmennou kolonku. Je zvláštní, že se v *Cikánské zpravodajské službě* místo uvedení falešného jména měla zapisovat přezdívka (stejně jako v případě „zločinců z povolání“). Povondra s Pinkasem dále uvádějí, že „cikáni“ málokdy udávali přesná data narození. Podle nich také neznali dobu a místo sňatku. Velmi často se dle nich prý stávalo, že „cikánka“ vydávala svého otce jednou za manžela, podruhé za bratra atd. Proto je podle Košťáka¹⁹⁸ význačným rysem „cikánů“ lhaní. „Cikán“ podle něj totiž „neví zkrátka nic a co řekne, je lež“¹⁹⁹. Lež, stejně jako zbabělost, patří dle mého názoru ke slabostem člověka. I zde je tedy podle mě patrný určitý pocit nadřazenosti „necikánů“ vůči „cikánům“. Řekl bych, že lhaní je přítomné u všech kategorií obyvatelstva; není charakteristické pro nějakou konkrétní skupinu. To se jen „necikánská“ populace snažila za první republiky očernit „cikány“ a přiřknout jim za

¹⁹⁵ POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny*. s. 77.

¹⁹⁶ TAMTÉŽ

¹⁹⁷ TAMTÉŽ

¹⁹⁸ KOŠTÁK, Rudolf. *Učebnice*. s. 83.

¹⁹⁹ TAMTÉŽ

význačnou vlastnost lhaní, aby ještě více podpořila onu rozšířenou představu o „cikánech“, jakožto asociálních a kriminálních živlech prostoupených jen samými negativními a „podřadnými“ vlastnostmi.

Košťák²⁰⁰ uvádí, že „cikáni“ bývali obvykle katolického vyznání. Je však zvláštní, že se v žádném formuláři nenachází právě údaje o jejich vyznání. Pouze v *Cikánské zpravodajské službě* se měly zapisovat údaje o křtu (den a rok, místo, okres, země). Sňatek nicméně uzavírali „cikáni“ trochu jinak než ostatní „necikánští“ katolíci. Podle Košťáka²⁰¹ byl sňatek uzavřen, když se žena muži „oddala“ (zřejmě slibem). A tak z pohledu „necikánů“ žili „cikáni“ spíše v konkubinátě. To je patrné jak v *Cikánském evidenčním listu*, tak i v *Cikánské zpravodajské službě*, kde jedna z možností pro uvedení stavu byl právě konkubinát. Košťák dále dodává, že incest mezi „cikány“ byl častým jevem, který se však nedal dokázat. I v tomto případě je vidět, že se tehdejší „necikánská“ populace snažila přiřknout „cikánům“ představu, kterou o nich měla, aniž by s naprostou jistotou věděla, že je tato představa založená na pravdě. I zde měla být podle mě představa o častém incestu mezi „cikány“ jakousi „živnou půdou“ pro negativní a „podřadné“ vnímání této skupiny.

Řekl bych, že význačným rysem „cikánů“ také mohla být obliba tetování. V *Cikánském evidenčním listu* se totiž nachází rubrika „tetování“, přičemž se mělo uvádět tetování na prsou, na levé a na pravé ruce. Je zvláštní, že chybí ostatní části těla, jako například záda nebo nohy. To může poukazovat na skutečnost, že „cikáni“ měli nejčastěji nějaké tetování právě na prsou, na levé nebo pravé ruce. Také se zřejmě předpokládalo, že tetování na rukou a na prsou mohlo být viditelné, zejména v létě, což mohlo poukazovat na určitý předsudek, že se „cikáni“ pohybují více „odhaleni“ než „necikáni“.

Podle Povondry a Pinkase²⁰² „zlo cikánské“²⁰³ nelze zmírniti, naopak jest stále citelnějším.“ Může za to podle nich několik okolností. Bezpečnostní orgány totiž místo toho, aby podezřelé „cikány“ prohledávaly a jejich případné falešné legitimace odebíraly, tak je pouze posílaly do sousedních okresů, čímž podporovaly jejich potulný život. Mnoho úřadů udělovalo „cikánům“ různá potvrzení o pobytu a jiné průkazy, které mohly pravou činnost cikánů zakrývat, a dokonce ji podporovat. Při vydávání povolení k provozování kočovných živností a cestovních listin se nepostupovalo s dostatečnou opatrností. Velice málo se používalo vyhošťovací právo proti odsouzeným „cikánům“.

²⁰⁰ KOŠŤÁK, Rudolf. *Učebnice*. s. 83.

²⁰¹ TAMTÉŽ

²⁰² POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny*. s. 77.

²⁰³ Řekl bych, že „cikánským zlem“ se zde míní sama potulná existence „cikánů“.

Z pověry nebo ze strachu před pomstou neudávalo obyvatelstvo, podle Povondry a Pinkase²⁰⁴, „cikány“. Autoři tak nepřipouštějí, že by obyvatelstvo neudávalo „cikány“ ze solidarity. Naopak jim lidé často poskytovali přístřeší a potravu (možná proto, aby „cikáni“ místnímu obyvatelstvu neškodili). Mnoho venkovských obchodníků, majitelů krčem a vetešníků udržovalo styky s „cikány“, od kterých levně odkupovali kradené věci.

Pokud „cikán“ žádal o vydání nějaké průkazní listiny, měla být podle Povondry a Pinkase²⁰⁵ nejdříve zjištěna jeho totožnost a jeho předchozí život tak, že byly zaslány jeho otisky prstů Ústřednímu četnickému pátracímu oddělení v Praze. Na průkazní listiny „cikánů“ měl připojit úřad otisk pravého ukazováčku, čímž se měla bezpečnostním orgánům ulehčit kontrola totožnosti.²⁰⁶ Při vyhotovování trestních listů „cikánů“ měly soudy používat vždy data, která sdělilo Ústřední četnické pátrací oddělení v Praze četnické stanici na základě zaslaných otisků prstů. I trestní listy „cikánů“ měly být opatřeny otiskem pravého ukazováčku „cikána“, aby byl omyl vyloučen.

Cizím „cikánům“²⁰⁷ měl být podle Povondry a Pinkase²⁰⁸ vstup do země zakázán, i přesto, že by se správně legitimovali a prokázali prostředky k obživě. Ti, kterým se podařilo vniknout na území republiky, měli být dopraveni k hranicím, odkud přišli. Průkazní listiny²⁰⁹ měly být požadovány od všech členů „cikánské“ tlupy, přičemž děti měly být vyznačeny na průkazech rodičů. Bylo přísně zakázáno vystavovat, prodlužovat nebo potvrzovat listiny cizím „cikánům“.

Každé provozování obchodu, živnosti a různých představení (hudebních nebo divadelních) v obcích, dům od domu, na cestách a silnicích mělo být dle Povondry a Pinkase²¹⁰ nejdříve nahlášeno u obecního úřadu. Děti mladší 14 let nesměly být podle nich při výkonu kočovných živností voděny s sebou. Školou povinné děti měly navštěvovat nejbližší školu.

V této části jsem tedy vycházel z rozboru *Cikánského evidenčního listu*²¹¹ a *Cikánské zpravodajské služby*²¹². Oba dva dokumenty se především vyznačují tím, že na „cikána“

²⁰⁴ POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny*. s. 77-78.

²⁰⁵ POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny*. s. 79.

²⁰⁶ Je však zvláštní, že se na Cikánský evidenční list měl přidat otisk pravého palce. Viz KOŠŤÁK, Rudolf. *Učebnice*. s. 83.

²⁰⁷ Cizí „cikán“ je ten, který pochází z jiného státu.

²⁰⁸ POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny*. s. 79.

²⁰⁹ Křestní a oddací listy, živnostenské legitimace, přihlášky o pobytu apod. nebyly považovány za průkazy totožnosti.

²¹⁰ POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny*. s. 80.

²¹¹ KOŠŤÁK, Rudolf. *Učebnice*. s. 85.

²¹² POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny*. s. 81.

pohlížejí jako na zločince. Za první republiky tak kriminalisté (a nejen oni) vnímali „cikány“ jako negramotné a zbabělé tuláky, žebráky, lháře a zloděje, užívající falešná jména a falešné nebo cizí doklady a dopouštějící se krvesmilstva. Byli zkrátka vnímáni jako „zlo“, které bylo zapotřebí mít pod kontrolou. Podle toho se na ně nazíralo a k nim přistupovalo. *Cikánský evidenční list* a *Cikánská zpravodajská služba* se liší od předchozích dokumentů, které jsem analyzoval²¹³ v tom, že obsahují kolonku pro zapsání čísla dokladu, což implikuje jednu již existující jednotnou evidenci. *Cikánský evidenční list* je také zvláštní v tom, že obsahuje údaje pro vnitřní potřebu Ústředního četnického pátracího oddělení, které spravovalo speciální daktyloskopickou registraci „cikánů“ a osob „po cikánsku žijících“. Další zvláštností tohoto dokladu mohou být i tři vyobrazení hlavy a krku (z pravého profilu, en face, z levého profilu), na která se měla zakreslit viditelná znamení v obličeji. Na tomto místě tak měl bezpečnostní orgán možnost uplatnit své dokumentační schopnosti. Oproti ostatním dokladům obsahoval *Cikánský evidenční list* i místo pro otisk pravého palce. Vzhledem k tomu, že se místo pro otisk nachází vedle místa pro podpis bezpečnostního orgánu, dalo by se říct, že otisk mohl sloužit místo podpisu. Otisk však také mohl zastupovat osobní popis „cikána“. *Cikánský evidenční list* totiž neobsahuje žádné údaje o rozměrech a podobě jednotlivých částí lidského těla, jako tomu je například u formuláře pro popis osoby. To může poukazovat na skutečnost, že všichni „cikáni“ byli úřady, případně necikánskou populací považováni za velmi podobné (podobně vypadali a podobně se i oblékali), a proto nemělo smysl dělat jejich jednotlivé popisy. Je možné nicméně předpokládat, že popis byl k *Cikánskému evidenčnímu listu* přiložen, jako tomu je u *Cikánské zpravodajské služby*, ke které se měla přikládat daktyloskopická karta spolu s popisem osoby.

4.3. Shrnutí

Na předchozích stránkách jsem analyzoval různé úřední dokumenty, které obsahovaly popis dané kategorie osob. Zabýval jsem se tedy především rozborem *formuláře pro popis osoby* a *Cikánským evidenčním listem*, které jsem doplnil o analýzu *Zprávy o nálezu neznámé mrtvoly*, *Zprávy o zmizelé osobě* a *Cikánské zpravodajské služby*. Všechny tyto dokumenty mají svojí zvláštní podobu a jsou určeny ke zvláštním účelům.

²¹³ Tj. formulář pro popis osoby, zpráva o neznámé mrtvole a zpráva o zmizelé osobě.

Popis osob (resp. úřední popis), který zhotovoval bezpečnostní orgán na úředním místě za přítomnosti popisovaného, je velmi detailní a může vést k věrné rekonstrukci obrazu pachatele (popisované osoby byly totiž obvykle „zločinci z povolání“). Účelem tohoto úředního popisu bylo zachycení obrazu zločince a usnadnění identifikace do budoucna. Vzhledem k tomu, že popisovaný byl „zločinec z povolání“, předpokládalo se, že se v budoucnu opět uchýlí ke zločinu, a proto bylo velmi užitečné mít jeho popis, v případě nutnosti opětovné identifikace. *Zpráva o nálezů neznámé mrtvolý* obsahovala jednak údaje o nálezů a zacházení s mrtvolou, jednak popis mrtvého. Popis neznámé mrtvolý nebyl tak přesný jako popis (živé) osoby, což mohlo být dáno různou pokročilostí rozkladu. Mrtvolá, která byla nalezená několik dní po smrti, se popisovala velmi těžko. V takovém případě podrobný popis různých částí lidského těla neměl velkou cenu a v některých případech již nebyl ani možný. Za důležité se považovala pouze trvalá zvláštní znamení (jizvy, bradavice nebo mateřská znamení), tetování a šaty. I s těmito omezenými důkazy se mohla mrtvolá identifikovat. *Zpráva o nálezů neznámé mrtvolý* tak sloužila především k usnadnění identifikace neznámého zemřelého. *Zpráva o zmizelé osobě* se velmi podobá *Zprávě o nálezů neznámé mrtvolý*, avšak z logických důvodů je podrobnější (obsahuje například osobní údaje). Oproti *Zprávě o nálezů neznámé mrtvolý* (i popisu osoby) nevycházela z popisu, který provedl bezpečnostní orgán (pokud tedy neexistoval již dříve zhotovený popis osoby), nýbrž z výslechu příbuzných, známých nebo přátel. Proto jeho „hodnota“ nemusela být tak vysoká, jako u *Zprávý o nálezů neznámé mrtvolý* nebo popisu osoby. Účelem této zprávý mělo být nalezení zmizelé osoby. *Cikánský evidenční list* i *Cikánská zpravodajská služba* vypadají úplně jinak než předchozí úřední dokumenty. Obsahují v podstatě pouze osobní údaje nebo údaje a doklady určené pro vnitřní potřebu bezpečnostních orgánů (například údaje určené pro Ústřední četnické pátrací oddělení, přiloženou daktyloskopickou kartu spolu s popisem osoby atd.). Podoba těchto dokumentů poukazuje na skutečnost, že tehdejší kriminalisté nahlíželi na „cikány“ jako na zločince, kteří se jen potulují, žebrají, lžou a kradou, a které je tudíž nutné centrálně evidovat a kontrolovat. *Cikánský evidenční list* a *Cikánská zpravodajská služba* tak měly zjednodušit kriminalistům identifikaci „cikánů“ v jejich „boji“ proti tomuto „zlu“.

Ačkoli se výše zmíněné úřední dokumenty užívaly ke zvláštním účelům, přeci jen měly jeden společný cíl, a to zjednodušit identifikaci dotyčné osoby. Formulář pro popis osoby, *Cikánský evidenční list* a *Cikánská zpravodajská služba* byly určeny bezpečnostním orgánům za účelem usnadnění budoucí identifikace dotyčné osoby. I *Zpráva o zmizelé osobě* byla určená bezpečnostním orgánům, kterým mohla usnadnit pátrání po pohřešované

osobě. Řekl bych, že *Zpráva o nálezu neznámé mrtvoly* byla určena nejen bezpečnostním orgánům, ale také do jisté míry i pozůstalým, kteří by mohli mrtvého rozpoznat. Identifikace probíhala na základě osobních údajů a popisu osoby. Většinou prováděl popis bezpečnostní orgán, pouze v případě zmizelé osoby se strážník musel spokojit s popisem příbuzných, známých nebo přátel, kteří byli vyslýcháni (pokud ovšem neexistoval již dříve zhotovený úřední popis této osoby). Kromě popisu osoby, kde bylo přesně stanoveno, jak má strážník popisovat (strážník mohl mít k dispozici návod i seznam zkratek a znamének), resp. co měl popisovat a jaké výrazy měl používat, u ostatních částí dokumentů (například části týkající se okolností úmrtí, zmizení či zatýkání) bylo vyplnění zřejmě ponecháno na bezpečnostním orgánu, to znamená, že strážník mohl použít svůj vlastní styl psaní. Řekl bych, že formulář pro popis osoby měl omezenou dobu platnosti, a to z toho důvodu, že si zločinec mohl později úmyslně změnit vzhled. Vzhled zločince se samozřejmě mohl také změnit neúmyslně – dotyčný zestárnul (zešedivěl nebo ztratil vlasy), onemocněl, zhubnul nebo se zranil. Tato nevýhoda je též patrná u fotografie.²¹⁴ V případě neznámé mrtvoly lze konstatovat, že celkový popis nehrál tak významnou roli, jako u živých. Nevýhodou u popisu mrtvoly bylo to, že se mrtvola mohla ještě rozkládat, a tak se její vzhled neustále měnil. A proto byla doba platnosti popisu omezená. Zde byl spíše kladen důraz na zvláštní znamení a na oblečení, které by mohli rozpoznat blízcí a příbuzní zemřelého. U zmizelé osoby byl popis výsledkem výslechu příbuzných, známých nebo přátel. I když se tyto lidé snažili, aby se pohřešovaná osoba našla, nemuseli vnímat různé kategorie popisu stejně jako bezpečnostní orgán. Ostatně řekl bych, že, ačkoliv existovala přesná pravidla pro popis osoby, kterými se musely řídit bezpečnostní orgány, i samotní strážníci nemuseli vnímat stejným způsobem ony různé rubriky popisu. A tak, dle mého názoru, každý jedinec může vnímat a popisovat trochu jiným způsobem (i v případě existence určitých pravidel). Takže u *Zprávy o zmizelé osobě* (i u formuláře pro popis osoby a u *Zprávy o nálezu neznámé mrtvoly*) je spolehlivost a platnost dokumentu dána „zdroji“, které zprostředkovávají popis (strážník či příbuzní) a také změnou vzhledu hledaného. U *Cikánské zpravodajské služby* a s největší pravděpodobností také u *Cikánského evidenčního listu* se popis osoby přikládal k těmto dokumentům. Vzhledem k neexistenci nějakého speciálního formuláře pro popis „cikánů“ je možné říct, že „cikáni“ mohli být popisováni stejně jako „necikáni“. K těmto dokumentům se také přikládaly daktyloskopické karty, což zase ukazovalo, že se k „cikánům“ předem přistupovalo jako ke

²¹⁴ Viz kapitola 3.

zločincům, poněvadž za první republiky bývali daktyloskopováni především „zločinci z povolání“ nebo „osoby považované za zločince“.²¹⁵ Zvláštní postoj vůči této skupině je ostatně patrný i v samotné existenci speciálních dokumentů určených jen pro tuto skupinu.

Každý z výše zmíněných úředních dokumentů se tedy užíval při jiné příležitosti, měl jinou podobu a různou úroveň popisu osoby, avšak všechny měly v podstatě za cíl usnadnění identifikace osob.

²¹⁵ Viz kapitola 3.4.

5. Závěr

V této práci jsem se zabýval čtyřmi hlavními technikami identifikace osob, které se používaly v Československu mezi lety 1918 a 1938. Ještě před tím, než jsem se zaměřil na ony techniky, popsal jsem kontext, ve kterém byly užívány. Pozastavil jsem se tak nejen nad politickým a správním kontextem prvorepublikového Československa a nad československou policejní strukturou, ale také nad obecným vývojem kriminalistiky, popisem a analýzou identifikační techniky, která hrála velmi důležitou úlohu ve světové kriminalistice na přelomu 19. a 20. století – bertillonáží, ba i nad vývojem dalšího způsobu identifikace osob – identifikačními dokumenty, zejména pasy.

Vedle tohoto obecného kontextu jsem pak ukázal, jak tehdejší kriminalisté ve svých odborných pracích popisovali tehdy nejvíce používané identifikační techniky - daktyloskopii, grafologii, fotografii a popis osob. Kromě samotného popisu těchto identifikačních technik z pohledu prvorepublikových kriminalistů jsem se zaměřil na to, jaké klady a zápory v nich tito kriminalisté viděli, jaké osoby měly být identifikovány a za jakým účelem. U popisu osob jsem se pozastavil nad analýzou formulářů určitých kategorií osob (zejména „zločinců z povolání“ a „cikánů“, ale také neznámých mrtvol či zmizelých osob).

V podstatě se dá říct, že prvorepublikoví kriminalisté, resp. soudní grafologové považovali daktyloskopii, grafologii a fotografii za užitečné a přínosné. Tyto techniky identifikace osob pokládali za moderní, protože byly podle nich velmi spolehlivé, „nové“ a pocházely z „moderních“ zemí, odkud se rozšířily do Československa. Tehdejší kriminalisté, resp. soudní grafologové také vnímali tyto techniky jako celkem technicky, časově i finančně nenáročné. Dokonce je do jisté míry považovali za etické.

Ačkoli poukazovali na jejich spolehlivost a nenáročnost, uvědomovali si, že v jistém ohledu náročné jsou, a dokonce, že mají své nedostatky a mohou být i neetické. Dle mého názoru si prvorepublikoví kriminalisté uvědomovali náročnost a nedostatky výše zmíněných technik identifikace osob. Řekl bych však, že je příliš nezdůrazňovali, a to z toho důvodu, že ve svých příručkách popisovali ony techniky jako „převratné objevy“, které mohou znatelně ulehčit identifikaci osob. Za takových okolností samozřejmě není místo pro popis a zdůraznění nedostatků. Řekl bych dokonce, že prvorepublikoví kriminalisté či soudní grafologové nejen, že příliš nezdůrazňovali nedostatky

identifikačních technik, ale spíše ony techniky, dle mého názoru, přeceňovali. To ostatně potvrzuje policejní komisař Čelanský, který ve své práci ze třicátých let *Vyšetřovací metody bezpečnostní služby* kritizuje celou nauku o identifikačních technikách, přičemž zdůrazňuje důležitost získání doznání pomocí hypnózy.

Vedle daktyloskopie, grafologie a fotografie jsem se zaměřil i na popis osob. Tato identifikační technika sice nebyla tehdejšími kriminalisty tak vysoce ceněna jako ostatní techniky, nicméně měla své místo v kriminalistice. Popis osob jsem zařadil do zvláštní kapitoly z toho důvodu, že oproti ostatním technikám, se u něho věnuji rozboru konkrétních formulářů, které se nacházely v kriminalistických příručkách. Tato technika identifikace osob byla za první republiky již plně standardizována a měla poskytovat objektivní obraz jedince. Jen málo místa bylo ponecháno pro strážníkův subjektivní popis. A právě standardizace policejního popisu osob byla dle mého názoru jak velkou výhodou, tak i nevýhodou této identifikační techniky. Strážníci sice měli k dispozici formulář pro popis osoby s návodem a seznamem zkratk a znamének, to znamená, že věděli, co mají popisovat a jak to mají popisovat. Avšak dle mého názoru byla pravidla pro popis osoby v některých případech dost složitá. To mohlo zapříčinit, že se způsob vnímání určité části lidského těla a jeho interpretace mohly lišit. Každý strážník totiž mohl vnímat jisté části lidského těla odlišně než jeho kolegové. Ti pak na druhou stranu mohli odlišně interpretovat jeho popis dané části těla. Takže i přes pevně stanovená pravidla mohlo docházet k různým způsobům vnímání lidského těla a interpretování jeho popisu. Řekl bych tedy, že stejně jako ostatní techniky i popis osob měl své výhody, stejně jako nevýhody, které si kriminalisté sice jistě uvědomovali, ale příliš je nezdůrazňovali.

Prvorepublikoví kriminalisté nám ve svých kriminalistických příručkách ukázali, že se daktyloskopie, grafologie, fotografie i popis osob používaly k identifikaci jak „zločinců“ („zločinců z povolání“) a osob považovaných za „zločinecké“ (tuláci, „cikáni“ nebo homosexuálové), tak i „nezločinců“ (neznámé mrtvoly či pohřešované osoby). Účelem identifikace pak mohlo být dokázání či potvrzení „skutečné“ totožnosti nějaké osoby, zjištění totožnosti neznámého pachatele a jeho usvědčení, zjištění totožnosti neznámé mrtvoly nebo také nalezení zmizelé osoby. Kriminalisté však také chtěli vztáhnout identifikaci takřka na celé obyvatelstvo, a to ve prospěch celé společnosti. To se nicméně do dnešní doby nepodařilo. Pro účely identifikace potřebovali tehdejší kriminalisté různé registry, kde se uchovávaly údaje o výše zmíněných kategoriích osob. Tyto registry pak představovaly jakási místa centralizace vědění a komunikace.

V této práci jsem vycházel především z kriminalistických příruček, napsaných ve dvacátých a třicátých letech 20. století. Pracoval jsem tedy s normativními prameny, které mi poskytly obraz toho, jak měla probíhat policejní identifikace osob v Československu mezi lety 1918 a 1938. Ačkoli jsem tedy ukázal, jak měla identifikace probíhat, neukázal jsem, jak doopravdy probíhala. To je však úkol pro jinou práci.

Literatura

DENIS, Vincent. *Une histoire de l'identité : France, 1715-1815*. Seyssel, 2008.

FAHRMEIR, Andreas. Governments and Forgers : Passports in Nineteenth-Century Europe. In CAPLAN, Jane; TORPEY, John. *Documenting Individual Identity : The Development of State Practices in the Modern World*. Princeton, 2001. s. 218-234.

GINZBURG, Carlo. *Clues, Myths, and the Historical Method*. Baltimore, 1992. Clues: Roots of an Evidential Paradigm, s. 96-125.

HOJDA, Zdeněk. Pasy 16.-18. století jako pragmatické písemnosti. In HOJDA, Zdeněk; PÁTKOVÁ, Hana. *Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním*. Praha, 2008. s. 155-186.

KALUSZYNSKI, Martine. Republican Identity: Bertillonage as Government Technique. In CAPLAN, Jane; TORPEY, John. *Documenting Individual Identity : The Development of State Practices in the Modern World*. Princeton, 2001. s. 123-138.

MACEK, Pavel; UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva II. : Československá republika (1918-1939)*. Praha, 1999.

NOSEK, Václav. *Daktyloskopie, Cheiroskopie, Podoskopie*. Kroměříž, 1947.

RAK, Roman; MATYÁŠ, Václav; ŘÍHA, Zdeněk, et al. *Biometrie a identita člověka ve forezních a komerčních aplikacích*. Praha, 2008.

RAMEŠ, Václav. *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů*. Praha, 2005.

STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. *Cizincem na Moravě : Zákonodárství a praxe pro cizince na Moravě 1750-1867*. Brno, 2007.

STRAUS, Jiří, et al. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem (do roku 1939)*. Praha, 2003.

TORPEY, John. The Great War and the Birth of the Modern Passport System. In CAPLAN, Jane; TORPEY, John. *Documenting Individual Identity : The Development of State Practices in the Modern World*. Princenton, 2001. s. 256-270.

TŮMA, Lukáš. *"Policie" a dohled na pořádek v pražských městech raného novověku (16.-17. století)*. Praha, 2009. Bakalářská práce. Fakulta humanitních studií.

Prameny

BERKA, František. *Soudní a úrazové lékařství : Nástin universitních přednášek*. Brno, 1925.

ČELANSKÝ, Vítězslav. *Vyšetřovací metody bezpečnostní služby*. Praha, 1932.

CHYBA, Petr. *Moderní pomůcky kriminalistiky*. Kroměříž, 1928.

KOŠŤÁK, Rudolf. *Učebnice pátrací taktiky*. Praha, 1935.

LEBEDA, Josef. *Učebnice kriminalistiky : O zločinu a jeho potírání, daktyloskopii a jiných zjišťovacích metodách, soudním lékařství, Všeobecné kriminální ústředně a o vězeňství*. Praha, 1938.

POLZER, Vilém. *Praktická příručka kriminalistiky*. Kroměříž, 1931.

POPPÉEOVÁ, Dolfina; ZELINKA, Adolf. *Učebnice grafologie : Co prozrazuje rukopis člověka ?*. Praha, 1922.

POVONDRA, Josef; PINKAS, Oldřich. *Pokyny pro službu pátrací a daktyloskopickou bezpečnostních orgánů*. Kroměříž, 1922.

PROTIVENSKI, František. *Nauka o daktyloskopii a o popisování osob*. Praha, 1920.

SAUDEK, Robert. *Zločin v písmě : Grafologie v soudní síni*. Praha, 1933.

ŠEJNOHA, Josef. *Systém kriminalistického vzdělání : Psychologie zločinu a zločinnosti*. Praha, 1936.

ZELINKA, Adolf. *O grafologii : (písmozpyt)*. Praha, 1920.

Internetové odkazy

Stránky o kriminalistice, které byly vybrány Národní knihovnou ČR jako kvalitní zdroj, který by měl být uchován do budoucna a stát se součástí českého kulturního dědictví; dostupné z:

<<http://kriminalistika.eu>> [cit. 1.4.2011]

Stránky Muzea Policie ČR; dostupné z:

<<http://www.muzeumpolicie.cz>> [cit. 10.4.2011]

Stránky Muzea romské kultury; dostupné z:

<<http://www.rommuz.cz>> [cit. 1.5.2011]